

**LÜBNAN DEVLETİNİN KURULUŞU VE
ANAYASAL SİSTEMİN GELİŞİMİ**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ**

Fatimah Mohammed Saeed Azeez ASHQ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**LÜBNAN DEVLETİNİN KURULUŞU VE ANAYASAL SİSTEMİN
GELİŞİMİ**

Fatimah Mohammed Saeed Azeez ASHQ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Nisan 2023**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/ PROBLEM.....	14
KAPSAM VE SINIRLILIK/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
1. DEVLET VE ULUS İNŞASININ KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	15
1.1. Devlet Teorisi	15
1.2. Devletin Kökenini Açıklayan Teoriler	24
1.2.1. Güç Teorisi	24
1.2.2. Teokrasi	25
1.2.3. Toplumsal Sözleşmesi Teorisi.....	27
1.2.4. Devletin Kökeni Üzerine Marksist Teori.....	29
1.2.5. Aile Gelişimi Teorisi	30
1.3. Siyasi Sistem	31

1.3.1. Siyasal Sistemin Dilbilimsel Tanımı.....	31
1.3.2. Siyasal Sistemin Terminolojik Tanımı.....	31
1.4. Hükümet Modelleri	33
1.4.1. Monarşi.....	33
1.4.2. Başkanlık Sistemi.....	33
1.4.3. Parlamenter Sistem.....	35
1.5. Ulus ve Millileştirme.....	35
1.6. Anayasal Hareketler ve Anayasa Yapımı.....	38
2. LÜBNAN DEVLETİ'NİN İNŞASI VE GELİŞİMİ	42
2.1. Lübnan'ın Coğrafi Konumu	42
2.2. Demografik Yapı.....	43
2.3. Lübnan'ın Tarihi Gelişim Süreci ve Cumhuriyetin Kuruluşu.....	45
2.4. Anayasal Sistemin Şekillenmesi.....	53
3. ANAYASAL YAPI VE SİYASİ SİSTEMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	58
3.1. Anayasanın Sistematiği	58
3.2. Hak ve Görevlerin Belirlenmesi	61
3.3. Yetkililer	62
3.3.1. Cumhurbaşkanı	62
3.3.2. Başbakan ve Bakanlar Kurulu	64
3.3.3. Temsilciler Meclisi	66
3.4. Siyasal Sistemin Anayasal Temelleri	68
3.5. Anayasa ve İnsan Hakları	70
3.6. Toplumsal ve Siyasal Yapının Temel Bileşenleri.....	71
3.6.1. Genel Olarak	71
3.6.2. Siyasal Kültür.....	72
3.6.3. Mezhepler	73
3.6.3.1. Müslüman Mezhepleri.....	73
3.6.3.2. Hristiyan Mezhepleri.....	76
3.6.4. Siyasi Partiler	78
3.6.4.1. Genel Olarak	78
3.6.4.2. İslam Temelli Siyasi Partiler.....	79
3.6.4.3. Hristiyan Temelli Siyasi Partiler	81
3.7. Sivil Toplum Kuruluşları	85

3.8. Siyasal Katılımda Kadınların Rolü	88
3.9. Lübnan Medyası	89
3.10. Azınlıklar Sorunu	90
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	99
TABLolar LİSTESİ	112
ÖZGEÇMİŞ	113

TEZ ONAY SAYFASI

Fatimah Mohammed Saeed Azeez ASHQ tarafından hazırlanan “LÜBNAN DEVLETİNİN KURULUŞU VE ANAYASAL SİSTEMİN GELİŞİMİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 28/04/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Fatimah Mohammed Saeed Azeez ASHQ

İmza :

ÖNSÖZ

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

(“...Bizim, senin bize öğrettiklerinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz ki sen, her şeyi hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibisin” dediler.)

Bilimsel kariyerimde bana model olan, yolumu aydınlatan ve rehberlik eden kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ali ASKER’e, tez çalışmamızın hazırlanma ve savunma sırasında çok önemli tavsiyelerde bulunan, çalışmanın olgunlaşmasına büyük katkı sağlayan değerli hocalarım Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU ve Dr. Ali Samir MERDAN’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, Kerkük Üniversitesi’nden hocalarım Prof. Dr. Kahtan ADNAN, Doç. Dr. Ayad ABDÜLKERİM ve Dr. Saddam MARİR hocalarıma, kariyerim boyunca hep yanımda oldukları için sonsuz şükran borçluyum.

Değer verdiğim, sevdiğim, gurur duyduğum kardeşlerim Çınar ASHQ, Kasım ASHQ, Haydar ASHQ ve Zeynep ASHQ’a çok teşekkür ediyorum.

Beni asla yalnız bırakmayan, güven veren, çok kıymetli eşim Zeki ALTUNDAĞ’a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu çalışmayı, zorlu yaşamda elimden tutan, bana ışık olan, yılmadan, yorulmadan hep arkamdan duran canım babama ve sevgili anneme armağan ediyorum.

ÖZ

Lübnan, Orta Doğu coğrafyası ve Arap dünyasında kendine özgü yere ve demografik açıdan son derece zengin bir yapıya sahip devlettir. Çok eski tarihe sahip olan Lübnan ülkesi günümüze kadar değişik aşamalardan geçmiş olup, çalkantılı olaylara, çatışma ve çekişmelere sahne olmuştur. Bu hassas yapı günümüzde çok değişik ve kırılgan unsurları bünyesinde barındırarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Zorlu şartlara rağmen modern ulus devlet olma sürecini sürdüren Lübnan'ın varoluş sürecinde sömürgeci güçlerin rolü, bölgesel çatışmalar ve iç siyasi dinamikler son derece etkili olmuştur. Bu bağlamda, devletin doğuşu, anayasal sistemin şekillenmesi, siyasal sistemin yapısı ve işleyişinin incelenmesi Lübnan'ın bugünkü yapısını etkileyen dinamikleri daha yakından algılama fırsatı sunacaktır. Farklı dini gruplar arasında karmaşık bir güç paylaşımına sahip Lübnan'da siyasi ve toplumsal düzenin sağlanması pek çok kırılgan unsura bağlıdır. Genel olarak tez çalışmasının ana sorunsalı Lübnan'ın devlet inşası sürecini ve anayasal sistemi şekillendiren siyasi, sosyal ve kültürel etkenleri sunmaktır.

Tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde konunun kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ulus, ulus inşası, devletin tanımı, kökenleri, türleri, siyasal sistem, hükümet sistemi, anayasa yapım süreci gibi konular teorik açıdan ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Lübnan'ın toplumsal ve demografik yapısı, sınırları, tarihi gelişim süreci ve bağımsız devlet oluşu, ayrıca, anayasa yapım süreci incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Lübnan Anayasası'nın sistematığı, insan hak ve özgürlükleri, kuvvetler ayrımı, yasama, yürütme ve yargı erki, ayrıca siyasal sistemin temel unsurları, etken ve unsurları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lübnan; Uluslaşma; Devlet İnşası; Anayasa Yapımı; Anayasal Sistem

ABSTRACT

Lebanon is a state with a highly diverse demographic structure and a unique position in the Middle East geography and the Arab world. Dating back to ancient times, the country of Lebanon has gone through different stages up until today, and has witnessed turbulent events, conflicts, and rivalries. This delicate structure strives to continue its existence while accommodating very different and fragile constituents. The role of colonial powers, regional conflicts, and domestic political dynamics have been highly influential for Lebanon that continues its existence as a modern nation state despite the difficult conditions. In this context, analyzing the birth of the state of Lebanon, the formation of its constitutional system, and the structure and functioning of its political system will provide the opportunity to better grasp the dynamics that affect the current structure of Lebanon. Maintaining political and social order in Lebanon that possesses a complex power sharing arrangement between different religious groups is dependent on many fragile elements. Generally speaking, the main aim of this dissertation study is to present the political, social, and cultural elements that determine Lebanon's state building process and shape its constitutional system.

This dissertation study consists of three main parts.

The first part aims to form the conceptual and theoretical framework of the subject at hand. In this context, the part discusses -from a theoretical perspective- topics such as nation; nation building; the definition, origins, and types of states; political system, governmental system; and the process of forming constitutions.

The second part analyzes the social and demographic structure of Lebanon, its borders, its historical development process and its emergence as an independent state, as well as the formation process of its constitution.

The third part considers the structure of the Constitution of Lebanon; human rights and liberties; the separation of powers; the legislative, executive, and judicial branches of the Lebanese government; as well as the main elements and factors of the country's political system.

Keywords: Lebanon; Nation Formation; State Building; Constitution Making;
Constitutional System

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Lübnan Devletinin Kuruluşu ve Anayasal Sistemin Gelişimi
Tezin Yazarı	Fatimah Mohammed Saeed Azeed ASHQ
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	28/04/2023
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	113
Anahtar Kelimeler	Lübnan; Uluslaşma; Devlet İnşası; Anayasa Yapımı; Anayasal Sistem

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Establishment of The Lebanese State and The Development of The Constitutional System
Author of the Thesis	Fatimah Mohammed Saeed Azeez ASHQ
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	28/04/2023
Field of the Thesis	Department of International Political Economy
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	113
Keywords	Lebanon; Nation Formation; State Building; Constitution Making; Constitutional System

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
FKÖ	: Filisti Kurtuluş Örgütü
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
ÖYH	: Özgür Yurtsever Hareketi
p.	: page
pp.	: pages
s.	: sayfa
ss.	: sayfalar

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu Orta Doğu'nun hassas ve kırılgan siyasi yapısına sahip devletlerden olan Lübnan'ın siyasi tarihi, anayasal sistemin şekillenme ve gelişim sürecidir. Çalışmada 20. yüzyıl boyunca Lübnan'ın tarihi gelişim süreci, bugünkü sosyal, demografik ve etnik yapısı, bu yapının sistem üzerindeki etkileri, anayasal gelişim tarihi, ayrıca anayasanın sistematığı, yapısı ve işleyişi ele alınmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın en temel amacı Lübnan konusunda Türkiye'de bilimsel alan yazınına katkı sağlamaktır. Lübnan ile ilgili Türkiye'de yeterli kaynak olmadığı gibi tez çalışmaları da oldukça sınırlı sayıdadır. Yüksek lisans düzeyinde yapılacak bu araştırma, konuya ilişkin Türkçe kaynakların yanı sıra Arapça kaynakların kullanılması suretiyle zengin içerikli bir çalışma ortaya koymayı amaçlamıştır. Lübnan ve Türkiye ilişkilerinin siyasi boyutunun yanı sıra, ekonomik ilişkilerin de geliştiği yönünde bir eğilim gözlemlenmektedir. İki ülke arasında ticaret hacminin yükselen bir çizgide gelişmesi pek çok alanda olumlu etkisini göstermektedir. Lübnan ve Türkiye arasındaki ikili ilişkiler bu çalışmanın inceleme kapsamında yer almamaktadır. Fakat iş birliği içinde bulunan her bir ülkenin yakından tanınması bu ilişkilerin gelişmesi bakımından son derece elzemdir. Bu bağlamda, Lübnan'ın devlet oluşu, yapısı ve anayasal sisteminin incelenmesi tez çalışmasını anlamlı ve önemli kılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tez çalışmasında öncelikli olarak kapsamlı literatür taraması yapılmış, konuya ilişkin kaynaklar belirlenmiş ve ardından incelemeye tabi tutulmuştur. Bir sosyal alan çalışmasının tek bir yöntem üzerinden yürütülmesi her zaman mümkün olmamakta, bilakis metot çeşitliği sayesinde, sayısal olarak daha fazla ve gerçeğe yakın sonuçlar elde edilmektedir. Bu bağlamda, çalışmada tarihi bilgilere yer verilerek siyasi sistemin, devlet ve ulus inşasının, ayrıca anayasal sistemin arka planına ışık tutulmuştur. Türkçe yeteri sayıda kaynak olmadığı için, Arapça ve İngilizce kaynaklardan (tez, kitap, makale ve tebliğlerden) da yararlanılmıştır. Tez çalışmasından belirlenen soruların doğru cevaplanması için mevzuat incelemesi ve yorum yöntemine de başvurulmuştur.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/ PROBLEM

Lübnan, sosyal ve demografik yapısı, iç dengeleri, siyasi istikrar araçları bakımından ilginç, aynı zamanda hassas bir devlettir. Araştırma, belli hipotezler kurarak değil, ana sorular şeklinde kurgulanarak yapılmıştır. Etnik, mezhepsel ve doktrinsel çeşitliliği sadece Lübnan'ı değil, aynı zamanda bölgede yer alan pek çok aktörü yakından etkilemektedir. Ayrıca, 20. yüzyılın başından bağımsızlığına kadar bir Fransız sömürgesi olduğu için, içte Fransa'nın açık ve etkin bir rolünün söz konusudur.

Bu çalışma şu hususları açığa çıkarmayı amaçlamaktadır:

- 1) Lübnan'ın bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmasını etkileyen nedenler ve durumlar
- 2) Ülkenin toplumsal yapısı, demografik dengeleri ve bunun siyaset kurumu üzerindeki etkisi
- 3) Mezhepsel yapı
- 4) Anayasal sistemin yapısı ve işleyişi
- 5) Siyasi partilerin etkinliği ve faaliyetleri
- 6) Siyasal sistemi etkileyen diğer araç ve unsurların işleyişi

Çalışmanın temel problemi, Lübnan siyasal sisteminin oluşumunda etkili olan aktörleri, siyasi ve hukuki enstrümanları belirlemek ve bu unsurların etkinliğinin hangi düzeyde olduğunu tespit etmektir.

KAPSAM VE SINIRLILIK/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Tez çalışmasının kapsamı, tarihi gelişim seyri olarak en eski dönemlerden başlasa da özellikle 20. yüzyıl ile, yani Lübnan devletinin şekillenmesi, ulus inşası ve anayasal sistemin gelişim süreciyle sınırlıdır. Çalışma, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve yönetim disiplinlerinin kesiştiği bir alanla sınırlandırılmıştır. Çalışma sırasında karşılaşılan önemli güçlüklerden biri alana ilişkin Türkçe literatür yetersizliği olmuştur. Bir başka güçlük ise Arapça kaynakların Türkçe üslup ve terminoloji kurallarına uygun bir şekilde aktarılması olmuştur. Bu durum, tezin makul bir süre içinde tamamlanmasını zorlaştırmıştır.

1. DEVLET VE ULUS İNŞASININ KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Devlet Teorisi

Belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bireylerin toplamından oluşan topluluğun idare edilmesinin gerekliliği devlet kavramını doğurmuştur. Bu haliyle organik bir yapı olan devletin belirli kurallar çerçevesinde ve amaçlar doğrultusunda yönetilmesi siyaset olgusunu, bu doğrultuda siyaset bilimini ortaya çıkarmıştır. Bu noktada siyaset biliminin çalışma alanı olan devlet teorisi siyasal iktidarın varlığını ve yurttaşlar ile ilişkisini açıklayan bir kuram olmuştur. Siyaset biliminde ilk soru devletin kökeni üzerine sorulmuştur. Konu üzerindeki Machiavelli'nin çalışmaları literatürde temel yapı taşı olarak kabul edilmiştir.¹

İnsanlık kendi tarihi içinde çok kısa bir süre sayılabilecek ilk devletsiz aşamalarından hemen sonra bugüne kadar sürekli geliştirmeye devam ettiği devlet örgütlenmesi aşamasına ulaşmıştır. Son aşamaya 16. yüzyıldan sonra girilmiş ve modern devlet diye nitelendirilen devlet örgütlenmesi oluşmuştur. İster 16. yüzyıl öncesi devlet ister 16. yüzyıl sonrası modern devlet olsun, devlet insanlık tarihinin en önemli keşiflerinden birisidir. Siyaset biliminin bir süre ana konusu ve halen temel konularından birisi olan devlet anlaşılmadan siyasetin anlaşılması mümkün değildir.²

Rona Aybay'ın belirttiği gibi, insanların büyük çoğunluğu devleti bir doğa olayı gibi tanımlarken, bir kısmı da kişisel veya siyasi eğilimleri ya da benzeri görevleriyle çeşitli şekillerde tanımlamış, bu konuda çelişkili görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu doğrultuda:

Çoğu zaman devletin varlığının zorunlu, kaçınılmaz ve vazgeçilmez olduğu savunulmuşsa da tam tersine, onu 'kötülük kaynağı' sayanlar ve yok edilmesi gerektiğini ileri sürenler de yok değildir. Bu farklar... bu konularda görüş geliştiren insanların 'devlet'i algılayışlarındaki farklılardan kaynaklanmaktadır.³

---

¹ M. Nazan Araslanel, Ertuğrul Eryücel, "Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/2, 2011 (ss. 1-20), s.3.

² Ali Asker, "Devlet", *İçinde: 21. Yüzyılda Prens*, (Editör: Ümit Özdağ), Kripto Yayınları, Ankara 2013, (ss. 97-121), s. 97.

³ Rona Aybay, *Genel Kamu Hukuku. 18-20. Yüzyıllarda Devlet. Kurumlar ve Uygulamalar*, 3. Bası, Der Yayınları, İstanbul, 2017, s. 23.

Machiavelli devletin kökeni üzerine yaptığı çalışmada bunun soy, işgal, karma ve din yoluyla olmak üzere dört farklı boyutta gerçekleştiğini belirtmiştir.⁴ Buna göre atalarından elde ettiği hak ile yönetimi elde eden yöneticinin durumu soy hattıyla elde edilir. Eğer yönetici herhangi bir kan bağına dayanmaksızın yabancı bir topluluk üzerinde yönetim hakkı elde edilmesi işgal olarak kabul edilir. Bir yöneticinin bir başka topluluk üzerinde kan bağı dolayısıyla elde ettiği hak karma bir yönetimdir. Din kaynaklı yönetim hakkı ise din yoluyla elde edilen prenslikler olarak açıklanmıştır. İngiltere'deki Carff Üniversitesi'nde devlet teorisi profesörü Andrew Vincent devletin kökeni üzerine sorulan sorunun siyaset biliminde sorulabilecek en basit ama en kafa karıştırıcı sorulardan biri olduğunu vurgular. Ayrıca, devletin işleyiş sürecinin karmaşık bir süreç olduğunu belirterek bu süreci dört etken ile temellendirir:⁵

1) Devlet kesinlikle pratiktir, çünkü devletsiz yaşamı gerçekleştirmek çok zordur. Devlet sadece kurumlar ve organlar değil aynı zamanda eğilimler, uygulamalar ve davranış kuralları bütünüdür.

2) Devlet, görmezden gelebileceğimiz tarafsız bir kurum olmadığı gibi mutlak tesadüflerle veya geçici olaylarla da ortaya çıkmamıştır. Devlet tarafından edinilen ve devletin organik büyümesiyle yavaş yavaş ortaya çıkan tanıdık özellikler vardır. Bununla birlikte, biçiminin ve yapısının çoğu ancak biçimi ve yapısı içinde somutlaşan siyasi ve yasal teorilerin derin bir asimilasyonu ile tam olarak anlaşılabilir. Devletin belirli kurumlarının gelişmesine yardımcı olan siyaset teorisinin kendisidir.

3) Devlet fikrinin yaşına ve varlığına rağmen, özellikle devlet fikri toplum, ulus, topluluk, hükümet, egemenlik vb. fikriyle örtüştüğünde, devlet fikrini çevreleyen büyük bir entelektüel karışıklık vardır. Bu kafa karışıklığına bir son vermek, ancak devlet teorilerine aşinalıkla sağlanabilir.

4) Devlet fikrinin belirsizliği, haklar ve yükümlülükler gibi düşünceler hakkındaki izlenimlerin devletin bir biçiminin varlığını varsaydığı siyasi teorideki çelişkili tezahürlerinden kaynaklanmaktadır. Bu fikirler devletle örtüşür ve iç içe geçer

---

⁴ Niccolo Machiavelli, *Prens*, (Çev. Nazım Güvenç), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s.39.

⁵ Andrew Vincent, *Theories of the State*, (Trans.Abu Malik Shahiwa ve Mahmoud Khalaf), Dar Al-Jalil, Beyrut, 1997, s. 13-15.

ve bu nedenle ilke olarak veya bu fikirlerin herhangi bir incelemesi için devlet teorilerine bir tür bilgi ve aşinalık kazandırmak için gerekli görünmektedir.

Devletin kökenine yönelik araştırmayı derinleştirmeden önce devlet kavramını kapsayıcı bir şekilde ele almakta fayda vardır. Keza kavram tarih boyunca zamana ve mekâna bağlı olarak farklı anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin, Arap coğrafyasında emirlik ve sultanlık; Antik Yunan döneminde Polis ve 16. yüzyıl ile birlikte modern devlet olarak adlandırılmıştır. Siyasal iktidar üzerinde zaman ve mekâna bağlı olarak farklı adlandırılmalar yapılmasındaki sebep ise devlet ile yurttaşlar arasındaki ilişkiden ve o topluluğun sosyo-kültürel tarihinden kaynaklanmıştır. Buna göre kabile toplumunun üstünde oluşan siyasal iktidar emirlik; bir kesimin belirli şartlar çerçevesinde yurttaş hakkı elde ettiği toplumun üstünde oluşan siyasal iktidar Polis kavramı ile açıklanmıştır. Modern devlet ise Polis içerisindeki azınlığın elde ettiği yurttaş haklarının başta insan hakları olmak üzere genişletilmesi ve yaygınlaştırılması; devlet-yurttaş/ devlet-devlet ilişkilerinin kurallara bağlanarak siyasal iktidarın sınırlandırılması sonucu tanımlanmıştır. Fakat görüldüğü üzere devlet kavramına yönelik farklı etkenlere bağlı olarak değişik tanımlamaların yapılması teorinin ilk sorusunun yanıtını zorlaştırmıştır. Vicent bu noktaya değinmiş ve dikkatleri devletin büyüklüğüne, sistemlerinin doğasına, kuruluş koşullarına ve kültür çeşitliliğine çekmiştir.⁶

Yukarıdaki bilgilere ek olarak teorisyenlerin devlete yönelik dilsel ve söylemsel tanımlar geliştirmelerine yardımcı olan ortak özelliklerin varlığı yadsınamaz. Devlet kelimesinin etimolojik anlamı Batı dillerinde ve İslam dünyasında birbirinden farklıdır. Keza, Batı dillerindeki devlet sözcüğünün kökeni Latince “status” kelimesinden gelmekte olup, anlamı “hal”, “durum”, “vaziyet” demektir. Yani “sabit bir olgu” olarak anlaşılmaktadır. Oysa Arapçada “devlet” kelimesi değişmeği ifade eder ve “elden ele geçen” bir olgu (bkz: tedavül sözcüğü) anlamına gelmektedir.⁷ A. İbrahim’e göre Arap terminolojisinde devlet kelimesi durumdan duruma geçen anlamıyla “dal” ve yadul” fiilinden türemiştir. Öz itibarıyla Arapların dilinde devlet kavramı sıkıntı halinden refah durumuna geçişi temsil etmiştir. Bu tanım anlam bakımından doğru ve derinlik

---

⁶ Andrew Vincent, s. 21.

⁷ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 10. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2018, 133.

içermiştir. Bu durum devletin, toplumların göçebelik durumundan yerleşik hayata geçişinden -istikrar ve refah aşamasından- öncesine kadar ortaya çıkmadığını göstermiştir. İbn Haldun göçebelik ve kent ayrımında bulunarak devletin uygar toplumlarda oluştuğuna dair görüş belirtmiştir.⁸

Bu kelime tarihsel olarak Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra istikrara kavuşan siyasi iktidarlara ilgili kullanılmıştır. Bu doğrultuda siyasi iktidarların modern devlet haline gelmesi beş yüz yıllık bir süreci kapsadığı tahmin edilmektedir. Buna göre Rönesans'tan bu yana devletin yaşı genel anlamıyla M.Ö. 7 veya 8. yüzyıla kadar uzanmaktadır.⁹

Siyasi iktidar, devlet-yurttaş ilişkilerinde benzersiz bir otorite elde etmesi; devlet-devlet ilişkilerinde başka bir egemenliğin altına girmemesinden dolayı modern toplumsal yapının zirvesinde yer almıştır. Bu piramidin en tepesinde bulunan devletin oluşması için ise toprak, otoriteye sahip siyasi iktidar ve halk olmak üzere üç unsur zaruri olmuştur.¹⁰ Bahsedilen üç unsur devletin yasal tanımının yapılmasına olanak sağlarken devletin kökenine dair sosyo-politik bir boyut kazandıran teorileri tanımlamada yetersiz kalmıştır. Bu sebeple bir takım teorik yaklaşımlara yer verilmiştir.¹¹

Antik Yunanlılar, devleti kurumsal bir siyasi varlık olarak ele alan ilk topluluk olmuştur. Dönemin diğer topluluklarına nispeten hukuk, özgürlük, eşitlik ve demokrasi gibi konulara yer vermiş olmalarına rağmen günümüz devlet kavramından farklı olarak yetki alanları ve egemenliğin sınırı gibi temel konularda felsefi ve sofistikt tartışmalarla yetinmiştir. Platon, Ütopya ile karakterize edilen felsefi kazanımlara rağmen özellikle Devlet adlı kitabında devletin önemli teorisyenlerinden biri olarak kabul edilir. Devlet teorisini alan, nüfus, sınıf dağılımı, yönetim sistemleri ve veraset biçimleri başlıklarında geliştirmiştir.¹² Son yazılarında özellikle de Yasalar adlı kitabında hukuk, özgürlük ve

---

⁸ A. İbrahim, *Tarihu-l Fikri-s Siyasi*, Dar Babel Yayınevi, Rabat, 1999, s.131.

⁹ Z. Maan, *el-Mevsu'atu-l Felsefiyyetu-l Arabiyye*, Beyrut, 1986, s. 425.

¹⁰ Hakan Ay, Öznur Uçar, "Devletin Gelişim Süreci", *İşletme Fakültesi Dergisi*, 16/2, 2015 (ss. 195-206), s.197.

¹¹ A.İ. Seyfuddin, *en-Nazariyyetu-s Siyasiyyetu Min Manzurun İslami*, Kahire, 1998, s. 90.

¹² Platon, *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 2-6-8 Kitap.

rejimlerin ardıllığı sorununu ele alarak teori üzerinde çalışan siyaset felsefecileri için bir meşale yakmıştır.¹³

Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı benimsemesiyle ilahi delegasyon fikri oluşarak artık din, siyaseti tamamlamaya başlamıştır. Başka bir açıdan din, siyasal iktidarın egemenliğine rakip olmuştur. St. Augustine'nin Tanrı şehri ve İnsanlık şehri ayrımı bu durumun bir örneğini teşkil etmiştir.¹⁴ Bu akım başlangıçta Kilise içinde dini reform talebiyle ortaya çıkmıştır. Dante Alighiri, Niccola Machiavelli, Martin Luther ve Jean Calvin gibi isimlerin öncülük ettiği düşünce akımı Kilise'nin egemenliğini ve Papa'nın otoritesini konu edinmiştir. Siyasal iktidarın egemenliğine karşılık olarak Kilise'nin egemenlik hakkının savunulması bağımsızlık isteyen prens ve krallardan destek bulmuştur. Böylelikle modern devlet teorisinin ortaya çıkmasında reform hareketi oldukça etkili olmuştur. Başka bir ifadeyle modern devlet dünyevileştirilmiş bir tanrı fikri olarak reform hareketiyle ortaya çıkmıştır.¹⁵ Ayrıca bu dönemde uhrevi iktidar ile dünyevi iktidar arasında kaçınılmaz olarak bir mücadele yaşanmıştır.

Devlet teorisinin gelişmesindeki tarihsel boyutun bir kısmını teşkil eden Avrupa eksenine yukarıda değinilmiştir. Şimdi bu boyutun diğer bir ekseni olan Orta Doğu'ya yer vermekte fayda vardır. Hz. Muhammed'in çağrısı M.S. 7. yüzyılda uhrevi ve dünyevi dünyalara yönelik eylemler arasında ayırım yapmayan üniversal bir din olarak kapsamlı bir organizasyon geliştirmiştir. Bu durum uhrevi hayatın kazanılması ve dünyevi hayatın örgütlü bir şekilde sürdürülüp refaha ulaşılması noktasında bir orantı sağlamıştır. Ancak devlete dair bir siyasi teorinin varlığı konusundaki pozisyonlar farklı olmuştur. Bilimsel bir kavram olarak teorideki hükümet sistemi, anlamını deney, tümevarım ve karşılaştırmadan almıştır. Nitekim, İslam'daki vahiy metinleri devletin elzemi olan halkın uhrevi ve dünyevi hayatı için ne yapması gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda araştırmacıların pratik uygulamaları ve bu uygulamaların gerekçelerini

---

¹³ İ. Muhammet, *el-İslamu ve Usulu-l Hükm*, Merkezu-l Ebhasi-l Arabiyye, Beyrut, 1979, s. 11-12.

¹⁴ Saint Augustine, *The City of God*, (Terc. Marcus Dods), Roman Roads Media, Moscow, 2015, s.234.

¹⁵ Haşim Özpolat, "Tanrının Siyasetinden Siyasetin Tanrısına Egemenlik Kuramının Dönüşümü", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23/2, 2017 (ss. 143-166), s. 164.

tanımlamak için gayret göstermesi gerekmiştir. Bu noktada insan davranışlarının önemi devlet teorisinde ön plana çıkmıştır.¹⁶

Bu nedenle, birçok Müslüman inancına sahip siyaset felsefecisi, halifelik, bağlılık yemini ve Şura gibi konular üzerinde yoğunlaşırken İslam'daki siyaset teorisinin ayrıntılarına girmeyi reddetmiştir.¹⁷ Bu meseledeki belirsizlik entelektüel tartışmalara ve teorik argümanlara; hatta mücadeleye yol açmıştır. Müslümanların imam ve yönetim üzerindeki mücadelesi entelektüel tartışmalar temelinde gelişmekle beraber silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Bu anlaşmazlık günümüze kadar hala devam etmiş ve bunun en kötü tezahürü, İslam ülkelerindeki siyasi İslamcılar ile laik görüşlü gruplar arasında yaşanmıştır.¹⁸

Anlatılan sürecin yanı sıra başta Mu'tazila grubu olmak üzere bazı İslam mezhepleri siyaset teorisinde önemli bir içtihada sahip olmuştur. Fakat zamanlarının yöneticileriyle olan farklılıkları bu teorilerin gelişmesini veya gerçeğe dönüşmesini engellemiştir. Özellikle Mu'tazila grubunun teorisinde adalet, monoteizm, erdem emri başlıklarına dayanmıştır. Teori çalışmalarında İslam'daki tektanrıcılığın üç unsuru etken olmuştur. İlk olarak, Allah'ın evrenin yaratıcısı ve kural yapıcısı olduğu bu anlamda insanların yönetici vasfıyla kural oluşturması fikrini reddetmiştir. İkinci olarak, yaratıcının egemenliği üstünde herhangi bir egemenliğin olmadığı ve dolayısıyla ilahi kurallar üstünde hiçbir kural olmadığı kabul edilmiştir. Üçüncü olarak, ilahi hukukun bize ulaşmasının aracı olan Kur'an, sünnet ve halifeliğin, İslam'daki yönetimin imajını belirlediği savunulmuştur.¹⁹

Rönesans'tan bu yana ve toplumsal sözleşmenin öncüleriyle birlikte devlet fikrine olan ilgi artmış ve iki entelektüel kaynaktan türetilmiş çeşitli teoriler ortaya çıkmıştır. Bahsedilen teorilerden ilki, entelektüel bölünmeleri ve uygulamalı modelleri

---

¹⁶ K.L. Muhammet, "*en-Nuzumu-s Siyasiyyetu, ed-Devletu ve-l Hukumetu*", Dar an-Nahda-l Arabiyye, Beyrut, 1969, s. 428.

¹⁷ Kamuran Gökdağ, "İslam Siyaset Düşüncesinde Siyasal Otoritenin Teorik ile Pratik Uyuşmazlığı Sorunu Uzlaştırma Teorisi ve İbn Haldun", *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*, Bursa, 2013, (ss.567-576), s. 572-573.

¹⁸ B. George, *el-Antrobolojiyyetu-s Siyasiyye*, (Terc.: Ali el-Misri) el-Muessese-l Camiyye Liddirasati ve-n Neşri ve-t Tevzi', Beyrut, 1983, s.101.

¹⁹ B. Bertrand, B.Pierre, *İlm-i ictimaiül devle*, (Terc.: Joseph Abdallah ve George Ebu Salih), Menşuratu Merkezi-l İnmai-l Kavmi, Beyrut, 2012, s. 12.

ile Marksist teori olmuştur. İkincisi ise çeşitlilik ve siyasal iktidarın sınırlandırılması hususunda liberalizm olmuştur. Genel olarak bu ayırım sosyalist kampın çöktüğü ve genel olarak Marksist düşünceye olan ilginin azaldığı 1991 yılına kadar devam etmiştir.²⁰

Karl Marx, devleti toplumun kaos ve mücadele durumundan bir teşkilatlanma durumuna geçtiği anda ortaya çıkan toplum örgütlenmesi olarak tanımlamıştır.²¹ Bu haliyle toplumsal sözleşmenin teorisyenleriyle aynı fikirde olmuştur. Ayrıca, sivil toplum ve devlet arasında ayırım yaparak sivil toplumu belirli bir gelişme derecesine ulaşmış bir toplumun ürünü olarak tanımlamıştır. Liberal düşüncede ise çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Durkheim, devlet hakkındaki teorisini sosyal hizmetin bölünmesine ve dayanışma biçimlerinin dönüşümüne dayandırarak devleti yardımcı bir sistem olarak tanımlamıştır.²² Buna göre devletin ortaya çıkışı toplumun gelişimi doğrultusunda sınıfların ve mesleklerin ortaya çıkmasıyla bağlantılı olmuştur. İlkel toplum, üyeleri çobanlık ve tarım gibi temel işler gören, aynı mesleği icra eden basit bir toplum olarak tanımlanmıştır. Ancak toplumun gelişmesiyle birlikte iş bölümünün ortaya çıkması toplum işleyişini karmaşık hale getirerek yöneten-yönetilen ilişkisini; devleti doğurmuştur. Max Weber ise devleti tanımlamada biraz önce bahsedilen devleti üretim ilişkilerine bağlayan Marksist tanımı ve iş bölümüne bağlayan Durkheim'i reddetmiştir. Bunun yerine siyasi, askeri ve idari kriterlere dayanan bir devlet teorisi koymuştur. Toplumlar hükümet modelini değiştirerek bir yandan iktidarın egemenlik sınırlarını, diğer bir yandan toplumsal yapısını değiştirmiştir. Bir başka açıdan, toplumsal örgütlenmenin ilk biçimi olan iş bölümünün etkisiyle ekonomik artı ürünün sağlanması işleyişin istikrarlı ve güvenli bir şekilde devamını gerektirmiştir. Oluşan baskı gücünün toplumu yönetme yeteneği ile birleşmesi sonucunda otoriteye dönüşmesi ise devleti ortaya çıkarmıştır.²³

---

²⁰ Ayşen Hiç Gencer, Özlen Hiç Birol, "A. Smith ve Klasik Okul, K. Marx ve Marksist Sosyalizm, J. M. Keynes ve Keynesgil Devrim ve Daha Sonraki Gelişmeler", *International Conference on Eurasian Economies*, Skopje, 2014, (ss. 934-942), s. 6.

²¹ Mehmet Akif Özer, Meryem Kartal, "Devletin Kökenine Yönelik İrade ve Olgu Kuramlarına Dair Değerlendirmeler", *Stratejik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/1, 2023, (ss.163-184), s. 176.

²² Ülker Yükselbaba, "Emile Durkheim'e Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun ve Cezanın Evrimi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 75/1, 2017, (ss. 191-226), s.204.

²³ B. Bertrand, B.Pierre, s. 19.

Devletin kökenlerine ilişkin bir başka yaklaşım Max Weber'den gelmiştir. Weber, devletin ortaya çıkışını yönetim ve ekonomi unsurlarıyla ilişkilendirilmiştir.²⁴ Devlete güçlü bir otorite kurması ve ekonomik kaynakları harekete geçirme işlevi yükleyen Weberci yaklaşım kapsamındaki bir başka kuramcı Talcott Parson'dur. Parsons'un çalışmaları doğrultusunda söz konusu işlevin kazanılmasına yeni bir etken olarak kültürel unsuru dahil etmiştir:

Ekonomik gereksinimlerle devletin ayrı ve bağımsız bir siyasi yapı olarak ortaya çıkması önceki sosyal dengelerin istikrarını baltalayacak bir piyasa ekonomisinin gelişmesiyle bağlantılıdır. Ancak bu ortaya çıkış Batı Avrupa'da böyle bir yenilenmeye uygun kültürel normların varlığı olmadan gerçekleştirilemezdi.²⁵

Literatürde devlete dair çeşitli tanımlar bulunmakla birlikte çalışmanın genel çizgisinin korunması amacıyla burada iki temel üzerinden hareket edebiliriz. Birincisi, bir toprak parçası üzerinde yaşayan nüfus içerisindeki belirli bir azınlığın yönetimini tekelleştiren ve egemenliğe sahip bir grubu ortaya çıkaran görüştür. Bu doğrultuda Marx Weber'in devleti tanımlamadaki karakteristik özelliği tek rasyonalitenin kapitalist sistemlerin rasyonalitesi olarak kabul edilmiş olmasıdır; diğer medeniyetlerin sistemleri irrasyonel olarak görülmüştür.²⁶

Devletin ikinci tanımı sistem kuramcısı David Easton tarafından getirilmiştir. Buna göre devlet veya siyasi sistem şu maddelerde açıklanmıştır:²⁷

- 1) Kaynakların organizasyonu ve dağıtımına yönelik politikalar oluştan;
- 2) Politikaları ve kararları sahip olduğu otorite tarafından takip edilen;
- 3) Kararları ve politikaları bir bütün olarak toplumu bağlayan.

Devlet teorisinin geliştirilmesindeki bu iki perspektif incelendiğinde insan toplumlarında devletin bir üst kurum olarak ortaya çıkması için ihtiyaç duyulan gerekçeleri oluşturan süreçler benzerlik göstermiştir. Ancak farklı durumların oluştuğu da görülmüştür. Buna göre Üçüncü Dünya ülkelerindeki devlet olgusu aynı etkili

---

²⁴ Hülya Eşki, "Bugünü Anlamak İçin Max Weber'i Yeniden Okumak", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/11, 2010, (ss. 187-198), s. 190-191.

²⁵ M. Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, (Trans, and ed. T. Persons), The Free Press, New York, 1964, p.156.

²⁶Bkz: Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Avon Books, New York,1992.

²⁷ Yahya Kazım Zabunoğlu, *Kamu Hukukuna Giriş*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, s. 10.

mekanizmaların ve derin dönüşümlerin bir sonucu olmamıştır. Batı’da olgun bir kurum olarak bilinen devlet, Üçüncü Dünya’da sosyal entegrasyonun eksikliğinden kaynaklı olarak çevresel etkenlerden ve koşullarından doğan bir yapıdan çok dışarıda üretilen veya dayatılan bir yapıda olmuştur.²⁸ Üçüncü Dünya ülkelerinde ortak siyasi çıkarların ya da geleneksel yapılardan bağımsız bir siyasi aygıtın ortaya çıkması için gerekli olan kurumsallaşma sağlanamamıştır. Buradaki temel sorun bireyleri siyasal katılıma entegre aşamasında akrabalık ve mezhep temelli hizipleşmenin etkili olmasıdır.²⁹

Sömürgeci dalganın ortaya çıkması ve sömürgeciliğin Üçüncü Dünya toplumlarına girmesi devlete dair fikri gelişimi engellemiştir. Emperyalist dalganın etkisi ile kültürel, sosyal ve ekonomik yapılarını kaybeden bu ülkeler özgünlüklerini ifade eden siyasi topluma ulaşamamıştır. Aksine, sömürge sistemine zorla entegre olmalarına, sömürgecinin iradesine ve çıkarlarına göre siyasi sistemlerini oluşturmalarına ve sınırların dayatılmasına yol açmıştır.³⁰ Bu da devleti toplumların yapısını yansıtmayan veya ifade etmeyen yabancı bir araç ya da kurum haline getirmiştir. Genel olarak, devlet fikrinin gelişmesindeki bir aşama olan toplumun ürünü anlayışından yola çıkarak toplum üzerinde iktidar elde eden bu kurum hakkında bazı hususları ortaya koyabiliriz: 1) Sınırlı kişi ve gruplardan bağımsız bir güvenlik kuvvetiyle donatılmıştır; 2) Konumunu güçlendirmek ve yönetim işlevini yerine getirmek amacıyla vatandaşlara bir tür vergi uygular; 3) Devlet mekanizması onunun iktidarının temsilcisi olan ve toplum tarafından kamu aygıtı olarak adlandırılan bir grup aracılığıyla çalışır; 4) Devletin ve kurumların varlığı doğru orantılıdır; 5) Devletin ve yasamanın varlığı doğru orantılıdır. Devlet, günümüzde siyasi-kurumsal bir organizasyon olarak toplum üzerinde bir egemenlik elde etmiştir. Bu noktada devlet millete ait olma temelinde kendisinden önceki tüm kabile bağlarını bastırabilmiş ve toplumun genel çıkarlarına hizmet edecek şekilde otoriteyi ve meşrutiyeti

---

²⁸ Neslihan Dikmen Alsancak, “Üçüncü Dünya Güvenlik ve Postkolonyal Güvenlik Yaklaşımları Arasındaki Farklılıklar: Devlet, Kültür ve Modernite”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 16/63, 2019, (ss. 13-31), s. 21.

²⁹ Bkz: Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev.: Elif Bektaş), Panama Yayınları, Ankara, 2021.

³⁰ Faruk Sönmezoğlu, “Bağlantısız Üçüncü Dünyadan Çevre Ülkelerine”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41, 2009, (ss. 1-8), s. 4.

sağlayabilmiştir.³¹ Ancak, bugün dünyadaki devlet mekanizmalarının tamamı aynı derecede aşiret yapılarına veya aidiyetler gruplarına hâkim olamamıştır. Ayrıca tüm toplumların sivil toplum aşamasına ulaşmada aynı başarıya sahip olduğu söylenemez. Çünkü bazı toplumlar aidiyet gruplarının bağlarını çözen ve onları geçmişin bir kalıntısı haline getiren güçlü bir kimlik kurmayı başararak sivil toplumu oluşturabilmiştir. Ancak halen sivil toplumun kurulması sürecinde aidiyet gruplarının varlığı ulusal bir kimlik oluşturmada sorunlar doğurmaktadır. Anlatılan bu durum kabilesel, mezhepsel ve aile aidiyetlerinin devlete ait olmaktan üstün geldiği; silahlı çatışmaların ve iç savaşların patlak verdiği Üçüncü Dünya ülkelerinde yaygın olarak görülmektedir.³²

1.2. Devletin Kökenini Açıklayan Teoriler

Siyaset bilimcileri devletin kökeni, biçimleri ve nedenleri hakkında farklı görüşler ortaya koymuştur. Ayrımın temelini bireyler arasında herhangi bir üst otoritenin olmadığı, bireylerin eylemlerini isteği doğrultusunda gerçekleştirdiği doğa durumundan siyasal topluma geçiş meselesi oluşturmuştur. Bireylerin eylemlerini, dolayısıyla doğa durumundaki özgürlüklerini sınırlayan üst otoriteye tabi olma durumunun arkasında güçlü bir güdünün ya da aklın aranması devletin kökeni hakkındaki teorileri çeşitlendirmiştir.³³ Öte yandan devlet, toplum üzerinde farklı formlarda mekanizmasını işletmiştir. Örneğin mekanizmalarıyla birlikte günümüzde yeni devlet ve eski devlet arasında farklılık oluşmuştur.³⁴ Alt başlıklarda bahsedilen çeşitli teorilere yer verilmiştir.

1.2.1. Güç Teorisi

Güç teorisi devletin kökenini eski toplumların belirli bir toprağa yerleşerek tarımı başlatmasına ve bu suretle artı ürün elde etmesiyle ilişkilendirmiştir. Teori

---

³¹ Bkz: L. Moskvichov, *The End of Ideology, Illusions and Reality Progress*, Publishers Moscow, 1974.

³² Bkz: Gabriel Almond, James Coleman, eds. *The Politics of the Developing Areas*, Princeton, New Jersey, Princeton University. Press. New Jersey. 1960.

³³ Bkz: Bronislaw Malinowski, *The Scientific Theory of Culture*, Routledge, 1944.

³⁴ Coşkun Can Aktan, “Eski Devlet Anlayışına Karşı Yeni Devlet Anlayışı”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3/2, 2011, (ss. 189-206), s. 192.

kapsamında artı ürünün elde edilmesi sonuç olarak savaş ve iktidar mücadelesini doğurmuştur. Buna göre artı ürünün elde edilmesi kaynakların korunmasını gerektirmiş ve aynı zamanda nüfusun artışını sağlamıştır. Toplumlar arasındaki kaynak elde etme yarışının birbirleri arasında mücadeleye yol açması ise bir grubun egemenliğini genişletmesini sağlamıştır. Burada, galibin mağlup üzerindeki egemenliği otorite ile pekiştğinde devlet ortaya çıkmıştır.³⁵

Max von Oppenheim, devletin baskın bir grup tarafından, mağlup edilen grubu haraç sistemine tabi kılmak amacıyla mağlup edilmiş bir gruba dayatılan yargı sistemi olduğunu savunmuştur. Gaetano Mosca, devleti kazananların mağlup edilenler üzerindeki egemenliği,³⁶ Lester Ward fetihlerin sonucu olarak görmüştür.³⁷ Bu noktada devlet, kabile sisteminden farklı olarak bir insan topluluğunun diğerini baskılamasıyla başlamıştır. Buna göre iki ya da daha fazla kabile, etkili bir siyasal iktidar oluşturmak için birleşmeyi kabul edebilir ama bu gruplaşmada güç faktörünü nihai durumu belirlemiştir. Devletler iki ya da daha fazla kabilenin gönüllü birliğiyle oluşabilir fakat bu süreçte nispi olarak daha zayıf gruplar güçlü grupların baskısına maruz kalmıştır. İbn Haldun, asabiyet teorisinde en güçlü asabiyete sahip toplulukların diğerleri üzerindeki hegemonyasını empoze etmesinden ve bu suretle siyasal iktidarını sağladığından bahsetmiştir.³⁸

Güç teorisi devletin ortaya çıkışını sömürgeci ve istilacı dış etkenleri ile açıklamıştır. Bu teori özellikle Afrika başta olmak üzere Üçüncü Dünya ülkeleri üzerine bir devlet kökeni araştırmasında geçerli olabilir.

1.2.2. Teokrasi

Teokrasi, iktidarın ve devletin kökenini açıklayan en eski teorilerden biri olarak literatürde yer almıştır. Söz konusu teoriyle siyasal iktidarın ya da devletin bireyler

---

³⁵ F. Oppenheimer, *Devlet*, (Çev. Alaeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s. 46.

³⁶ D. Ali Arslan, “Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/2, 2003, (ss.115-135), s. 118.

³⁷ Recai Okandan, “Devletin Tarihi Menşei Kuvvet ve Mücadelede Bulan Muhtelif Görüşler”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 9/3-4, 1944, (ss.495-515), s. 505.

³⁸ İbn Haldun, *Mukaddime 1-2*, (Çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015, s. 350.

tarafından genel faydanın sağlanması için oluşturulduğu fikri kabul edilmekle beraber devletin kökenine dair dini bir açıklama getirilmiştir. Bu noktada devletin dünyevi değil dini kökene sahip olduğu; siyasal iktidarın Tanrı'nın dünyadaki yansıması olduğu vurgulanmıştır.³⁹ Dolayısıyla bu teori, otorite sembolleri ile ilahi semboller arasında var olmakta ve dinin devletteki tüm yaşam alanlarının temeli olduğunu kabul eden bir düşünce sistemi olmuştur. Aziz Pavlus'un çalışmalarıyla şekillenen teori kapsamında devletin oluşumu doğrudan toplumun sosyal ve kültürel dönüşümlerinin bir sonucu olarak değil ilahi bir zaruret sonucunda gerçekleşmiştir.⁴⁰ Antropoloji çalışmaları dinin eski toplumlarda ön planda olduğunu ve ilk liderlerin Tanrı ile özdeşleştirildiğini göstermiştir.⁴¹ Bahsedilen yapı içerisindeki insanlar yöneticinin emir ve yasaklarını ilahi bir temelde benimsemiştir. Kendinden önceki insanlara tapınma ilk dini devletin kurulmasında rol oynarken mezarlarını korumaları ve yabancı işgalini engellemek için örgütlenmesi bu siyasi gücü doğurmuştur. Bu doğrultuda din, devletin kurulmasında doğrudan etkili olmuştur. Günümüzde teokrasi kuramının en belirgin örneği dini tezeminde kurulan İsrail devletidir. İsrail, peygamberlerden biri olan Yakup isminin İbranice telaffuzudur ve dini sözler olan "Tanrı'nın seçilmiş halkı" ve "vaat edilen topraklar" sözlerine dayanmaktadır.⁴² Mezopotamya'da yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda kent kurulmasının dini bir eylem olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁴³ Buna göre şehir her şeyden önce bir ibadet yeri olarak oluşturulmuş ve devlet dini amaçlar için kurulmuştur. Siyasal iktidarı elinde bulduranlar ise yetkisini tanrıdan almış ve tanrının yardımcıları olarak toplumu idare etmiştir.

---

³⁹ Sabır Güler Sevlı, "Platon'dan Hristiyanlık Felsefesine, Machiavelli'den Hobbes'a: İnsan Doğası Üzerinden İktidarı Meşrulaştırmak", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/43, 2022, (ss.130-159), s. 140.

⁴⁰ Konur Alp Demir, "Hristiyanlık Dininin Devlet Yönetimi Üzerine Etkileri", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 23, 2019, (ss.137-151), s. 148.

⁴¹ Joachim Wach, "Din Sosyolojisi", (Çev. Zeki Arslantürk ve Zeynep Beyza Bulut), *Toplum Bilimleri Dergisi*, 5/10, 2011, (ss. 197-218), s. 203.

⁴² Ömer Faruk Harman, "İsrail", *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/israil-beni-israil> (Erişim Tarihi: 31.05.2023).

⁴³ Yusuf Kiliç, Elvan Eser, "Mezopotamya Kent Devletlerinin Kuruluş Nazariyeleri ve Etkin Bir Faktör Olarak Din", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6/2, 2019, (ss.519-545), s. 534-540.

Yukarıda açıklandığı şekilde teokrasi kuramı devletin kökenine ilahi bir boyut kazandırmıştır. Fakat söz konusu ilahî boyut iki farklı yaklaşımı kapsamıştır. Bunlar şu şekilde açıklanmaktadır:

1) Hükümdarın Tanrılaştırılması Teorisi: Yöneticinin kişiliği ve tanrı ile bütünleştirilerek, yönetici tanrı ilan edilmiştir. Bu nedenle tanrı ile aynı kutsallığa olmuştur. Bu yaklaşımın örneği Firavun döneminde Mısır’da görülmüştür.

2) İlahi Hak Teorisi: Hükümdarın tanrı olmadığı ancak otoritesini doğrudan tanrıdan aldığı fikrini içermiştir. Orta Çağ’da Avrupa’nın feodal krallıklarında görülen bu anlayışta yönetici, devleti kendisine bu yetkiyi devreden tanrı adına yönetmiştir. Bu anlayışta yer yüzündeki Tanrı’nın gölgesi olarak adlandırılan yönetici, tebaası üzerinde mutlak bir güce ve yönetim hakkına sahip olmuştur.⁴⁴

1.2.3. Toplumsal Sözleşmesi Teorisi

Toplumsal Sözleşme (veya Toplum Sözleşmesi) teorisi, doğa durumundan siyasal topluma geçişte merkeze insanın iradesini yerleştirmiştir. Buna göre insanlar, devlet öncesi düzen olan doğa durumundaki özgürlüklerinden vazgeçerek haklarının bir kısmını bireysel çıkarları uzlaştıracak üst otoriteye gönüllü veya zorunlu olarak devretmiştir. Teorideki sözleşme kelimesi ise tamamıyla hayali bir kavram olmakla beraber dolaylı olarak somutlaşmıştır. Kuram, devleti ilahi bir kaynağın dışında toplumun üyeleri arasındaki bir sözleşmeye dayandırmış ve kutsallıktan uzaklaştırarak yönetici üzerine sorumluluk yüklemiştir.⁴⁵ Bu kapsamda Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu noktada Münici Kapani’nin Toplumsal Sözleşme üzerine yaptığı tespiti değinmekte fayda vardır:

Klasik kamu hukuku kitaplarının bir çoğunda, Hobbes’un, Locke’un ve Rousseau’nun siyasal teorileri, ‘devletin temelini toplumsal sözleşmeye dayandıran görüşler’ başlığı altında uzun uzadıya incelenir. Aslında, bilindiği gibi ne Hobbes, ne Locke ve ne de Rousseau, ‘tabiat hali’ (doğal hal) ve toplum sözleşmesi hipotezlerini işlerken devletin nasıl ortaya çıktığını açıklamak amacını gütmemişlerdir. Onlar bu hipotezleri (varsayımları) siyaset teorilerinin kuruluşunda sadece bir çıkış noktası olarak almışlardır. Asıl göstermek istedikleri şey devletin kaynağının ‘ne olduğu’ değil, fakat devlet denilen siyasal topluluğun temelini ‘ne olması gerektiği’dir. Başka deyişle, her biri, kendi benimsediği değerler açısından belli bir

⁴⁴ Mevlüt Alper Kaya, “Egemenlik Kavramı ve Siyasi Düşünürler”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5/1, 2022, (ss.213-235), s. 221.

⁴⁵ Bkz: Ronald Robertson, *Globalization Social Theory and Global Culture Sage Publication*, London-New Delhi 1996.

toplum modeli ortaya koymak istemiştir. Açıkladıkları görüşlerin toplum düzeni, devlet ve fert (birey), ilişkileri, devletin yetkileri, otoritenin sınırları ve kişinin hakları bakımından önemi vardır; devletin doğuşu bakımından değil.⁴⁶

Thomas Hobbes kendi teorisini, doğa durumunda insan yaşamının kaotik ve bencil olduğuna dayandırmıştır.⁴⁷ Buna göre doğa durumundaki insan Orman Yasası tarafından yönetilmiştir. İnsanın doğası gereği saldırgan olduğu ve kötülüğün onun için doğal bir eğilim olduğu, bu nedenle insanın hemcinsleri için bir kurt olduğu temelinden yola çıkılmıştır. Söz konusu kaotik durumdan çıkmak için yöneticinin yararına gönüllü olarak doğa durumundaki özgürlüklerinden vazgeçmiş ve haklarının bir kısmını üst otoriteye devretmiştir.⁴⁸ Sözleşmenin yönetici yararına olmasına yol açan sebep ise yöneticinin söz konusu sözleşmeye taraf olmamasından kaynaklanmıştır.⁴⁹ Bu nedenle bireylere hiçbir şey taahhüt etmeden mutlak yetkiye sahip olduğu için hiçbir sorumluluk yüklenmemiştir. Bu nedenle Hobbes'un teorisi, mutlakiyetçiliğin ve otoriter devletin bir savunucusu olarak kabul edilir. Söz konusu kuram Stuart ile Cromwell yönetimi arasındaki saltanatı sırasında İngiltere'yi tahrip eden iç savaşa son verecek otoriter bir yönetim yaratmayı amaçlamıştır. John Locke, Hobbes'un doğa durumundaki insan yaşamının tamamen kaos ve savaş durumunda olduğu fikrine katılmamıştır. Ayrıca doğa durumundaki insanların Doğa Yasası gereği özgür ve eşit bir ortamda yaşam ve mülkiyet hakkına sahip bir durumda olduğunu belirtmiştir. Söz konusu özgürlük ise insanın kendi kişisel haklarını kullanırken başkalarının haklarını ihlal etmemesi şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁰ Bununla birlikte, doğası gereği insanlar kuralları ihlal etme ve birbirlerinin özgürlüğüne müdahale etme eğiliminde olarak aralarında anlaşmazlıklara ve savaşlara neden olma eğilimi göstermiştir. İnsanlar bu sebeple özgürlük ve eşitlik ilkelerinin tam olarak garanti altına alınmadığı doğa durumundan gönüllü bir biçimde ayrılmıştır. Sözleşme ile sınırlı bir üst otorite oluşturarak yeni toplum düzeni olan siyasi topluma geçilmiştir.⁵¹

---

⁴⁶ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 19. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s. 40-41.

⁴⁷ Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 129.

⁴⁸ Bkz: A.Ross, *Theory and Method in the Social Sciences*, The University Press, Minnesota 1954.

⁴⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, s. 132.

⁵⁰ Jhon Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev. Fahri Bakırcı), Ebabel Yayınları, Ankara, 2012, s. 9-10.

⁵¹ J.W.N.Sullivan, *The Limitations of Science*, Mentorbooks, New York, 1949, p.48.

Hobbes'tan farklı olarak Locke, insanların doğa durumundan siyasal topluma geçerken devrettiği yetkilere bir sınırlılık getirmiştir. Buna göre üst otoritenin sahip olduğu haklar bireysel hak ve özgürlüklerin dışında tutulmuştur. Sözleşmenin bir tarafı olarak üst otorite güvenliği sağlamak ve düzeni korumakla görevlendirilmiştir. Bu kapsamda bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması; güvenliğin ve düzenin sağlanması görevleriyle sorumluluk yüklenen üst otorite yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde geri çağırılma ilkesiyle sınırlandırılmıştır.⁵² Bu doğrultuda Locke'un görüşleri liberal düşüncenin temelini oluşturmuştur. Jean Jacques Rousseau, doğa durumundaki insanın durumunu Locke ile benzer bir biçimde ele almıştır. Buna göre doğa durumunda insanlar eşit ve özgür bir ortamda var olmuştur. Bu noktada siyasal topluma geçilmesindeki ana etken söz konusu özgürlük ve eşitlik durumunun güvence altına alınması olarak gösterilmiştir.⁵³

1.2.4. Devletin Kökeni Üzerine Marksist Teori

Marksist devlet kökenli teori, tarihsel diyalektik materyalizme dayanan Marksist teorinin temelleriyle bağlantılı olarak gelişmiştir. Bu bağlamda devlet, toplumun ilerlemesinin ve ekonomik yapının ifadesinin bir sonucu, ayrıca bir sınıf mücadelesinin varlığıyla açıklanmıştır.⁵⁴ Daha açık haliyle, sınıflı toplumun ve özel mülkiyetin olduğu bir düzende egemen sınıfın üst otoritesi olarak tanımlanmıştır. Söz konusu düzende devlet toplumun bir ürünü olarak değil toplumu oluşturan bireyi kendi doğasına yabancılaştıran bir mekanizma olarak algılanmıştır.⁵⁵

Buradan yola çıkarak, özel mülkiyetin ve sınıflı toplumun olmadığı ilkel düzende üst otoriteden bahsetmek imkânsız görülmüştür. Tarımın ortaya çıkışıyla beraber artı

---

⁵² Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 8.

⁵³ J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 14.

⁵⁴ K. Marx, F. Engels, *Komünist Manifesto*, (Çev. Nail Satlıgan ve Tektaş Ağaoğlu), Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 34.

⁵⁵ K. Marx, *Yabancılaşma*, (Çev. Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara, 2007, s. 22.

ürünün sağlanması özel mülkiyeti doğurmuştur. Özel mülkiyet ile birlikte sınıflı toplum ortaya çıkmış ve sınıflar arası bir mücadele başlamıştır.⁵⁶

Teoride devletin varlığı artı ürünün sağlanması ve özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla oluşan kapitalist düzenin varlığıyla özdeşleştirilmiştir. Buna göre söz konusu düzenin ortadan kalkması aynı zamanda üst otoritenin de ortadan kalkması anlamını taşımış ve sosyalist düzene geçiş son aşama olarak değerlendirilmiştir. Ancak tarihsel süreç göstermiştir ki sosyalist düzene erişilmesinden sonra üst otorite varlığını korumuş ve toplum üzerindeki egemenliğini kuvvetlendirmiştir.⁵⁷

1.2.5. Aile Gelişimi Teorisi

Bu teori altındaki tartışmalarda devlet ile aile arasında ilişki kurulmuştur. Buna göre devletin temeli aile olarak belirlenmiştir. Aristoteles aile gelişimi teorisinin öncüsü olmuş ve bu teoriyi şu şekilde çizmiştir. İnsanların bir araya gelmesiyle aile; ailelerin bir araya gelmesiyle klan; klanların toplanmasıyla kabile; ve nihayetinde kabilelerin toplanmasıyla ise devlet ortaya çıkmıştır.⁵⁸

Yukarıdaki Aristoteles'in açıklaması üzerine devletin ilk biçimi geniş bir yerleşim alanı ve çevresindeki tarım arazileriyle bir şehir devleti olmuştur. Bu görüş, Jean Bodin'de benzer olarak ilk şehir devletlerinin birkaç kabilenin gönüllü veya zorunlu bir ittifak kurmuş olmasıyla ortaya çıktığı şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁹

Başta Aristoteles ve J. Bodin olmak üzere aile gelişimi teorisyenleri insanların artı ürünü elde edip gelişmesiyle birlikte ilk gruplaşmanın ailede görüldüğünü vurgulamıştır. İlk gruplaşmanın devamındaki süreç doğal olarak devleti ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda siyasal iktidarın otoritesinin temeli aile reisinin otoritesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca, aile üyelerini birleştiren ve aralarında bir dayanışma yaratan

---

⁵⁶ Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*, s. 53.

⁵⁷ Bkz: Colin Hay, Michael Lester, & David Marsh. *The State: Theories and Issues*. Arab Center for Research and Policy Studies, 2019.

⁵⁸ Aristoteles, *Politika*, (Çev. Mete Tuncay), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 8.

⁵⁹ İ. Azmi, *Silsiletü Tevabii-l Fikri-l Ğarbi*, Daru-l Mearif, Mısır, 1963, s. 207

aile bağı, yurttaşların birbirileri ve devletle ilgili barındırdığı duygusal bağ ile bütünleştirilmiştir.

1.3. Siyasi Sistem

1.3.1. Siyasal Sistemin Dilbilimsel Tanımı

Sistem, belirli bir hedefe ulaşmak için eldeki verileri belirli bir şekilde düzenlemeyi amaçlayan bir terimdir. Bu anlamıyla koordineli bir birlik olarak düzen ve tek bir bütünü oluşturan etkileşimli unsurlar olarak tutarlılık anlamlarını taşımaktadır.⁶⁰ Kavram bir de format anlamında kullanılmaktadır. Buna göre şeyleri belirli bir kalıba göre biçimlendirmek olarak açıklanmıştır. İş ve entegrasyonda koordinasyon ile karakterize edilen ikincil anlam, birbirine bağlı çıkarlar bütünü olarak tanımlanmıştır.⁶¹

Siyasetten ve Arapçadan türetilen “siyasi” terimi, insanların işlerini yönetmek ve onlara liderlik etmek anlamına gelmektedir.⁶² Siyaset ise eski Yunan’da insanlar arasındaki ilişkiyi organize etmek anlamına geldiğinden; bu anlamdan türetilen siyasi terimi de yönetmek ve liderlik etmek anlamlarını taşımıştır.⁶³ İngilizce ‘de “politics” olarak adlandırılan siyaset politika ve şehir kavramlarının birleşimini ifade etmiştir. Buna göre siyaset, şehir halkı olan vatandaşların buluşması anlamına gelmekte ve bu doğrultta siyasi terimi etkileşim halinde olan insanların genel durumunu tanımlamaktadır. Açıklanan iki kavramın birleştirilmesiyle oluşan siyasi sistem kavramı yönetim işinin belirli kurallar çerçevesinde biçimlendirilmesini ifade etmiştir.

1.3.2. Siyasal Sistemin Terminolojik Tanımı

Bu başlık altında bazı siyaset bilimci, hukukçu ve felsefecilerin görüşlerine yer verilerek siyasal sistemin kavramsal tanımı yapılmıştır.

---

⁶⁰ B.M. Muhammed, *es-Siyasetu-l Mukarenetu*, Menşuratu Camiati, Bingazi, 1996, s. 272.

⁶¹ Ş. Fatih, *Tasnifu-l Enzimet-i Siyasiyye Ala Esasi Mebdei-l Fasli Beyne-s Sulutat*, Batna Un. PhD. Thesis, 2008, s. 03.

⁶² Ahmet M. H. *Medkhalun ila Tahlili-s Siyasati-l Amme*, El-Merkezu-l İlmi Li-d Dirasati-s Siyasiyye, 2000, s. 112.

⁶³ A. S. H.Kahtan *el-Esas Fi-l Ulumi-s Siyasiyye*, Dar Majdalawiy Li-n Neşri ve-t Tevzi’, 2004, s. 15.

Jean-William Pierre için siyasi sistem, ister toplumun bütününe yönelik kararlar için ister belirli bir grup ilişkiler arasındaki ilişkilerin organizasyonu ve koordinasyonu ile ilgili olsun bir dizi eylem olarak tanımlanır. Bu doğrultuda otorite elde eden kesimin bunu meşru ya da zorlayıcı yolla yapmasına önem verilmemiştir.⁶⁴

David Easton siyasal sistemi, kaynakların örgütlenmesi ve dağıtılmasına yönelik politikalar oluşturan; politika ve kararları otoritesi tarafından takip edilen; kararları bir bütün olarak toplum için bağlayıcı olan ve bu kararların bağlayıcı olarak kabul edildiğine dair genel bir his bulunan yapı olarak tanımlamıştır.⁶⁵ Gabriel Almond, bu olguyu meşru veya zorlama yoluyla iç ve dış entegrasyon işlevlerini yerine getiren tüm özerk topluluklarda var olan etkileşimler sistemi olarak tanımlamıştır.⁶⁶ Max Weber'e göre siyasal sistem siyasal otoritenin uygulanmasını sağlayan bir sistemdir.⁶⁷ Harold Lasswell bunu iktidar kavramına dayanan nüfuz ile açıklarken; Kamal Menoufi güç, otorite veya yönetim unsurlarını içeren karmaşık bir etkileşimler kümesi olduğu sonucuna varmıştır.⁶⁸ Maurice Duverger ise siyasi kurumların toplamından oluşan minyatür bir sistem olarak tanımlamıştır. Bu tanımlar arasındaki ortak payda, bütüncül bir sistemin parçası olarak siyasi sistemin sosyal sistem olarak görülmesi olmuştur. Ancak politik sisteme yönelik önyargılarında farklılıklar görülmüştür. Buna göre olarak Almond işlev kavramına odaklanırken, Menoufi insan etkileşimlerine öncelik vermiştir.⁶⁹

Küresel toplumsal sistemlerin etkileşime girmesi ve sistemin partiler, baskı grupları ve sivil toplum örgütleriyle doldurulması kavramın anlamını genişletmiştir. Siyasal iktidar üzerinde baskı oluşturan bu unsurların hükümet sistemlerini yönlendirmedeki ve politikaları etkilemedeki işlevi David Apter tarafından ele

---

⁶⁴ C. Yusuf, *et-Tatavvuru-l Muessesati Li-n Nizami-s Siyasi-l Cezairi*, Mecelletu-l Bahis Li-d Dirasati-l Akademiyye, 2015, s. 590.

⁶⁵ B. T. Esmâ, *en-Nizamu-s Siyasi fi-l Cezair ve Devruhu fi Tef'ili Kiyemi-l Muvatana ve-l İntima Lede-ş Şebab*, Camiatu Mohammed Khaydar, 2009, s. 29.

⁶⁶ Nihat Yılmaz, "Antik Yunan Dönemi Karşılaştırmalı Siyaset Biliminde Siyasal Sistem Sınıflandırmalarına Genel Bir Bakış", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15/1, 2014, (ss.123-138), s. 128.

⁶⁷ A. S. İsmail, *en-Nazariyyatu ve-l Mezahibu ve-n Nuzumu-s Siyasiyye Dirasetun fi-l Ulumi-s Siyasiyye*, El-Marifetu-l Camiyye, 2005, s.199.

⁶⁸ B. Muhamed, *Mustakbelu-n Nizami-s Siyasiyyi-l Cezairi*, Cezair Un., 2009, s.5.

⁶⁹ David Apter, *Some Conceptual Approaches to the Study of Modernization*, Prentice – Hall ,Inc, Newjersey, 1968, p. 25.

alınmıştır. Bu doğrultuda Apter sosyal hiyerarşi, hükümet ve siyasi gruplar olmak üzere üç temel faktör üzerinde yoğunlaşmıştır. Makridis de siyasal sistemin incelenmesinde sistemin çevresine ve onu şekillendiren unsurlara öncelik vererek onu bütüncül olarak ele almıştır.

1.4. Hükümet Modelleri

1.4.1. Monarşi

Yöneticinin kalıtım yoluyla iktidarı ele geçirme hakkını elde ettiği ve kral, prens, sultan, imparator veya çar unvanlarıyla siyasal iktidarı elinde bulundurduğu hükümet modeli olarak tanımlanmıştır. Monarşi, bir kişinin veya ailenin özel bir yönetim hakkına sahip olduğu fikrine dayanmıştır.⁷⁰ Bu temelde monarşi modeli hükümdarın yetkisinin sınırlandırılması noktasında mutlak ve meşruti olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Mutlak monarşi modelinde siyasal iktidarı elde eden hükümdarın yetkileri sınırlandırılmamış olmakla birlikte devletin erkleri kendisinde toplanmıştır.⁷¹ Bu şekliyle toplumsal sözleşme teorisi başlığı altında incelenen kökenlerde Hobbes'un temellendirdiği hükümet biçimine uygun olmuştur. Meşruti monarşi modelinde ise hükümdarın yetkileri bir sözleşme ile sınırlandırılmakla birlikte devletin erklerinden olan yürütmenin içerisine parlamentonun da dahil olduğu bir monarşi biçimi olarak tanımlanmıştır.⁷² Bu doğrultuda Locke'un temellendirdiği hükümet biçimine uygun olmuştur.

1.4.2. Başkanlık Sistemi

Devlet erklerinin ayrılığı temelinde oluşturulan ve yürütme yetkisini tek bir kişiye verildiği bir sistem olarak tanımlanmıştır.⁷³ Söz konusu erkler ayrımında yasama,

---

⁷⁰ A. S. Muhammet, *el-Kanunu-d Dusturi Nazariyyetu-d Devle (el-Hukume) Dirasatun Tahliliyyetun Mukarene*, El-Kitabu-l Camii, Halvan, 2010, s. 5.

⁷¹ Zeynep Büşra Korkmaz, "Başkanlık Hükümet Sistemi ve Mutlak Monarşinin Karşılaştırılması", *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 10/30, 2022, (ss. 36-45), s. 42.

⁷² Adil Bucaktepe, "Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 42, 2014, (ss. 45-56), s. 49.

⁷³ Bünyamin Bezci, "Demokrasi ve Başkanlık Sistemi", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3/2, 2005, (ss. 77-91), s. 80.

yürütme ve yargı organları birbirinden bağımsız ve her biri diğerini denetleyecek biçimde oluşturulmuştur. Bu doğrultuda birbirinden bağımsız ve birbirinin kontrolünü tabi tutulan sistem sert kuvvetler ayrılığı olarak ifade edilmiştir. Locke'un yasama ve yürütme erklerinin ayrılığı teorisini Montesquieu'nun yasama, yürütme ve yargı olarak geliştirmesi başkanlık sistemine zemin oluşturmuştur. Bu kapsamda başkanlık sistemi, erkler arasındaki büyük ayrıma ve aralarında dengeye yol açan bir sistem olarak ele alınmıştır. Teorik olarak Amerika Birleşik Devletleri sistemi başkanlık sistemi için ideal bir rol model olmuştur ve sistem aşağıdaki maddelere dayanmıştır:

1) Yürütme gücünün tek taraflılığı: Yürütmenin başındaki başkan belirli bir dönem için halk tarafından doğrudan seçilir. Kabinetdeki bakanlar kendisini seçen ve görevden alma yetkisine sahip olan başkana karşı sorumludur. Genel politikayı belirlemek Başkanın sorumluluğundadır. Başkanın halk tarafından seçilmesi ve sert kuvvetler ayrılığı gereği yasama ve yargı erkleri başkanın politikasını engelleyemez. Bu suretle yürütmenin tek taraflılığı oluşmuştur.

2) Sert kuvvetler ayrılığı: Locke'un temellendirdiği ve Montesquieu'nun geliştirdiği kuvvetler ayrılığı teorisinin farklı bir biçimini teşkil etmiştir. Buna göre devletin erkleri arasında tam bağımsızlık ve birbirleri üzerinde kontrol mekanizmaları bulunmuştur. Böylelikle erkler arasında işlevleri yönünden bir denge sağlanmıştır. 1787 tarihli ABD Anayasası bu modelin bir örneğini teşkil etmiştir.

3) Yürütme Gücü: Yürütme erki başkan tarafından yönetilir. Yürütme içerisinde başkan tarafından göreve seçilen bakanların oluşturduğu bir kabine yer alır. Bu organın en temel görevi devlet politikalarının belirlenmesi ve uygulanması olmuştur.

4) Yasama Organı: Yasama erki parlamento tarafından yönetilir. Belirli bir dönem için halk tarafından seçilen milletvekillerinden oluşmuştur. Bu erkin temel işlevi kanun çıkarmak olarak belirlenmiştir.

5) Yargı Organı: Yargı erki Yüksek Mahkeme tarafından yönetilir. Bağımsız bir yapıda olmakla birlikte Yüksek Mahkeme'nin üyeleri başkan tarafından seçilir ve parlamento tarafından onaylanarak atanır.⁷⁴

---

⁷⁴ C. Z. Muhammed, *en-Nuzumu-s Siyasiyye ve-l Kanunu-d Dusturi Mea Şerhin Tahliyyin li-n Nizami-d Dusturiyyi-l Urduni*, Daru-s Sakafe, 2003, s. 14.

1.4.3. Parlamenter Sistem

Parlamenter sistem, yürütme erkinin hükümet ve parlamento olmak üzere iki organ arasında bölündüğü ve üyelerinin doğrudan halk tarafından seçildiği bir hükümet modelidir. Bu modelde yasama ve yürütme erkleri yumuşak kuvvetler ayrılığı temelinde ayrılmıştır.⁷⁵ Yasama erkinin yürütme üzerinde güvenoyu ilkesiyle denetleme yetkisi bulunmuştur. Söz konusu etki ile hükümetin meşruiyeti yasama tarafından sağlanmıştır. Genel olarak parlamenter hükümet sisteminde meclisin yasama ve yürütme organlarında belirleyici olduğu söylenebilir. Teorik olarak İngiltere'nin rol modeli olduğu parlamenter hükümet sistemi şu ilkeleri içermiştir:

1) Çift Başlı Yürütme: Yürütme organı devlet başkanı ve başbakan liderliğindeki bakanlar kurulundan oluşmak üzere iki başlı olmuştur. Devlet başkanının yetkileri daha çok sembolik olmuştur.

2) Devlet Başkanının Siyasi Sorumsuzluğu: Devlet başkanının siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu doğrultuda geri çağırma ilkesi işlememektedir.

3) Bakanlar Kurulunun Sorumluluğu: Bakanlar kurulu, kanunların ve devlet politikasının uygulanması hususlarında yasamaya karşı sorumludur.

4) Yürütme-Yasama Arasında Fesih: Yasama organının yürütme organı üzerinde güvenoyu ilkesiyle düşürebilme yetkisi; yürütme organının yasama organı üzerinde fesih yetkisi bulunmuştur.⁷⁶

1.5. Ulus ve Millileştirme

Birinci anlamıyla ulus terimi herhangi bir ırkı veya etnik grubu ifade etmek için kullanılan yasal ve politik bir terimdir. Milliyet kavramının ileri bir aşaması olan ulus belirli bir bölgede yaşayan insanların dil, tarih, cinsiyet veya din gibi açık bağlarla bağlı

---

⁷⁵ Mehmet Akif Özer, Shokrukh Iskandarov, "Kuvvetler Ayrılığı Bağlamında Hükümet Sistemleri: Türkiye Örneği", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8/2, 2022, (ss.300-332), s. 313.

⁷⁶ Nazmiye Çağlar, "Avantaj ve Dezavantajlarıyla Parlamenter Hükümet Sistemi", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/4, 2017, (ss.111-117), s. 114.

olan veya diğer yandan ortak çıkarları ve hedefleri olan siyasal topluluk olarak tanımlanmıştır.⁷⁷

Kavramın oluşumu belirli bir toprak üzerindeki topluluğun zamanla ortak değerlere sahip olması ve diğer toplumlarla mücadelesi sonucu olmak üzere iki boyutta gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda ulus kavramı farklı toplumların ortak kültürel değerler noktasında bağlarını oluşturması sonucunda doğmuştur. Birinci olarak önceki başlıklarda bahsedilen Aristoteles'in aile teorisi üzerinden açıklayacak olursak ailelerin birleşimiyle meydana gelen toplumdaki kültürel çeşitlilik devlet düzeniyle birlikte ortak değerlere dönüşmüştür. Somut bir örnek olarak 1789 Fransız Devrimi ile birlikte Fransa'da yurtseverlik temelinde ulusun doğmasıdır. Bahsedilen dönüşüm ulus kavramıyla açıklanmıştır. İkinci olarak belirli bir toprak üzerindeki topluluğun bir başka topluluğa savaş yoluyla egemenlik kurması ve bu suretle ortak değerlerin oluşmasıdır. Her iki boyut, temelde siyasal iktidarın egemenliğindeki toplumun homojen bir yapıya bürünmesini teşkil etmiştir. Ulus kavramının feodalizm sonrası oluştuğu dikkate alındığında, bu kavramın temelleri milliyet kavramına dayanmıştır. Buna göre verilen ilk örnekteki topluluk birer milliyeti teşkil ederken modern devletin ortaya çıkmasıyla birlikte ulus kavramı gelişmiştir.⁷⁸

İkinci anlamıyla ulus kavramı belirli bir siyasal iktidara bağlı olarak herhangi bir anda yaşayan yurttaşlardan bağımsız olarak var olan bir gerçeklik ve soyut bir varlık olarak geniş anlam içermiştir.⁷⁹ Bu doğrultuda ulus tarihsel olarak önceki, çağdaş ve ileriki nesillerin bütününe ifade etmiştir. Bütünleştirici özelliğiyle birbirini izleyen kuşaklar arasında meşruiyet ve dayanışmanın yaygınlaşmasını ve ortak çıkarların sürekliliğini sağlayan bir unsur olmuştur.

Ulusçuluk kavramının ortaya çıkmasıyla başlayan süreç devletin ve uluslararası sistemin yeniden tanımlanmasıyla ulus inşasını başlatmıştır. 15 Mayıs 1648'te Vestfalya Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte yeni bir devlet anlayışı ve uluslararası sistem

---

⁷⁷ Altun Altun, "Küreselleşme Çağında Milliyetçilik ve Ulus-Devlet", *International Journal of Academic Value Studies*, 2/3, 2016, (ss. 145-160), s. 146.

⁷⁸ Yalçın Yusufoglu, "Ulus Nedir?", *Memleket Siyaset Yönetim*, Sayı: 13, 2010, (ss. 75-85), s. 75.

⁷⁹ Rıfat Aydın, "Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6/1, 2018, (ss. 229-256), s. 232.

ortaya çıkmıştır.⁸⁰ Önceki başlıklarda açıklandığı üzere Vestfalya öncesi dönemde siyasal iktidar kendi meşrutiyetini bazen teolojik bir açıdan bazen ise miras yoluyla sağlamıştır. Bahsedilen feodal sistem içerisinde egemenlik güç piramidi içerisinde bölünmüş; devlet-birey veya birey-birey ilişkileri ortak bir bilinç oluşturulmadan ilerletilmiştir.⁸¹

Bu ilişkiler daha çok heterojen toplum yapısında kurulmuştur. Buradaki birleştirici unsur ise siyasal iktidarın varlığı olmuştur. Fakat 1648’te siyasal iktidarın değişim göstermesiyle birlikte yeni bir birleştirici unsur arayışına girilmiştir. Bu antlaşmayla feodal sisteme son verilerek devlet mekanizmasına yeni bir boyut kazandırılmış ve modern devlet kavramı ortaya çıkmıştır. Buna göre her bir devlet kendi sınırları içerisinde egemenlik hakkına sahip olmakla birlikte uluslararası alanda bağımsız unsurlar olmuştur.⁸²

Yeni devlet anlayışının temelinde ise ulus-devlet algısı yer almıştır. Bu doğrultuda ulus inşası belirli bir sınırlar içerisinde siyasal iktidara tabi olan topluluğun ortak kültür bilicine dayanan birlikteliğin yaratılması anlamını taşımıştır. Siyasal iktidarın birleştirici unsur olarak kullandığı feodal sistemin Vestfalya ile devre dışı bırakılmasından sonra bu işlevi ulus anlayışı görmüştür. Bu doğrultuda ulus inşası 5 Mayıs 1789 tarihli Fransız Devrim’i ile tamamlanmıştır. Buna göre eşit haklara sahip vatandaşların toplamında kültürel ve siyasal birliğin sağlanması modern devleti oluşturmuştur.⁸³ Ulus inşası farklı kültürlerle sahip fakat aynı sınırlar içerisinde egemenliğe tabi olan vatandaşların toplamında modern devletin oluşturulmasında etkili olmuştur. Birleştirici bir güç oluşturan ulus inşası bu doğrultuda ulus-devletin yapı taşı niteliği taşımıştır.

Yukarıda açıklandığı biçimde ulus inşası kavramı tarihsel olarak 17. yüzyıla kadar uzanan bir süreci içermiştir. Fakat kavrama yönelik tartışmalar günümüzde devam

---

⁸⁰ Sami Kiraz, “Uluslararası İlişkilerde Egemenliğin Değişen Yüzü”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5/1, 2012, (ss.93-102), s.94.

⁸¹ Pınar Ülgen, “Ortaçağ Avrupa’sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış”, *Mukaddime*, 1/1, 2010, (ss. 1-18), s. 7-8.

⁸² Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, (Çev. Ertürk Demirel), Dost Kitabevi, Ankara, 2017, s. 124-125.

⁸³ H. Gökçe Zabunoğlu, “Günümüzde Ulus-Devlet”, *ERÜHFD*, 13/1, 2018, (ss.553-559), s. 548.

etmektedir. Kavram özellikle Soğuk Savaş döneminde üçüncü dünya ülkeleri özelinde yeniden incelenmiştir. Bu kapsamda ulus inşası yeni kurulmuş veya yeniden yapılandırılmış devletlerde görülen bir süreç olarak ele alınmıştır. Yine de kavram özü itibariyle farklı etnik grupları ortak değerler noktasında buluşturmak olarak anlamını korumuştur. Bununla beraber dış politikada güvenlik ve kalkınma başlıklarıyla birlikte ele alınmıştır.⁸⁴

1.6. Anayasal Hareketler ve Anayasa Yapımı

Modern devletlerin gelişiminde önemli yapı taşlarından birisi devletin şekillenmesi ve işleyişini düzenleyen, ayrıca devlete mensup toplumun (yurttaşların) hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve yurttaşları devlet gücü karşısında koruma altına almış olmasıdır.

Anayasaların ortaya çıkarak gelişmesine ilişkin alan yazınında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bazı çalışmalarda anayasaların modern devlet inşasından çok önce başlatıldığı iddia edilmektedir. Hatta anayasaların eski tezahürlerini Hammurabi kanunlarıyla başladığına dair yaklaşımlar bile görülmüştür. Ayrıca İslam dünyasında ilk anayasal yapılanmanın ünlü Medine Vesikası ile gerçekleştiğine dair fikirler de seslendirilmektedir. 1215'te İngiliz Kralı'nın soylulara karşı kaybettiği mutlak iktidarının resmî belgesi olan Magna Carta ilk anayasal hareket olarak kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle anayasaların ortaya çıkışındaki ilk somut gelişme Magna Carta olmuştur. Bu temelden sonra farklı tarihlerde ve egemenliklerde benzeri anayasal hareketler yaşanmıştır. İngiltere ile bağımsızlık mücadelesi veren Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonilerinde 1776'da Virginia Anayasası örneğinde olduğu gibi anayasal hareketler gerçekleşmiştir. Nihai olarak 1783'te bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasıyla 1787'de Federal Anayasası ilan edilmiştir.⁸⁵

ABD Anayasasının ilanından önce Avrupa kıtasında Fransa'nın öncülüğünde modern devlet anlayışı bağlamında bir anayasal hareket tezahür etmiştir. Fransız

---

⁸⁴ Engin Avcı, "Jochen Hippler- Ulus İnşası: Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept mi?", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7/28, 2011, (ss.135-141), s. 135.

⁸⁵ M. Muhammed, *el-Kanunu-d Dusturi ve-n Nizamu-s Siyasi fi Lubnan*", Menşuratu-l Halebiyyi-l Hukukiyye, 2002, s. 50.

Devrimi ilkeleri doğrultusunda 1791’de ilk yazılı anayasa ilan edilmiştir. Anayasaların ortaya çıkışı Fransız Devrimi’nin ilkeleri doğrultusunda toplumsal sözleşme fikrinin geliştirilmesi; demokrasi ve halk egemenliği ilkelerinin etkisiyle bağlantılı olmuştur. Avrupa’daki gelişmelere paralel olarak dünyanın diğer bölgelerinde gecikmeli de olsa benzeri gelişmeler yaşanmıştır. Yukarıda açıklanan bilgileri dikkate aldığımız zaman anayasacılık hareketlerinin çağdaş anlamda tezahürünün ABD ve Avrupa’da meydana geldiği kaçınılmaz bir gerçekliktir. Doğu ülkelerinde anayasa oluşturma fikri sömürge koşullarından kaynaklı olarak Avrupa’daki süreçten çok sonra gerçekleşmiştir. Bağımsızlık mücadelesine paralel olarak ilk anayasa ilanı 1861’de Tunus’ta görülmüştür. Bu hareketliliği 1923’te Mısır takip etmiştir.⁸⁶

Diğer Avrupa ve Avrasya ülkelerinde; 1809’da İsveç’te, 1831’de Norveç ve Belçika’da, 1905’te İran’da, 1918’de Rusya’da, 1920’de Avusturya’da ve 1921 ve 1924’te Türkiye’de bir dizi anayasa ilan edilmiştir. Anayasaların oluşturulduğu bağlamlar, hükümet sistemlerinin doğasına göre değişiklik göstermiştir. Anayasalar aynı zamanda onları çevreleyen kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi koşulların doğasıyla ilgili olmuştur. Örneğin, Avrupa ülkelerindeki devrimler ve kurtuluş hareketleri ve milliyetçi fikirlerin yükselişi birçok yerde anayasal hareketlerin görülmesinin ana nedenlerinden biri olmuştur.⁸⁷

Yukarıda kronolojik olarak anayasaların ortaya çıkışı gösterilmiştir. Söz konusu anayasaların ortaya çıkmasında farklı yöntemler söz konusu olmuştur. Bu yöntemler şu şekilde açıklanmıştır:

1) Hibe Etme Yöntemi (veya Ferman anayasası): Egemenliği elinde bulunduran siyasal iktidarın bir anayasa oluşturmak için yetkilerinin bir kısmını tek taraflı olarak bırakması durumunda bir hibe şeklinde verilmesidir. XVIII. Louis tarafından Fransızlara hibe edilen 1814 Fransız Anayasası buna bir örnektir. 1848 İtalyan Anayasası, 1889 Japon Anayasası ve 1906 Rusya Anayasası hibe yoluyla ilan edilmiştir.

2) Sözleşme (Misak): Hükümdar halk arasında yapılan bir anlaşma temelinde kurulur. Böylece Anayasa’nın gelişmesinde münhasırlık niteliği ortadan kalkar. Bu

---

⁸⁶ M. B.Hasan, *el-Kanunu-d Dusturi (En-Nazariyyetu-l Amme)*, 1. Baskı, 1997, s. 240.

⁸⁷ A. H. Numan, *el-Vasit Fi-n Nuzumi-s Siyasiyye ve-l Kanuni-d Dusturi*, Daru-s Sakafe Li-n Neşr, 2011, s. 603.

durumda, sözleşmenin taraflarının anayasayı tek taraflı olarak yürürlükten kaldırmaları veya tek taraflı olarak değiştirmeleri hibe yöntemine nispeten daha güçtür.

3) Kurucu Meclis: Ülke için bir anayasa hazırlama görevi verilen seçilmiş bir meclis tarafından anayasanın ilan edilmesi yöntemidir. Bu yöntem, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan anayasaların hazırlanmasında izlenmiştir. Tarihsel olarak 1787 tarihli ABD Federal Anayasası ve 1791 tarihli Fransa Anayasası örnek gösterilebilir.

4) Halk Referandumu: Seçilmiş bir meclis veya komite tarafından hazırlanan anayasa taslağı halkın onayını aldıktan sonra anayasa olarak ilan edilir. Bu durumda, halk anayasanın doğrudan kaynağı olmuştur.⁸⁸

Anayasacılık hareketlerinin itici noktası anayasa yapımı sürecidir. Bu süreç sadece bir anayasanın hazırlanması ve yürürlüğe girmesinden ibaret değildir; anayasaya yapılan değişiklik ve ilaveler de bu sürecin parçası olarak görülmektedir. Anayasa yapım sürecinin başlıca sorunsalı söz konusu belgenin neden hazırlandığına ilişkindir. Anayasal değişikliğin toplumun kültürüne ve normlarına uygun şekilde oluşturulması gerekir. Uygulama boyutunda kanunların soyut olmaması için anayasa, olabildiğince somut temeller üzerine inşa edilmelidir. Anayasal değişim sosyal ve siyasi değişimle doğrudan ilişkilidir. Siyasi rejimlerin değişim süreci aynı zamanda temel anayasal sistemin değişimini zorunlu kılar. Bu sosyal değişim, yeni bir anayasa sisteminin hukuki “postüla”sı (öncülü), yani “temel normu” (grundnorm) niteliğindedir.”⁸⁹

Anayasanın oluşturulmasında şekli unsurlar önemli olduğu kadar Anayasa'nın oluşturulduğu zaman dilimi de istikrar bakımından önemlidir. Öyle ki savaş gibi olağanüstü durumlarda alınan kararlar ile yapılan anayasa veya yönetmelikler ile rejim değişikliklerinden sonraki sakinleşme döneminde alınan kararlar arasında büyük oranda fark olacaktır. Uzun ömürlü ve istikrarlı anayasaların şekillenmesi toplumsal ve siyasi mutabakata dayalı olarak hazırlanmasından geçer. Bu tür anayasa yapımının tam tersi süreçler, “çatışmacı anayasa yapımı” şeklinde tezahür eder. Nitekim “çatışmacı

---

⁸⁸ C. N. Cad, *el-Vasit fi-l Kanuni-d Dusturi*, Daru-n Nahda-l Arabiyye li-n Neşri ve-t Tevzi, Kahire, 1998, s. 111.

⁸⁹ Alesker Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s.252.

yöntemde, anayasayı yapabilecek çoğunluğa sahip olan siyasal güçler, diğer siyasal grupları dışlayarak, büyük ölçüde kendi görüşlerini dayatırlar."⁹⁰

Demokratik ülkelerde anayasal değişim değişen şartlar doğrultusunda meydana gelen yeni sorunların çözümü amacıyla gerçekleştirilir. Bu zamana karşı bir güncelleme olarak da düşünülebilir. Anayasa güncellenerek yeni koşullara uygun kanunlarında düzenlenerek uyum sağlanması toplumsal açıdan yararlıdır. Demokratik olmayan ülkelerde anayasa yapım süreci hükümet kararları ile halkı ikna politikaları yoluyla kabul ettirilir.

Anayasal düzenlemelerin önemli kolunu temel hak ve özgürlükler teşkil etmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması demokratik devlet örgütlenmesini yapısal şartlarındandır. Bu şartlar; hükümet üzerine sınırlamalar koymak üzerine oluşturulmuştur. Anayasalar, devletin hukuk sistemini oluşturan normlar hiyerarşisinde en üste yer almaktadır.

---

⁹⁰ Alesker Aleskerov, s.254

2. LÜBNAN DEVLETİ'NİN İNŞASI VE GELİŞİMİ

2.1. Lübnan'ın Coğrafi Konumu

Lübnan Cumhuriyeti, Batı Asya'da ve Orta Doğu'da bulunan bir Arap ülkesidir. Dört mevsimi topraklarında yaşamak mümkündür. Akdeniz iklimi ülkenin büyük kısmını etkisi altına almıştır. Yaz ayları yağış almadan kurak ve sıcak geçerken kıyı kesimlerinde nem hakimdir. Kış mevsiminde bolca yağış almaktadır. Yükseliği bin metre ve üzeri olduğu kesimlerde kar yağışlarına rastlanır. Ülkenin en büyük şehirleri; kuzeyde bölgede bulunan Trablusşam ve başkent Beyrut'tur. Toplamda yüzölçümü 10.452 km² olan ülkenin yarısından fazlası bin metrelik rakımın üstündedir. Kuzeyden güneye doğru iki sırada uzayan paralel dağ arasında Bıkâ (Beka, Bekaa) vadisinin elverişli iklimi ve verimli toprakları tarım için uygun zemin hazırlamaktadır. Bu vadinin su ihtiyacını Asi ve Litani nehirleri karşılamaktadır.⁹¹ Lübnan dağlarının kuzey kesiminde yer alan Kurnatüssevde zirvesi ülkenin en yüksek zirvesi sayılır.

Ülkenin iklimi kıyıda içeriyeye doğru gidildikçe değişiklik gösterir. Kıyı kesiminde Akdeniz iklimi hüküm sürer; burada kışlar yumuşak ve yağışlı, yazlar sıcak ve nemlidir. Lübnan dağlarının batı yamaçlarında yağışlar boldur; yüksek kesimlerine ise yağış kar şeklinde düşer. İki dağ sırası arasında bulunan Bika' vadisinde karasal, hatta çöl iklimi özellikleri taşıyan bir iklim hakimdir. Kıyı şeridinde 900 mm. kadar olan ortalama yıllık yağış tutarı Lübnan dağlarının bazı yüksek kesimlerinde 1500 milimetreye kadar çıkar. Bika' vadisinde yağışın 400 milimetrenin de altında olduğu kesimler vardır. Bitki örtüsünü teşkil eden sedir ormanlarının yoğun biçimde Lübnan dağlarında bulunması, bu ağaç türünün bitki coğrafyasında bu dağların adıyla (Cedrus libani "Lübnan sediri") olarak anılmasına yol açmıştır.⁹²

Kuzeydoğuda Suriye, güneyde Filistin ve İsrail, batıda Akdeniz ülkeleriyle komşudur. Dini mezhebin baskın olduğu bir cumhuriyet demokrasisine sahiptir. Halkın bir kısmı Müslüman Arap bir kısmı ile Hristiyan'dır. Hristiyanların aktif siyasal katılımı Lübnan'ı diğer Arap ülkelerinden ayırmaktadır. Lübnan, tarih boyunca çok fazla göç almıştır. Bugün bile göçmen sayısı yerlilere oranla fazladır. Osmanlı yönetiminin ardından ülkeye hâkim olan Fransız manda rejimine karşı Suriye'de Araplar ve onlara eşlik eden Dürzilerin başlattığı isyanla birlikte bağımsız devlet olma fikri hız kazanmıştır.1920'de, Suriye ve Lübnan'ın Fransız Mandası sırasında, kıyı şehirleri, kuzey bölgeleri, Bekaa Vadisi ve Doğu Lübnan Sıradağları'nın etekleri, Lübnan Dağı

⁹¹ *Lübnan Ülke Raporu*, Şanhurfa Ticaret ve Sanayi Odası, 2019, (ss.01-25) s.03.

⁹² Mustafa L. Bilge, "Lübnan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27. Cilt, s. 243.

Mutasarrıfıya'ya eklendi ve Büyük Lübnan Devleti olarak şekillenmiştir. Bütün bu bölgeler Lübnan olarak adlandırılmıştır.⁹³

2.2. Demografik Yapı

Lübnan, küçük ve az nüfuslu olmasına karşın, Arap ülkeleri içinde en büyük mezhepsel oluşuma sahiptir; on sekiz tanınmış mezhepten olan kesimlerin yaşadığı bir ülkedir. Bu mezheplerden üçü İslam, geri kalan on beşi Hristiyanlık bünyesinde yer almaktadır.⁹⁴

Resmi dili Arapça olan Lübnan dini ve etnik bakımdan çok karışık bir ülkedir. Derin vadiler araziye birinden diğerine geçilmesi güç kampartmanlara böldüğünden buralarda çeşitli din ve etnik gruplardaki halk adeta ayrı cemaatler halinde yaşar; bu cemaatlerin başlıcaları Sünni Müslümanlar (kıyı kesiminde), Şii Müslümanlar (Bika' vadisinde ve güneyde), Katolik Maruniler (büyük bölümü Lübnan dağlarında). Dürzler (Lübnan dağlarının orta kesiminde), Ortodoks Rumlar (kıyı şehirlerinde) ve Katolik Ermenilerdir (güneyin kırsal kesimlerinde). Bunların oranı hakkında resmi istatistikler bilgi vermemekte, gayri resmi kaynakların verdiği bilgiler de birbirini tutmamaktadır.⁹⁵

Müslümanlar Sünniler, Şiiler, Dürziler ve Alevilerin yanı sıra Lübnan'ın nüfus yapısı içinde Kürt ve Türkler küçük bir yüzde olarak yer almaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi nüfus yapısı içinde yer alan dini ve etnik kimliklerle bağlı resmi bir oran verilmemektedir. Zira Lübnan'da resmi nüfus sayımı yoktur, ama Hristiyan nüfusu Müslümanlara oranla azdır. Bununla birlikte, gurbetçilerin oy kullanmalarına izin veren bir yasa tasarısı kararlaştırarak resmi nüfusa ilişkin tahminler dikkate almaya çalışmaktadır.

Bir dönem Fransa Lübnan'ı Hristiyanlar için bir devlet haline getirmek için Suriyeli Marunilerin Lübnan'a sürülmesini örgütlemeye çalışmıştır. Müslümanların sayısı toplam Hristiyan sayısının iki katından fazla arttığı için başarılı olamamıştır. Bu nedenle Lübnan devleti, 1932'den beri Lübnan kurumlarının nüfus dağılımına ilişkin

---

⁹³ Bkz: Cad C. N., 1998.

⁹⁴ Selami Gözenç, *Güneybatı Asya" Orta Doğu" ülkeler coğrafyası*, Çantay Kitabevi, Ankara, 1999, (ss.01-246).

⁹⁵ Mustafa L. Bilge, s. 243.

herhangi bir resmi nüfus sayımı yayınlamadığını belirterek, dengeli bir çoğulculuğa dayanmıştır; bu yüzden o dönemdeki veriler tahminlerle biliniyordu.⁹⁶ Bu doğrultuda,

Siyasi alanın mezhepler temelinde şekillenmesi, bu bağlamda cumhurbaşkanı Maruni, başbakanın Sünni ve meclis başkanının Şii olması; mecliste ve kamuda temsilin ise, 1932 nüfus sayımı esas alınarak ve Hristiyanlarla Müslümanlar arasında temsil hakkının 6/5 oranında Hristiyanlar lehine olması üzerinde uzlaşmıştır.⁹⁷

Böylece, 1930'lu yıllarının başından bu yana, Hristiyan nüfusu birçok Hristiyan'ın Lübnan'a bağımsızlıktan sonra göç etmesine ve bazılarının vatandaşlık kazanmasına rağmen, Müslümanlara oranla azalmaktadır. Bunun bir nedeni de Hristiyanlar arasındaki yüksek göç oranının yanında Müslümanlar arasındaki doğum oranının yüksek olmasıdır. Diasporadaki Lübnanlıların çoğu Hristiyan'dır. Bu, Lübnan ulusal kimliğe ulusal çıkarlar için mezhep pahasına bağlı kalmayı gerektirir.⁹⁸

Yasalar Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında çalışanların atanmasında esasında eşitlik kuralını aşağıda belirtilen hususlara göre uygulama yetkisine sahip olan yönetimde mezhepsel uygulamanın örgütlenmesine yönelik dağılım şu şekildedir;

Hristiyanlar için (% 50) aşağıdaki gibi dağıtılmıştır: Maruniler (% 5.27), Ortodokslar (% 10), (% Katolikler (6), (%) Ermeniler ve Protestanlar (% 5.6) ve Müslümanlar (% 50) gibi diğer Hristiyan mezhepleri Bu ikisinin aşağıdaki gibi dağıtıldığı belirtilebilir: Sünniler (%5,22), Şiiler (%21), Dürziler (%5,6). (Sıralamanın % 'si büyük genel topluluk içindeki koşullara göre değişmiştir. Sünni kotasının Şii ile dengelendiği İslam toplumunda olan şey buydu. Youssef Shahid Douaihy tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Hristiyanların oranı %33,35 iken, Müslümanların oranı %4,55, Katoliklerin oranı %6,85, Ortodoksların %19,47'si Hristiyanlar arasında dağıtılmaktadır. %64,29 ve Ermeni Ortodoksların %27,2'si Müslümanlar Sünniler (%6,29), Şiiler (%5,29) ve Dürziler (%38,5) arasında dağılmıştır.⁹⁹

23 Mayıs 1926'da Lübnan Anayasası'nın ilan edilmesiyle "Lübnan vatandaşlığı hakkında 95. madde şunları öngörmüştür: "*Geçici olarak ve Manda'nın I. maddesi uyarınca ve adalet ve uzlaşma arayışında, mezhepler, devlet yararına zarar vermeden kamu görevinde ve Bakanlığın oluşumunda adil bir şekilde temsil edilecektir.*"¹⁰⁰ Buradan görüldüğü gibi, "geçici" olarak Manda'ya olan güven milli iradeye

⁹⁶ S. Moubayed, "Lebanon Douses a Terrorist Fire", *Asia Times*. 08.07.2007. 9 Haziran 2023 tarihinde http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/II05Ak01.html, adresinden erişildi

⁹⁷ Zahide Tuba Kor, *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*, İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi, İstanbul, 2009, s.29

⁹⁸ Yüksel Taşkın, *Country Profil: Lebanon*, November 2019, 9 Haziran 2023 tarihinde <http://grease.eui.eu/wp-content/uploads/sites/8/2019/11/Lebanon-profile.pdf> adresinden erişildi

⁹⁹ *The Oxford Guide to People & Places of the Bible*, B. M., Metzger, M. D. Coogan, (Eds.). Oxford University Press on Demand, 2004.

¹⁰⁰ *The Lebanese Constitution* (promulgated may 23, 1926): with its amendments, 1995, p.22.

dayandırılmıştır. Mezhepler arasındaki güç dağılımı Lübnan krizini ortaya çıkarmıştır. Mezhepsel yapı bir siyasi boyut içerdiği için temel bir sorun olarak varlığını devam ettirmiştir. Mezhepsel yapıyı oluşturan bileşenler aynı zamanda siyasi aktörlerin şekillenmesi ve faaliyetinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu yüzden Lübnan'daki siyasi yaşamı mezhepler dışında algılamak son derece güçtür.

Lübnan cumhuriyetçi bir hükûmet sistemiyle yönetilmektedir; her altı yılda bir cumhurbaşkanlığı seçimleriyle gerçekleşir. Lübnan, yaklaşık 1500 yaşında olan sedir ağaçları ile ünlüdür, çünkü Lübnanlılar bu ağaçları sonsuzluğun sembolü olarak kabul eder. Lübnan'ın ulusal sembollerinden biridir Lübnan bayrağında bulunur.¹⁰¹ Günümüzde Lübnan Cumhuriyeti sekiz vilayet ayrılmıştır: Akkar, Lübnan Dağı, Kuzey Lübnan, Bekaa, Baalbek-Hermel, Güney Lübnan, Beyrut, Nabatiyeh.¹⁰²

2.3. Lübnan'ın Tarihi Gelişim Süreci ve Cumhuriyetin Kuruluşu

İbrabnice Lebanon, Suryanice Lebnan, Arapça Lübnan, Grekçe Libanos, Latince Libanus olarak adlandırılan Lübnan ismi Batı dillerinde Lebanon şeklinde kullanılmaktadır. Lübnan ismi etimolojik olarak Sami dillerinde “beyaz” anlamına gelmektedir. Muhtemeldir ki burası, beyaz karlarla örtülen dağların görüntüsünden dolayı bu adla adlandırılmıştır. Lübnan'ın tarihi M.Ö. 3000'li yıllara kadar uzamaktadır.¹⁰³ Lübnan, merkezi konumu nedeniyle tarihte çok sayıda medeniyetlerin kesiştiği bir bölgedir. Bu sebeple ilk insan yerleşim yerlerinden biri olarak kabul edilir ve birçok medeniyeti toprakları üzerinde barındırdığı için kültür bakımından oldukça zengindir.

Roma ve Bizans imparatorluğunun ticari anlamda en hareketli bölgelerinden olan Lübnan, kıta ticaretinin önemli temas noktalarından biri olmuştur. İslam dinini meydana gelerek yayılması sürecinde Lübnan ülkesi bugünkü Suriye, Ürdün ve Filistin topraklarıyla birlikte fethedilerek hilafete katılmıştır. Bu noktada Bizans İmparatorluğu'nun yenilgisiyle sonuçlanan Yermük Savaşı (15/636) önemli dönüm noktası olmuştur. Hz. Ömer döneminde 14 (635) yılından itibaren sürdürülen fetihler

---

¹⁰¹ Hasan Sayfidi, *el-Cughrafya el-Lubnaniat*, el'İskandariat, 1985, s. 24.

¹⁰² Administrative Divisions of Lebanon, Lebanese Arabic Institute , 22.05.2023 tarihinde <https://www.lebanese-arabic-institute.com/administrative-divisions-lebanon/> adresinden erişilmiştir.

¹⁰³ Mustafa L. Bilge, s. 243.

sonucunda nihayetinde bu bölge önce Yezid'in, onun ölümünün ardından Muaviye'nin yönetimine verilmiştir. Abbasiler döneminde Bisans saldırılarını önlemek amacıyla bölgeye bazı Arap kabileleri iskân ettirilmiştir. Abbasilerin zayıflamasıyla Lübnan ülkesi 9. yüzyılın sonlarına doğru Tolunoğulları'nın hakimiyetine geçmiştir. Topluğulları'nın yıkılmasından sonra tekrar Abbasiler'in yönetimine giren Lübnan 358 (956)'da Fatimiler'e tabi olmuştur. Selçukluların hakimiyeti döneminde Sünnilik bu bölgede güçlendirilmesine rağmen, Fatimilerin tekrar hakimiyet kurması sonucunda durum değişmiştir. Bundan sonraki süreçlerde Bizans, Haçlılar ve ardından Memlükler'in etkinlik kurma çabaları Lübnan ülkesinin toplumsal yapısında çeşitli kimlikleri artırmıştır.¹⁰⁴

Lübnan ülkesi 1516'da Sultan I. Selim döneminde Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Burası uzun süre diğer bölgelerde olduğu gibi yerel toplulukların dini, kültürel ve sosyal yaşamlarına karışmadan padişah tarafından atanan yöneticiler tarafından yönetilmiştir. Bu şekilde bir yönetim sistemi bölgede farklı mezhep ve dinlere rağmen, toplumun 400 yıl boyunca kültürel ve sosyal varlıklarını koruyup devam ettirmelerine fırsat vermiştir.¹⁰⁵

Bilindiği üzere Osmanlı'da Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra önemli siyasi, idari ve kültürel yenilenmeler baş göstermiştir. Bu döneme kadar taşra idaresini eyalet sistemi üzerinden şekillendiren Osmanlı yönetimi yeni dönemde vilayet sistemine geçmiştir.¹⁰⁶ Yeni idari sisteme geçiş, o dönemin şartlarında Suriye ve Lübnan'ın Avrupa'nın ilgi odağı haline gelmesi ve yeni koşullarda Osmanlı yönetiminin bölge üzerinde kontrolünü sağlama çabalarından ileri gelmiştir.

19. yüzyılda Suriye-Lübnan'ın imparatorlukla bütünleşememe (disintegration) olayı idari platformda gözlenmekten çok, ekonomik değişim dolayısıyla başlar. Çünkü 19. yüzyılda batı Avrupa'nın sanayi ülkeleri doğu Akdeniz bölgesiyle 17.-18. yüzyılda olduğundan çok daha yoğun bir biçimde ilgilenmeye başlamışlardı. Bu ilgi her şeyden önce, büyüyen Batı metropollerinin gıda ihtiyacının karşılanması, bol miktarda yeni hammadde türlerini acilen talep eden endüstrinin doyurulması ve buharlı gemi taşımacılığının ucuz mal kolaylaştırmasından ileri gelmekteydi. Selanik, İzmir gibi limanların yanında, Suriye-Lübnan limanları da yeni endüstri çağı ticaretinin yoğunlaştığı ve geliştiği merkezler durumuna geldiler. 19. yüzyılın ikinci yarısından doğu Arap vilayetlerinin tarımsal faaliyetlerinde de buna bağlı niteliksel değişimler görüldü. Şehirler ve şehir hayatının kurumlan, nihayet

¹⁰⁴ Bkz: Mustafa L. Bilge, s. 243-245.

¹⁰⁵ İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

¹⁰⁶ Lütfi Özcan, Abdulkadir Aksoy, "Tanzimat Dönemi Taşra Politikalarının Cebel-i Lübnan Örneğinde Analizi", *Bilgi*, Sayı: 1, Yıl: 2013, (ss. 95-116), s. 96.

kültürel ve siyasal planda ideolojik değişimler de buna bağlı olarak hızlandı. Modern Arap dünyasının oluşumunun temelleri 19. yüzyılda biçimlendi. Bu devir üzerindeki araştırmalar henüz yeterince aydınlatıcı olmayabilir, ama görünüşte Batı Avrupa'nın artan etkisiyle Arap dünyası imparatorluktan kopup Batıyla bütünleşmekteydi. Bu kopuşun hızına paralel olarak Osmanlı imparatorluk yönetimi de idari, iktisadi ve özellikle kültürel ve ideolojik planda Arap vilayetlerindeki etkinliğini artırma çabasına girmiştir.¹⁰⁷

Bu gelişme Lübnan açısından da önemli olmuştur. Fakat dağlık bir coğrafyaya sahip olması ve siyasi otoriteden uzak olması genel olarak muhalif hareketlerin sığındıkları bir bölge haline gelen Lübnan coğrafyasında değişik dini ve mezhepsel gruplar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu dönemde Lübnan da büyük güçlerin Orta Doğu politikalarının odağında yer alırken, mevcut istikrarsızlık durumu, bu güçler tarafından manipüle edilmiştir.

19. yüzyılda Fransa, İngiltere, Avusturya ve Rusya kendi kiliselerine mensup misyonerler vasıtasıyla din faktörünü kullanarak Lübnan'daki Hıristiyanları kendi çizgilerine çekme gayreti içerisine girmişlerdir. Fransa Marunilerle çok sıcak diyaloglar kurarken, aynı zamanda Dürzi-Maruni çekişmelerinde arabuluculuk yaparak, her iki tarafın da desteğini elde etmeye özen göstermiştir. Lübnan içyapısındaki hassas dengeler, dış baskılarla bozulunca 19. yüzyılda Maruniler ve Dürziler arasında çatışmalar baş göstermiştir.¹⁰⁸

Maruniler Avrupa ile ilişkilerini ticari, dini ve kültürel ilişkiler düzeyde geliştirdikleri için Lübnan toplumu üzerindeki hegemonyaları gözle görülür bir biçimde artmaya başlamıştır. 20. yüzyıla birlikte, Maruniler ekonomik ve siyasal güç elde ettikleri için bölgenin en etkili mezhebi olarak ortaya çıkmıştır. Diğer mezheplerde ise Dürzilerin güçleri azalmış, Müslümanlarda ise mezhepsel olarak Sünnilerin daha yoğun bir güce sahip oldukları gözlemlenmiştir. Dürzilerle Maruniler arasında yaşanan savaşları Avrupa devletlerinin girişimiyle tesis edilen, din ve mezhep esasına dayalı "Çifte Kaymakamlık" ve "Mutasarrıflık" idareleriyle durdurulmaya çalışılmıştır.¹⁰⁹ 1861-1915 yılları arasında yeni düzene geçen ve sekiz mutasarrıfın görev yaptığı Lübnan, bu dönemde en sakin evresini geçirmiştir.¹¹⁰

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaş'ından yenilgiyle çıkması Lübnan'ın kaderini temelli değiştirmiştir. Bölge, İngiliz ve Fransız güçleri tarafından işgal

---

¹⁰⁷ İlber Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar", *Osmanlı Araştırmaları*. IV. (Neşir heyeti: Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry), (ss. 89-123), İstanbul, 1984, s. 89-90.

¹⁰⁸ Ahmet Bağlıoğlu, "Lübnan'ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:13, 2019 (ss. 13-36), s.14.

¹⁰⁹ Ahmet Bağlıoğlu, s.14.

¹¹⁰ Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*, University of California Press, Berkeley, 1993, ark.cdlib.org/ark:/13030/ft6199p06t adresinden çevrimiçi erişilmiştir.

edilmiştir. Son Osmanlı mutasarrıfı Mümtaz Bey'in Lübnan'ın idaresini Müslüman soylulardan Ömer Dauk'a bırakmasının ardından, Faysal'ın temsilcisi Şükrü Paşa el-Eyyubi askeri birlikle Beyrut'a gelerek burada Şerif Hüseyin'e bağlı bir Arap yönetimini ilan etmiştir. Fakat bir hafta sonra Fransız generali de-Piepare, 8 Ekim 1918'te yönetime el koymuştur. 1920'de yapılan San Remo Konferansı'nda Lübnan Suriye ile birlikte Fransız Mandası'na devredilmiştir; Fransa 1921'de Büyük Lübnan Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir.¹¹¹ 23 Mayıs 1926'da Lübnan Cumhuriyeti ilan edilirken, yeni bir Anayasa da kabul edilmiştir. Büyük miktarda Maruni ve Dürzi, az miktarda Müslüman, Rum ve diğer Hristiyan gruplarının yaşadığı Cebel-i Lübnan'a dahil edilen topraklarda Sünni ve Şii nüfusun çoğunluk teşkil etmesi, nüfus dengesini Hristiyanlar aleyhine değiştirmiştir. Bu durum, kendi ayakları üzerinde durabilecek Lübnan'da daimi istikrarsızlığın da temellerini atmıştır.¹¹²

Cumhuriyetin ilanından sonra çoğunlukla Maruniler, az miktarda Dürziler ile Müslümanların, Rum ve diğer bazı Hristiyan toplulukların hayat sürdüğü Lübnan'ın nüfusu çok çeşitli bir yapıya bürünmüştür ve Hristiyanların nüfus olarak güçlü sayıldığı denge altüst olmuştur. Cumhuriyet ile birlikte coğrafi ve iktisadi açıdan olumlu gelişmeler yaşanmış olsa da yeni nüfus dağılımının istikrarsızlığa sebebiyet vereceği kaçınılmaz olmuştur.¹¹³

Cumhuriyet ilan edilse de devletin egemenlik statüsü nispi karakter taşımıştır; yönetimde gerçek söz sahibi Fransız Yüksek Komiseri olmuştur. 1926 Anayasası "tüm mezheplerin devlet idaresinde adil bir şekilde temsil edilmesi" ilkesini güvence altına almasına rağmen, fiiliyatta Maruniler daha fazla söz hakkına sahip olmuşlardır. Sünniler bu durumdan rahatsız oldukları için Suriye'ye bağlanma fikrini desteklemişlerdir. Marunilerin güçlenmesini istemeyen Rum Ortodokslar da Sünnilere destek vererek, Suriye'ye bağlanmak isteyen tüm kesimleri bir araya getirerek Sosyal Nasyonalist Partisi'ni kurmuşlardır. Bu ve benzeri gelişmeler taraflar arasında gerginliğin artmasına neden olmuş ve 1925-27 ve 1936 yıllarında iç savaşın yaşanmasına yol açmıştır.¹¹⁴

---

¹¹¹ Mustafa L. Bilge, s.251.

¹¹² Zahide Tuba Kor, s. 35.

¹¹³ Bkz: K.L.Ross, *The Pronunciation of Ancient Egyptian. The Proceedings of the Friesian School*, Fourth Series, 2015.

¹¹⁴ Zahide Tuba Kor, s. 36.

1936'ya gelindiğinde Lübnan'ın bağımsız ve egemen ikiye bölünmüş bir federal yapıda devlet olacağını bir anlaşmaya varılmıştır. Söz konusu anlaşma mecliste oybirliği ile kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre 1939'da Lübnan, bağımsız bir devlet olarak Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne kabul edilecek, aynı zamanda Fransa ile müttefikliğe devam edilecektir. Fransa Lübnan ordusunun eğitimini üstlenecek ve gerektiğinde Lübnan topraklarını askeri üst olarak kullanmak için faydalanabilecektir. Bu anlaşma Lübnanlı Müslümanlar tarafından sert bir şekilde karşılanmış ve protesto gösterileri ufak çaplı çatışmalar eşliğinde devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla meclis feshedilmiş ve Lübnan İngiltere ve Fransa tarafından işgal edilmiştir. Fakat Fransa içten ve dıştan gelen baskılar karşından Mart 1943'te Lübnan Anayasası'nı tekrardan yürürlüğe koymuştur.¹¹⁵ Yeni hükümet 1943'te bağımsızlık için manda rejimi ile ilgili maddeler ortadan kaldırırken, Fransa'nın engellerine rağmen da Lübnan bağımsız bir cumhuriyet olarak tanınmıştır. 1943 yılına kadar iç karışıklık yaşanmayan Lübnan'da sadece bağımsızlık mücadelesi için çıkan taşkınlıklar gözlemlenmiştir. ¹¹⁶ Sosyal, mezhepsel ve dini farklılıkların bir istikrarsızlık kaynağı teşkil ettiği kabullenen siyasi yönetim bu sorunu ortak anlaşma yoluyla çözmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda

Yapılan müzakereler neticesinde yazılı olmayan "1943 Ulusal Pakı" üzerinde anlaşıldı. Buna göre siyasi iktidar, din faktörüne göre paylaşılmış ve meclis 6 Hıristiyan, 5Müslüman oranına göre düzenlenmişti. Cumhurbaşkanı Maruni, Başbakanın Sünni, Meclis Başkanının ise Şii olması hükmüne bağlanmıştı. Ancak üst düzeydeki görevlerin hemen hepsi Marunilerin elindeydi. 1943 yılındaki seçimi Maruni Huri ve Sünni Sulh ailelerinin öncülüğünü yaptığı anayasacılar grubu ve müttefikleri kazandı.¹¹⁷

Lübnan, bağımsızlığını yeni kazandığı dönemde, 1948 ilk Arap-İsrail Savaşı savaşına sadece taraf olduğu için katılmış olup, herhangi bir faaliyette bulunmamıştır. Ortak sorumluktan dolayı savaşa katılmak zorunda kalsa da Lübnan ordusunun İsrail ordusu karşısında duracak bir gücü de yoktu; ayrıca savaşta aktif rol oynamak Lübnan yönetimi için kabul edilebilir değildi. O dönem siyasi yetkinliği fazla olan Hristiyan topluluğun ve Marunilerin Yahudiler ile iyi ilişkiler içinde olduğu ve Siyonizm'in desteklendiği aşikardı. Bundan dolayı İsrail bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonra Arap devletlerini saldırıya geçmesi ile 1948'de yaşanan savaşta Lübnan istekli bir

---

¹¹⁵ Zahide Tuba Kor, s. 36-38.

¹¹⁶ Ahmet Bağlıoğlu, s.17.

¹¹⁷ Ahmet Bağlıoğlu, s.16

şekilde görev almamış, bu savaşta doğrudan İsrail güçleriyle sadece Malikiye köyünde karşı karşıya gelmiştir.

Lübnan ordusunun bir zaferi olarak sunulan bu çatışmanın, Araplarla İsrail arasında ateşkes beklentilerinin arttığı bir döneme “denk düşmesi” ise manidardır; Lübnan’ın bu saldırıyla Arap dünyasında olumlu bir intiba bırakmak, içeride ise savaşı destekleyen Müslümanlar nezdinde hem ordunun itibarını arttırmak hem de onları teskin etmek gibi bir amacı vardı.¹¹⁸

İsrail BM’nin Filistin’e verdiği toprakları işgal etmiş, fakat bununla yetinmemiş, Lübnan’da da hatırı sayılır bir oranda toprak işgalinde bulunmuştur. Savaş sonrası İsrail ordusu Lübnan topraklarından geri çekilmiştir. Asıl bu savaşın belirleyici unsuru savaş sonrasında Filistin’den Lübnan’a doğru yürüyecek olan göçmen akını olacaktır.¹¹⁹

1958 yılına kadar olan süreçte mezhepler arası iktidar ve nüfuz çatışmaları ülkeyi etkisi altına almıştır bu sürecin sonunda dönemin cumhurbaşkanı istifa etmiş, hükümet değişikliği ile birlikte birtakım reformlar yapılmış ve demokratik yapılar güçlendirilmiştir. Bu dönemde ekonomide izlenen liberal liberal politikalar sayesinde ticaret ve bankacılıkta önemli ilerlemeler kaydedilirken, ülkeye yabancı sermaye akışında ciddi ilerlemeler yaşanmıştır. Fakat bu dönemde de mezhepsel ve dini ayrışmalar kendini belirgin şekilde hissettirmiştir; Müslüman nüfusun artışı Hristiyanları endişelendirmiştir.¹²⁰ 1958 yılına gelindiğinde Mısır’da başlayan Arap milliyetçiliği Lübnan’da etkisini göstermiş ve ülkede savaş gerginliği hâkim olmuştur. Bu dönemde ABD’den destek istenmiş ve yardım alınmıştır. Daha sonra yapılacak hükümet değişikliğinde yeni gelen otorite idari kadrolara Müslümanları yerleştirmeye başlayınca ülkede sert rüzgarlar esmeye başlamıştır. Bir sonraki seçimlerde ise ne Müslüman otorite ne de Marunilerin lideri iktidarı kazanabilmiştir. 1975-1976 yılları arasında ülkede iç savaş baş göstermiş ve bunun neticesinde cumhurbaşkanı Süleyman Franjiye, iç savaşa son vermek için anayasal reform gerçekleştirmek amacıyla 17 maddelik bir değişiklik paketi önermiştir. Bu değişikliklere göre “*üst makamların mezhepler arasında bölüşümü konusundaki teamül sürdürülecek, ancak meclisteki iki halkın temsili, eşit hale getirilecek ve başbakanı cumhurbaşkanı değil, meclis*

---

¹¹⁸ Zahide Tuba Kor, s.39.

¹¹⁹ Zahide Tuba Kor, s.39.

¹²⁰ Ekrem Buğra Ekinci, “Lübnan’ın Esas Teşkilat Tarihiçesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı:03, 1998, (ss.17-35), s.26.

seçecektir."¹²¹ Fakat bu öneriler kabul görmemiştir. Uzun bir çabanın ardından ateşkes ilan edildiğinde çok fazla insan kaybının olmasına rağmen ekonominin neredeyse çökmüş olması ülke içindeki huzursuzluğun son bulmasına izin vermemiştir. İç savaşın ardından da Müslümanlar yeni idareye yönelik taleplerini tekrarlamış, fakat Hristiyanlar bunun yerine memleketin taksimini önermişlerdir. Bu gelişmeler sonucunda "*Beyrut zaten fiilen ikiye bölünmüş, hatta kuzeyde Cemayel liderliğinde Falanjistler bir Maruni devleti kurmuşlardı bile. Lübnan'da küçük çapta da olsa çatışmalar, suikastler vuku bulmuş, Suriye ve İsrail birkaç kere Lübnan'ı işgal etmiştir.*"¹²²

Ülkede yaşanan güvenlik sorunları, iç çekişmeler ve toplumsal gerilimler sosyo-ekonomik hayatı da derinden etkilemiştir. İç Savaş öncesi dönemde mezheplere göre gelir dağılımı arasında dengesizlik belirginleşirken, yoksul ile zengin sınıflar arasında büyük farklılık oluşmuştur.

Bankacılık, ticaret ve sanayi sektöründe ağırlığa sahip Maruniler en zengin grubu, ağırlıklı olarak tarım sektöründe çalışan Şiiler ise, en yoksul grubu oluşturmaktaydılar. Öte yandan, spekülasyona açık, üretime ağırlık vermeyen ve yabancı sermayeye bağımlı zayıf bir ekonomi de sosyo-ekonomik açıdan mevcut sorunları çözmemiş, aksine ülkeye yeni sorunlar getirmiştir. Nitekim, Altı Gün Savaşı'na doğrudan ya da dolaylı olarak katılmamasına rağmen, Lübnan bu savaşın ekonomik açıdan olumsuz yansımaları yaşamak zorunda kalmış ve turizm geliri %26 oranında düşüş göstermiştir. Lübnan'da iç savaş öncesinde sosyo-ekonomik açıdan dengesizliği zayıf ekonomi ve yüksek kırılabilirlik beslemiştir. Üretimin arka plana itilmesiyle, bankacılık, turizm ve eğlence sektörünün içinde yer aldığı hizmet sektörü ekonomik kırılabilirliği artırmıştır. Öte yandan, Ülkede meydana gelebilecek istikrarsız bir ortamda, bankacılık sektöründe, yabancı bankaların elindeki sermayenin ülkeyi hemen terk etmesi, ekonomik çöküntüye neden olmuştur.¹²³

Bağımsızlık sonrası Lübnan'ın karşılaştığı en ciddi sorunlardan birisi Filistin meselesiyle ilgili olmuştur. Bu mesele Lübnan'ın güvenliğini yakından etkilemiş olup ülke içinde ve sınırlarda ciddi güvenlik zafiyeti oluşturmuştur. 1948 savaşı sırasında Lübnan'a giren Filistinli mülteciler ve örgütler toplumsal ve siyasi açıdan ciddi huzursuzluk kaynağı teşkil etmiştir. Sayıları 100 bine ulaşan Filistinli mülteciler Lübnan'a gelmeye devam etmişler. 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrası burası İsrail'e karşı saldırıların örgütlendiği bir alan haline gelmiştir. Filistinli mülteciler direniş örgütlerine destek verince FKÖ'yü Lübnan sınırları içinde denetilemez bir serbestlik kazanmıştır. Yukarıda bahsi geçen iç savaş sırasında ülkede oluşan kaos ortamında Hristiyan ve

¹²¹ İrfan C. Acar, s. 34 vd.; Ekrem Buğra Ekinci, s.27.

¹²² İrfan C. Acar, s. 32; Ekrem Buğra Ekinci s.27.

¹²³Serpil Güdül, "Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan", 38. *ICANAS Bildiriler - Uluslararası İlişkiler*, (ss. 777- 787), s. 782.

Müslüman milisler arasındaki çatışmalar büyük boyutlara ulaşmıştır. Ülke bütünlüğü tehlike altına düşen Lübnan yönetimi bu durum karşısında 1976'da Suriye ordusunun ülkeye girmesine onay vermiştir. Suriye kuvvetleri ülkenin pek çok bölgesine, ayrıca Bekaa vadisine tamamen hâkim olmuşlar.¹²⁴

1980'lerde yabancı misyonlara karşı bombalı eylemler görülmüştür. Yine birçok ikili çatışmanın yanı sıra Beyrut'ta Şii Emel örgütü ile FKÖ milislerinin çatışmalı eylemlerine şahit olunmuştur. 1983'te İsrail'in Şuf 'tan çekilmesi ile birlikte Dürziler ile Şii Emel Hareketi'ne daha çok destek vermişlerdir. Dürzi ve Şii gruplar, Lübnan ordusu ve Maruni milisler arasında uzun soluklu çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalara ABD'de taraf olmuş ve Dürzi bölgelerinde etkin faaliyet süren Suriye ordusuna karşı faaliyette bulunmuştur. 1980'li yılların ikinci yarısında ülkede kaos, anarşi ve yaygın bir savaş ortamı hakimdi. Bu süreçte,

İsrail birliklerinin boşalttığı bölgelerde, Tel Aviv ile Şam'ın desteklediği Lübnanlı gruplar arasındaki çatışmalar tırmanmıştır. Öte yandan FKÖ'yü tamamen yok etmek amacıyla Şam destekli Şii Emel milisleri, İsrail birlikleri geri çekilir çekilmez Güney Lübnan ve Beyrut'taki mülteci kamplarını muhasara altına almış ve 1985-87 döneminde Emel Örgütü ile Filistinliler arasında Kamplar Savaşı yaşanmıştır.¹²⁵

1983-88 yılları arasında Filistinlilerin hakimiyeti iç karışıklık ve savaş sonrası iyice zayıflamıştır. 1987'ye gelindiğinde İntifada'nın ortaya çıkması ile birlikte İsrail Lübnan üzerindeki çıkarlarını gözetmekten vazgeçmiştir. 1988'de Cumhurbaşkanı'nın vefat etmesiyle yapılan seçimlerde Suriye taraftarı Rene Muavvid seçilmiştir fakat muhalefet tarafından kabul görmemesiyle birlikte ülke içinde yine bir iç karışıklık ortaya çıkmıştır. Uzun süredir bir araya gelemeyen parlamento Arap Birliği'nin davetiyle Ekim 1989 tarihinde Taif'te eşit sayıda Müslüman ve Hıristiyan temsilcilerle toplanmıştır. Parlamento, Mayıs 1989'da Kazablanka'da toplanan Arap Birliği tarafından kurulan Üçlü Komite'nin (Cezayir, Fas ve Suudi Arabistan) barış planını kabul etmiştir. Bu plana göre Cumhurbaşkanı'nın yetkileri kısıtlanmış başbakanı ise daha fazla yetki verilmiştir. Aynı zamanda kabine içindeki yer alan kadrolara 6 Müslüman ve 5 Hıristiyan'ın yer almasına karar verilmiştir.¹²⁶ Ayrıca 1989'da Lübnan'ın iki ayrı federe devlete ayrılması konusunda tartışmalar gündeme gelmiştir. 1990'a gelindiğinde Irak'ın

---

¹²⁴ Serpil Güdül, s. 783-784.

¹²⁵ Zahide Tuba Kor, s.61.

¹²⁶ Ekrem Buğra Ekinci, s.27.

Kuveyt'i işgali ve Körfez Savaşı'nın patlak vermesiyle bölgede oluşacak hareketlilikten çekinen hükümet ülke içindeki huzursuzluğu giderebilmek ve bu süreci en hasarsız şekilde atlatabilmek için adımlar atmıştır. Bu dönemde Hristiyan kesime karşı Suriye'nin askeri müdahalesi ön plana çıkmıştır.

İç Savaş ve mezhepler arası çatışmalar Lübnan'ı ekonomik bakımdan da iyice yıpratmış, ayrıca insani kayıpları devasa boyutlara ulaştırmıştır. Tahminlere göre savaş döneminde 130.000 ile 200.000 Lübnanlı hayatını kaybederken, on binlerce yurttaş ülkesini terk etmiştir. Mal gelir kaybı 25-30 milyar dolara eşitti. Savaş sonrası dönemde ülke ekonomisi sorunlar içinde bocalarken sosyal ve ekonomik eşitsizlikler daha da derinleşmiştir. Bugün de ekonomik sorunlarla uğraşan Lübnan, *"iç savaşa yol açan kontenjanlara benzer dini ve etnik kontenjanlar aracılığıyla, reform yapılmasına rağmen, hala gücün paylaştırıldığı yeni siyasal sistemiyle uğraşmak"* mecburiyetindedir.¹²⁷

2.4. Anayasal Sistemin Şekillenmesi

1925'te Suriye Devrimi'nin en yoğun olduğu günlerde Lübnan ülke için parlamentosunu toplayarak anayasa hazırlama sürecine başlamıştır. Devlet başkanını halkın iradesi ile seçilmesi o dönemde Lübnan için son derece önemli bir meseleydi. Lübnan'ın bağımsızlık kazanmasından sonraki ilk Cumhurbaşkanı Bişara Huri, anayasanın hazırlanırken hükümlerinin bir süre koordinasyonunu sağlamak için üst düzey yetkililerden, hakimlerden ve avukatlardan resmi organların ve kanaat önderlerinin istişaresinden sonra özel komitenin seçildiğini yazar. Temsilciler Konseyi anayasanın ilanından sonra Kurucu Meclise dönüşmüştür. Komite beş kişiden ibaretti. Komitenin ilk toplantısını 16 Aralık 1926'da Musa Nammour başkanlığında yapmış ve komitenin bu istişarelerden çıkardığı fikirleri anayasa taslağının hazırlanmasında değerlendirilmeye alınacağı konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Komite, önde gelen kanaat önderlerine, cemaat başkanlarına ve memurlara, Anayasa'nın dayanması gereken hususlarla ilgili sorular sormuştur:

- Hükümet şekli nedir: anayasal monarşi mi yoksa cumhuriyet mi?

---

¹²⁷ Ümit Çelik, "İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan", *History Studies*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2012, (ss.125-155), s. 135.

- Parlamento bir veya iki odadan mı oluşmalı?
- Bakanlık devlet başkanına mı yoksa parlamentoya karşı mı sorumlu?
- Hangisi daha iyi: bireysel bakanlık sorumluluğu mu yoksa ortak bakanlık sorumluluğu mu?
- Hangisi daha iyi: Senato'yu atayın veya seçin?
- Mezhepçilik, parlamentodaki sandalye dağılımı için bir temel olarak kabul edilmeli mi?

Bu sorular toplamda 189 kişiye sorulmuş ve onlardan sadece 132'si görüşlerini ifade ederken, diğerleri soruları yanıtsız bırakmıştır. Bu, otoriteye duyulan güvensizliğin bir göstergesiydi. Temsilciler Konseyi'nin oturumu, Vali Leon Kayla'nın Anayasa'yı hazırlamak ve onaylamak üzere 18 Mayıs'ta Konsey Başkanı'na daveti üzerine Mayıs 1926'da bir toplantı yapılmış ve Yüksek Komiser Suche'nin delegesi dinleyicilere şöyle çağırıda bulunmuştur:

Size hizmet etmek için yaptığım gibi dersi tamamlamak için de kesintisiz olarak görüşmenizi rica ediyorum, aranızdaki varlığım bir başarıdır, Anayasa'nın yerel otorite tarafından anlaşmaya varılarak hazırlanması gerektiği bir başarıdır. Zorunlu güç, umarım son bölümde bizim ve Komitenin üzerinde anlaşığı gibi anlaşırız.¹²⁸

22 Mayıs 1926 akşamı anayasa taslağının kabul edilmesiyle sona ermiştir. Toplamda 8. Toplantı ile sonuca varılmıştır. Temsilciler Konseyi daha sonra oybirliğiyle 23 Mayıs 1926'da kabul edildiği tarihten itibaren uygulanmasını ilan eden Yüksek Komiser huzurunda Anayasa Temsilciler Konseyi tarafından son haliyle onaylanmıştır.¹²⁹

Yeni anayasa sayesinde Lübnan Cumhuriyeti'ne, otoritesini parlamenter bir sistem ve demokratik bir hükümetten, meşruiyetini seçim ilkesinden alan iradeyle yeni bir düzene geçmiştir. Anayasa, altı bölümden ibarettir ve 102 madde içeriyordu; dört bölgenin ilhakından sonra 101. maddesi uyarınca Lübnan Cumhuriyeti olan Büyük Lübnan Devleti'nin varlığının tanımlıyordu. Manda döneminde, Lübnan Anayasası iki kez değişikliğe uğramıştır. 9 Mayıs 1932'de ekonomik durumu ele almayı amaçlayan bir önlem olarak Yüksek Komiser Bonsu'nun kararıyla anayasa geçici askıya alınmıştır. Anayasa, Cumhurbaşkanı seçiminin yaklaşması vesilesiyle aynı zamanda var olan küresel ekonomik kriz ve yerel siyasi anlaşmazlıklar gibi olumsuzluklar nedeniyle ilk

¹²⁸ Şefik Süleyman, *Tarik Lübnan kama kana*, Bayrut, Dar Alhadarat Aljadidati, eam 2005, s. 443.

¹²⁹ Velid Hati, *Lübnan Fii Attariki*, (Tercamatu: 'Anis Farihuh), Bayrut, der Althaqafati, 1959, s. 596.

kez askıya alınmıştır.¹³⁰ Bu süreçte geleneksel yönetime geri dönmüştür. 1926 Anayasasının ortaya çıkışıyla ilgili farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Bazıları bu anayasanın otorite tarafından zorunlu olarak hazırlandığını ve Fransız anayasalarından birinin bir kopyası olduğunu savunurken, bazıları ise komitenin aldığı kararlar doğrultusunda özgün bir Lübnan anayasası olduğunu savunmuştur. Bu fikir ayrılıkları o dönemde şiddetli tartışmalara yol açmıştır.¹³¹

Anayasanın yayınlanmasının önemine rağmen, Lübnanlıların büyük bir kısmı ilk etapta mandayı Fransız sömürgeciliğinin meşru bir kutsaması olarak değerlendirildiği için çoğu vatansever tutuklanmış ve onlardan bazıları hapisanelere gönderilmiştir. Bazı Lübnanlılar Fransızları ülkelerinin birliğinin ve egemenliğinin savunucusu olarak görürken, bazı Lübnanlıların Suriye birliğini reddettikleri için manda vesayetini gönülsüzce kabul etmek durumunda kalmışlardır.¹³²

1926 Lübnan Anayasası, Fransa'nın aşına olduğu anayasalara ya da iki kamaralı sisteme yabancı değildi: Senato ve Temsilciler Meclisi. Lübnan'ın ile Fransa arasındaki temel fark, Senato ve Lübnan parlamentosunun bir bölümünün seçimle değil, atama esasına dayandırılmasıydı. Lübnan Anayasası'nın ortaya çıkmasına eşlik eden faktörler, Lübnan yönetimindeki basit ilerleme ve Lübnanlıların siyasi hayata dahil olmasıdır.¹³³

Böylece, 1926 Anayasası'nın öngördüğü sistem geleneksel anayasal sistemler içinde sınıflandırılması zor olan melez bir yapıya sahipti. Parlamenter ve başkanlık sistemlerinden farklı olarak, Lübnan anayasal sistemi, etkileşimlerin ağırlık merkezi olan cumhurbaşkanı etrafında şekilleniyor ve bu anormallik, önde gelen Lübnanlı hukukçulardan biri olan Edmond Rabbat tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir;

Bununla birlikte, Lübnan sistemini bu bağlamda karakterize eden fenomen, Cumhurbaşkanı'nın yerleştirildiği özel konumdadır, bu da onu prosedürel otoritenin sürekli direği yapar ve aslında, bakanların rollerini yalnızca kendi yetkisi çerçevesinde yerine

---

¹³⁰ Muhammed Cemil, *Lübnan beynel- Meşriki ve el-Mağribi*, 1920 - 1969 , s. 73.

¹³¹ Mesud Dahra, *Tarikh Lubnan Aaliytmaei*, Bayrut, der Alfarabi, Tabeat 'uwlaa, 1973, s 60.

¹³² Ali Abdülmümin Şuayip, *Tarih Lubnan - min aalihatalili 'iilaa aljal' 1918-1946*, Bayrut, 1990, s. 5.

¹³³ Bişaratül Huri, *Hakayik Lübnan haqayiq Lubnaniyatun, aljuz' aalul*, Bayrut, manshurat 'awraq Lubnaniyat, 1960, s. 133.

getirebildikleri ve Parlamentonun ancak isteklerine dikkatli bir yanıt durumunda hayatta kalabileceği ölçüde, önce bu otoritenin efendisidir.¹³⁴

Lübnan Devleti, parlamenter bir hükümet sistemi ile işleyen çoğulcu bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. Fransız mandasını sona erdirmeyi başaran ilk Lübnan anayasası 1943'te ilan edilmiştir.

Fransız mandasına yapılan tüm atıflar yeni anayasadan çıkarılmıştır.

Ulusal bir anlaşma sonucunda Lübnan Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, ulusal kimlik, Müslüman toplumun iktidar yapılarına dahil edilmesi ve zayıflıkların giderilmesi gibi temel konularda anayasanın kesinleştirilmesi ve değiştirilmesi için adımlar atılmıştır.¹³⁵

Anayasanın uygulanmasında mezhep çatışmasının yaşanmaması adına önemli değişiklikler yapılmıştır; ilk olarak Anayasa'nın 95.maddesinde belirtilen dini yetki paylaşımı kabul edilmiştir. İkincisi, anlaşma, devletin kimliğini, dış dünyayla ilişkilerini ve görevlerini tanımlar, Fransız mandası döneminde yapılan son değişiklik, Hristiyanların siyasal katılımını canlandırmıştır.¹³⁶

Lübnan Anayasasının genel hükümlerine göre; Lübnan Cumhuriyeti genel anlamda temel hak ve özgürlükler konusunda egemen, özgür ve bağımsız bir ülkedir. Arap kimliği ve aidiyetine sahiptir. Düşünce ve inanç özgürlüğüne saygı duyma üzerine toplumsal adalet ve vatandaşlar arasında eşitlik sağlayan demokratik parlamenter sistem de işleyen bir yapıya sahip cumhuriyettir. Ekonomik olarak serbest liberal ve bireysel mülkiyet hakkını korumakta olup, hükümet sisteminde ise güçler ayrılığı ilkesine bağlı kalmıştır. Lübnan Anayasası, devletin sınırlarını şu şekilde çizmektedir:

Kuzeyde: Al-Nahr Al-Kabir'in ağzından bu nehrin güzergahını izleyen bir hat ile onun kolu olan Jisr Al-Kamar'ın karşısındaki Wadi Khalid'in keşişme noktasına kadar.

Doğuda: Wadi Khalid ve Wadi Al-Assi Nehri'nden ayıran, zirve hattı,

Muassara, Harbata, Heit, Abish, Fissan köylerinden Brifa ve Matriba'nın iki köyünün yüksekliğine kadar uzanır. Bu hat, Baalbek, Bekaa, Hasbaya, Rashaya bölgelerinin doğu sınırlarını takip eder.

Güneyde: Şur ve Marji'un ilçelerinin mevcut güney sınırları.

---

¹³⁴ Enver Elhatip, *el-Mecmua- el Düsturiyye alqism althaani, dustur Lubnan, aljuz' althaani*, Matabie Qadmus el-Hadithati, Bayrut, 1988, s. 41.

¹³⁵ Mustafa Lamba, Tuğçe Hisoğlu, Koç, "Lübnan'ın Yönetmel Yapısı", *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 1 2022, (ss. 1-14), s. 5-6.

¹³⁶ Mustafa Lamba, Tuğçe Hisoğlu, Koç, s.5-6.

Batıda: Akdeniz¹³⁷

Olarak sınırları belirlenmiştir.

Madde 25'te Lübnan topraklarının devredilemez oluşu idari alandaki sınırların kanuna bağlı oldukça değişmeyeceği başkentinin Beyrut olan bir cumhuriyet olduğu belirtilmiştir.

1943'te Fransa'nın baskılarına bakmaksızın, o sene yapılan seçimler sonucunda işbaşına gelen meclis, manda döneminden kalma hükümlerle ilgili bir anayasa değişikliğini kabul etmiştir. 1941'de "*işgal altındaki Fransa'nın değil direniş kuvvetlerinin kumandanı olan De Gaulle'ün temsilcisi tarafından Lübnan'ın bağımsızlığı şeklen ilân edilmiştir.*"¹³⁸

1947'de dördüncü ve son değişiklikler yapılarak Lübnan Cumhuriyeti anayasası bugün yürürlükte olan şeklini aldı. Halen iç ve dış etkilerle fevkalâde karışık ve istikrarsız durumda bulunan Lübnan'ın, din ve mezhep farklılıklarına göre oluşan parlamento üyelikleri ve devlet organları vardır. 1960'tan itibaren parlamento üyeliklerinin sayısı altmış altıdan doksan dokuza çıkmış, Mârûnîler'e otuz, Ortodokslar'a on bir, Katolikler'e altı, Ermeni Ortodokslar'a dört, Protestan ve diğer hıristiyanlara üç, Sünnîler'e yirmi, Şîiler'e on dokuz, Dürzîler'e ise altı sandalye ayrılmıştır. Lübnan'da 1947 değişiklikleri sonrasında kabul edilen ve yazılı olmayan bir anlaşmaya göre başkanlık Mârûnîler'e, başbakanlık Sünnî müslümanlara, meclis başkanlığı Şîi Müslümanlara, silâhlı kuvvetler başkumandanlığı da gene Mârûnîler'e verilmiştir.¹³⁹

Görüldüğü üzere, Lübnan'da anayasa yapımı diğer devletlerden farklı olarak tam egemenliğe erişmeden ve bir manda yönetimindeyken kabul edilmiş olup, kendine özgü ilginç bir süreçten geçmiştir.

---

¹³⁷ Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004, Article 1, s.03, https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004.pdf?lang=en

¹³⁸ Yıldızhan Yayla, "Çağdaş İslam Ülkeleri Anayasaları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3. Cilt, (ss. 164-194), s. 177.

¹³⁹ Yıldızhan Yayla, s. 177.

3. ANAYASAL YAPI VE SİYASİ SİSTEMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

3.1. Anayasanın Sistematiği

Anayasalar, içerisinde olduğu siyasal toplumun yapısını belirlemekle birlikte o toplumdaki genel iradeyi temsil eder. Bu doğrultuda toplumdaki hâkim inançları ve değerleri içeren anayasalara refaha ulaşma noktasında misyon yüklenir. Söz konusu misyonun belirlenmesinde özellikle sosyal alanda devletin teşvik edici ve destekleyici işlevi önemlidir. Bu noktada anayasalar vatandaşlarını refaha ulaştırmak için çalışacağına yönelik devletin garantörü olmuştur. Anayasaların ortaya çıkması ise ilk olarak aydınlanma fikri ile gerçekleşmiştir. Birinci bölümde devlet teorisi başlığı altında yer verilen Locke, Montesquieu ve Rousseau'nun çalışmalarıyla gelişen siyasal iktidarın sınırlandırılması düşüncesi temel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması ve halk egemenliği ilkeleriyle temellendirilmiştir.¹⁴⁰

Lübnan'daki anayasanın sistematiğini anlamak için ilk olarak ülkenin siyasi tarihindeki toplumsal yönetim mekanizmasını anlamak gerekli görülmüştür. Bu toplumsal yönetim mekanizmasının tarihsel ve sosyolojik yapısı şu şekilde tanımlanmıştır:

- 1) Osmanlı İdaresi;
- 2) Fransız İdaresi;
- 3) Lübnan toplumsal yapısı.

1516 yılında Osmanlı hakimiyetine giren Lübnan'da yönetim mekanizması bölgenin siyasi ve sosyal durumuna uygun bir biçimde geliştirilmiştir. 1841'de İki Kaymakamlık sistemi olarak adlandırılan bir sistem çerçevesinde Osmanlı idaresindeki Lübnan, Dürzi ve Maruni iki yönetici tarafından yönetilmiştir. Yine Osmanlı idaresi altında 1861'de Mutasarrıflık yönetimi kurulmuş ve toplumda kabul edilen mezheplerin belirli bir oranda siyasal alanda temsili gerçekleşmiştir.¹⁴¹ Osmanlı'nın I. Dünya

---

¹⁴⁰ Levent Gönenç, "Anayasal Değişim", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı:4, 2013, (ss. 1063-1086), s. 1075.

¹⁴¹ Mustafa Lamba, s. 4.

Savaşı'nı kaybetmesiyle birlikte Lübnan'a Fransızlar hâkim olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere Lübnan'ın ilk anayasası o dönemde ilan edilmiştir. 23 Mayıs 1926 tarihli bu anayasa günümüze kadar çeşitli değişikliklerden geçmekle birlikte halen ülkenin hukuki temelini oluşturmaktadır. Çift meclisli bir parlamenter sistem kuran 1926 anayasası Maruni, Sünni, Şii, Rum Ortodoks, Rum Katolik, Dürzi ve diğer azınlıkları orantılı temsil ilkesiyle ülke siyasal hayatına dahil etmiştir.¹⁴²

Hem Osmanlı hem de Fransız idaresi altında Lübnan siyasal yapısı mezhep temelli şekillenmiştir. Böylesine bir sonucun ortaya çıkmasında kuşkusuz Lübnan toplumsal yapısındaki inanç çeşitliliğinin varlığı etkili olmuştur. Fakat ne Osmanlı yönetiminde uygulanan İki kaymakamlık ve mutasarrıflık sistemi ne de Fransız yönetiminde ilan edilen 1926 tarihli anayasa Lübnan toplumsal yapısını yeteri kadar siyasal alana taşımıştır. Aşağıda Lübnan anayasasının ve siyasal yapısının şekillenmesinde rol oynayan ve iç karışıklıkları sona erdiren anlaşmalar yer almıştır:

Tablo 1: Ulusal Antlaşmalar

TARİH	ANLAŞMA ADI
1989	Taif Anlaşması
1943	Ulusal Pakt
2008	Doha Anlaşması

Yukarıda tablo halinde gösterilen anlaşmalar ülkenin toplumsal ve siyasal yapısına yönelik kararların alınmasında hukuki zemin oluşturmasından dolayı anayasa sistematiğini doğrudan etkilemiştir. Örnek olarak 1943 yılında imzalanan Ulusal Pakt çerçevesinde Cumhurbaşkanı Maruni; Başbakan Sünni ve Meclis Başkanı Şii olması kararlaştırılmıştır.¹⁴³ Mevcut anayasa ülke siyasal ve toplumsal yapısına hâkim olan mezhepçiliği sona erdirmek için güncellenmiş olsa da bahsedilen anlaşmalar

¹⁴² Mehmet Serkan Taflioğlu, "Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı", *Sosyoekonomi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 28, 2016, (ss. 31-42), s.33.

¹⁴³ Mehmet Çelik, "Lübnan'daki Seçim Sistemi ve Partiler", *Anasay*, Cilt: 3, Sayı: 10, 2019, (ss. 61-77), 2019, s. 63.

doğrultusunda başarılı olunamamıştır.¹⁴⁴ Örneğin 2008 yılında imzalanan Doha Anlaşması ile Bakanlar Kurulu'nda alınacak önemli kararlarda diğer mezheplerin temsilcileri ile görüşülmesi gerekli görülmüştür.¹⁴⁵

Bir önceki paragrafta bahsedilen mevcut anayasanın siyasal ve toplumsal alanda var olan mezhepçiliği ortadan kaldırmayı hedeflediği vurgulanmıştır. Anayasanın ön sözünde yer alan b maddesi ile söz konusu mezhepçiliğin yerine Arapçılık ilkesinin yer edinmesi amaçlanmıştır:

Lübnan Arap kimliğine ve aidiyetine sahiptir. Arap Birliği'nin kurucu aktif üyesidir ve anlaşma şartlarına bağlıdır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurucu aktif üyesi olup, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne bağlı kalmaktadır. Hükümet bu ilkeleri istisnasız tüm alanlarda yansıtmalıdır.¹⁴⁶

Ülke siyasal ve toplumsal yaşamında mezhepçiliğin egale edilerek ulusal kimliğin inşası noktasında anayasa sistematığı geliştirilmiştir. Bu gelişim aynı zamanda uluslararası anlaşmalara ve evrensel haklara uygun bir biçimde sağlanmıştır. Bu noktada halkların eşitliği ilkesi temelinde demokratik bir parlamenter cumhuriyet olarak tanımlanan Lübnan Cumhuriyeti serbest piyasa ekonomisini, düşünce ve inanç özgürlüğünü güvence altına almıştır. Ülkenin siyasal tarihi bağlamında şekillenen siyasal yapının çerçevesini oluşturan Lübnan anayasası bu kapsamda insan haklarını güvence altına alarak; egemenliğin halka ait olduğunu belirterek ve mezhepçilik yerine milli şuuru uyandırmaya çalışarak ulusal ve uluslararası alanda güçlü bir Lübnan yaratmayı hedeflemiştir. Bu haliyle 1926 tarihli Lübnan Anayasası ilan edildiği tarihten günümüze birçok değişiklik geçirmekle birlikte 102 maddeden oluşmuştur. Erkler ayrılığı ilkesinin benimsendiği anayasada yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ve Başbakan liderliğindeki Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Yasama yetkisi Temsilciler Meclisi'ne verilmekle birlikte yargının bağımsızlığı güvence altına alınmıştır.

---

¹⁴⁴ Mehmet Ali Büyükkara, "Mezhepsel Uzlaşma ve Barış: Modern ve Postmodern Yaklaşımlar", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 35, 2013, (ss.109-138), s.121.

¹⁴⁵ Mehmet Serkan Taflıoğlu, "Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı", 40.

¹⁴⁶ Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *ConstituteProject*, 13 Haziran 2023 tarihinde https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004.pdf?lang=en adresinden erişildi.

3.2. Hak ve Görevlerin Belirlenmesi

Lübnan Anayasası'na göre vatandaşlığın nasıl kazanılacağını, korunacağını ve kaybedileceğine ilişkin prosedürlerin ayrıca kanunla düzenleneceği ifade edilmiştir. Lübnan vatandaşlarının mezhep ve etnik köken ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşit olduğu vurgulanmış olup medeni ve siyasi haklardan eşit şekilde yararlanacağı belirtilmiştir. Söz konusu eşitlik anayasanın 7. maddesinde yer almıştır.¹⁴⁷ Bu maddeye göre demokratik bir sistem içinde vatandaşlar arasında eşit temsil sağlanması amaçlanmıştır. Eşitlik ilkesinin toplumsal alanda veya pratikte korunması amacıyla kişisel özgürlükler güvence altına alınarak siyasal iktidarın yaptırım gücü olan kamu gücünün kullanılmasına ilişkin sınırlandırmaların çerçevesi çizilmiştir. Ayrıca ülkenin sosyolojik ve kültürel yapısına uygun bir biçimde vatandaşların inanç özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Bu doğrultuda inanç özgürlüğü mutlak kabul edilerek kamu düzeninin ihlal etmemek şartıyla bütün inançlara saygı gösterilmiş ve dini ayinleri serbestçe yapılabilmesi garanti altına alınmıştır.¹⁴⁸

Tarihsel olarak Lübnan topraklarında gerçekleşen iç karışıklıkların temel sebebi olarak çeşitli din ve mezhep gruplarının temsil sorunu yaşaması gösterilmiştir.¹⁴⁹ Temsil sorunu kaynaklı iç karışıklıkların engellenmesi adına yürürlükteki anayasa ile özgürlüklerin eşit dağılımı esas alınmış ve demokratik bir ortam oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda anayasa, her Lübnan vatandaşının kamu görevinde bulunma hakkına sahip olduğunu belirtmiş; ifade ve toplanma özgürlüğünü vurgulamıştır. Bununla birlikte bu hakların kamu düzenini, milli birliği, ulusal güvenliğini ve başkalarının özgürlüklerini korumak kaydı ile sınırlandırılmasının önü açık tutulmuştur. Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı Lübnan anayasası liberal özgürlükler çerçevesinde vatandaşların birey ve kamuya yönelik ilişkilerinin çerçevesini çizmiştir. Bu kapsamda yukarıdaki bilgilere ek olarak mülkiyet dokunulmazlığı ve evrensel insan hakları ilkelerine yer verilmiştir. Uluslararası barışın sağlanması ve istikrarının korunması noktasında elzem olarak kabul edilen liberal

---

¹⁴⁷ Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004.

¹⁴⁸ Lebanon: Constitutional Law and the Political Rights of Religious Communities, *Library of Congress*, (Araştırma Raporu), Beyrut, 2010, p.2.

¹⁴⁹ Ümit Çelik, "İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan", *History Studies*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2012, (ss.125-155), s.129-130.

özgürlüklerin¹⁵⁰ yer bulduğu Lübnan Anayasası özel olarak ülkenin toplumsal sorunlarına çözüm arayışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yukarıda bahsedilen anayasa maddeleri bu doğrultuda Lübnan Cumhuriyeti'ni oluşturan her fraksiyonu ülke yaşamına eşit bir şekilde dahil etmeyi amaçlamıştır.

3.3. Yetkililer

Parlamentar demokratik bir cumhuriyet olarak tanımlanan Lübnan devletinin siyasi sistemi erkler ayrılığı ilkesi gereğince yasama, yürütme ve yargı kollarından oluşmuştur. Bu çerçevede yasama yetkisi Temsilciler Meclisi'ne; yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'na; yargı yetkisi ise bağımsız yargıya devredilmiştir. Bu biçimde 6 bölüm ve 102 maddeden oluşan Lübnan anayasası söz konusu erkleri ayrı ayrı tanımlamıştır. Bununla birlikte söz konusu yetkinin temel kaynağının halk olduğu açık bir şekilde vurgulanmıştır. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'nun oluşturduğu yürütme erki genel itibariyle ulusal siyasetin idaresinden ve uluslararası ilişkilerden sorumlu tutulmuştur. Temel işlevi yasamanın çıkarmış olduğu kanunların uygulanması olan yürütme erki demokratik ilkeler gereğince diğer erkler tarafından sınırlandırılmıştır. Anayasanın dördüncü bölümü yürütme erkinin işleyişi, görev, sorumluluk ve sınırlarını çizmiştir.

3.3.1. Cumhurbaşkanı

Cumhurbaşkanı, devletin başı ve milletin birliğinin sembolü olarak ülke siyasi sisteminde birinci sırada yer almıştır. Anayasanın 51 ila 56. maddeleri arasında sorumlulukları tanımlanan cumhurbaşkanının görevleri şunlar olarak belirlenmiştir:

- 1) Anayasayı, Lübnan'ın bağımsızlığını, birliğini ve toprak bütünlüğünü korumak;
- 2) Silahlı Kuvvetlere komutanlık etmek;
- 3) Yasama erkinin çıkarmış olduğu yasaları belirtilen sürede ilan etmek;
- 4) Başbakan ile birlikte uluslararası antlaşmaları onaylamak;

---

¹⁵⁰Bkz: Filiz Çoban Oran, Cemre Pekcan, "Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde "Dünya Barışı": Immanuel Kant ve Zhao Tingyang Felsefesi Üzerine Bir Karşılaştırma", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 14, Sayı: 55, 2017, (ss. 3-18), s. 9.

- 5) Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmek;
- 6) Meclis Başkanına danışarak Başbakanı atamak;
- 7) Başbakanın atanmasına ilişkin kararname yayımlamak; Başbakan ile koordineli biçimde kabineyi atamak ve bakanların istifaları ile görevden alınmalarına ilişkin kararnameleri yayımlamak.¹⁵¹

Yukarıda görevleri sıralanan cumhurbaşkanının seçimine ilişkin olarak anayasanın üçüncü bölümünde yer alan 73-75. maddeler belirlemiştir. Buna göre ilk turda gizli oy ilkesiyle Temsilciler Meclisi'nin üçte iki çoğunluğu aranmıştır.¹⁵² Sonraki oylama turlarında ise salt çoğunluk yeterli görülmüştür. Aday olma şartı için Meclis Başkanlığı seçiminde uygulanan prosedürler geçerli kabul edilmiştir. Ek olarak birinci derece sivil memurlar ile kamu kurumlarındaki eş değerlerinin istifalarından iki yıl itibariyle seçilememesi kararlaştırılmıştır. Görev süresi altı yıl olarak belirlenen Cumhurbaşkanının görev süresinin bitiminden altı yıl sonrasına kadar yeniden seçilmesi yasal olarak engellenmiştir. Cumhurbaşkanının kararları Başbakan ve ilgili bakanların imzaları ile yayımlanması öngörülmüştür. Görev süresi esnasında herhangi bir sebepten ötürü Cumhurbaşkanının görevinden ayrılması durumunda yeni Cumhurbaşkanının seçilmesine kadarki sürede bu görev Bakanlar Kurulu'na devredilmiştir. Görevleri arasında tanımlanan Başbakan ile koordineli biçimde kabineyi oluşturma işlevinde toplumsal beklentilerin karşılanması adına din ve mezhep gruplarının temsiline özen gösterilmesi zorunlu kılınmıştır.¹⁵³ Anayasanın 57 ve 63 numaraları maddeleri Cumhurbaşkanının haklarını şu şekilde sıralamıştır:

- 1) Bakanlar kurulunun bilgisi dahilinde çıkarma süresi boyunca 1 kez olmak kaydı ile kanun taslağını geri gönderebilir;
- 2) Meclisi en fazla bir ay olmak şartıyla tatil edebilir;
- 3) Görevini yerine getirirken anayasa aykırılık ve vatana ihanet suçları hariç siyasal sorumluluğu bulunmaz;

---

¹⁵¹ Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *Constituteproject*.

¹⁵² Mustafa Lamba, Tuğçe Hisoğlu Koç, s. 9.

¹⁵³ Mehmet Çelik, s. 64.

- 4) Maaşı kanun ile düzenlenir ve görev süresi boyunca herhangi bir değişikliğe uğramaz.¹⁵⁴

3.3.2. Başbakan ve Bakanlar Kurulu

Başbakan, hükümeti temsil ve onun adına hareket eden; Bakanlar Kurulu tarafından oluşturulan genel politikanın uygulanmasından sorumlu olan hükümetin başı olarak tanımlanmıştır. Başbakan ve bakanlar meclis içerisinde ya da dışarıdan seçilebilir.¹⁵⁵

Anayasanın 64. maddesinde görevleri sıralanan başbakan şu yetkileri kullanır:

- 1) Bakanlar kuruluna başkanlık eder ve Yüksek Savunma Konseyi'nin Yardımcı Başkanı'dır;
- 2) Bakanlar kurulunun üstlendiği üstlenilen genel politikanın idaresinden sorumludur;
- 3) Cumhurbaşkanı ile birlikte kabinenin kurulmasına ilişkin kararnameyi imzalar;
- 4) Hükümetin kurulmasına ilişkin kararnamenin yayımlanmasından itibaren 30 gün içerisinde güvenoyu kazanmak için meclise genel politikasını sunar;
- 5) Olağanüstü oturumun açılmasını öngören kararnameyi ve kanunları ilan eden ve yeniden gözden geçirilmesini talep eden kararnameleri imzalar;
- 6) Bakanlar Kurulu'nu toplar ve gündemini belirler. Cumhurbaşkanı, burada yer alan konular ve görüşülecek acil konular hakkında önceden bilgilendirilir;
- 7) Kamu idarelerinin ve kurumlarının çalışmalarını takip eder, bakanlar arasında koordinasyon sağlar ve işin düzgün işlemlerini sağlamak için genel direktifler verir;
- 8) Yetkili bakanın huzurunda devletteki ilgili makamlarla çalışma oturumları düzenler.¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *Constituteproject*.

¹⁵⁵ Mehmet Çelik, s. 64.

¹⁵⁶ Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *Constituteproject*.

Lübnan Anayasası uyarınca yürütme yetkisi, başkanlığını Başbakanın yaptığı Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Bakanlar Kurulu, kanunların uygulanmasına yönelik idarî tüzük ve kararname çıkarma yetkisini ifade eden usul yetkisine sahiptir ve bu yetki Anayasa hükümlerine tabidir. Bakanlar Kurulu, Temsilciler Meclisi'nin yanı sıra yasa teklif etme yetkisine sahiptir. Fakat, Temsilciler Meclisi'nin onayı olmadıkça hiçbir yasa tasarısı geçerlilik kazanamaz.

Silahlı Kuvvetlerin tabi olduğu bir otorite olan Bakanlar Kurulu'nun yetkileri şu şekildedir:

- 1) Devletin her alandaki genel politikasını, kanun taslaklarını ve düzenleyici kararnamelerini formüle etmek ve bunların uygulamak için gerekli kararları almak;
- 2) Kanun ve yönetmeliklerin uygulanmasını sağlamak ve istisnasız sivil, askeri ve güvenlik departmanları ve kurumları da dahil olmak üzere tüm devlet kurumlarının çalışmalarını denetlemek;
- 3) Devlet memurlarının kanuna uygun olarak atanması, görevden alınması ve istifasının kabul edilmesi;
- 4) Temsililer Meclisi, zorlayıcı nedenler dışında olağan bir oturum için veya her biri bir aydan az olmamak üzere iki ardışık olağanüstü on yıl boyunca toplanmaktan kaçınırsa veya hükümetin işleyişini felç etmek amacıyla bütçenin tamamını reddederse, Cumhurbaşkanının talebi üzerine Temsilciler Meclisi'ni fesheder. Bu hak, kabinenin ilk tasfiyesi ile aynı nedenlerle ikinci kez kullanılamaz;
- 5) Bakanlar Kurulu periyodik olarak özel bir ikametgahta toplanır ve cumhurbaşkanı katıldığı zaman Bakanlar Kurulunun oturumlarına başkanlık eder. Yeter sayı, üyelerinin üçte iki çoğunluğunu oluşturur ve kararları oybirliği ile alınır. Bu mümkün değilse, katılımcıların çoğunluğu ile oy kullanır ve kararlarını alır. Temel konulara gelince, kararnamede belirtilen hükümet üyelerinin üçte ikisinin onayına ihtiyaçları duyulur;
- 6) Anayasa değişikliği, olağanüstü hâl ilanı ve sona erdirilmesi, savaş, barış ve genel seferberliğin ilan edilmesi yetkilerine sahiptir.¹⁵⁷

---

¹⁵⁷ Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *Constitute*project.

Bakanlar Kurulu'nu oluşturan bakanlar, devletin çıkarlarını gözeterek her biri kendi idaresi ile ilgili konularda yönetmelik ve yasaların uygulanmasıyla görevlendirilir. Bakanlar Temsilciler Meclisi'ne genel politikanın yürütülmesinden ve bireysel olarak kendi eylemlerinden sorumludur. Temsilciler Meclisi, Başbakan ve bakanları vatana ihanet etmek veya görevlerini ihlal etmekle suçlayabilir ve iddianame meclisin toplam üyelerinin ancak üçte iki çoğunluğu tarafından yayımlanabilir. Özel bir kanun, Başbakan ve bakanların insan hakları sorumluluğunun koşullarını belirler. Hükümet, Temsilciler Meclisi'nden güvenoyu alamadıkta kabinede değişiklik gerekli görülmüştür. Bunun yanı sıra şu hallerde hükümet istifa etmiş sayılır:

- 1) Başbakanın istifası halinde;
- 2) Kuruluş kararnamesinde belirtilen üyelerin üçte birinin değiştirilmesi halinde;
- 3) Başbakanın vefatı halinde;
- 4) Cumhurbaşkanlığı ve Temsilciler Meclisi'nin görev süresinin başlangıcında;
- 5) Temsilciler Meclisi'nden güvenoyu alamadığı halde.¹⁵⁸

Belirtilen haller doğrultusunda yeni bir kabine kurulana kadar kendiliğinden olağanüstü oturumda toplanmış olan Temsilciler Meclisi'nin güvenoyu sağlanana kadar son kabine çalışmalarına devam eder. Yasal gerekliliklerin yanı sıra uygulamada 30 bakanın toplamından meydana gelen Bakanlar Kurulu'nda 6 Maruni, 4 Rum Ortodoks, 3 Rum Katolik, 2 Ermeni, 6 Sünni, 6 Şii ve 3 Dürzi yer almıştır.¹⁵⁹

3.3.3. Temsilciler Meclisi

Anayasaya göre ülkenin yasama erki halk tarafından 4 yıl süreyle seçilen milletvekillerinin oluşturduğu Temsilciler Meclisi'ne aittir. Bu doğrultuda Temsilciler Meclisi 128 milletvekilin toplamında meydana gelmektedir. Meclisteki sandalye dağılımı Müslüman ve Hristiyan dinleri arasında eşit bir biçimde oluşmakta iken her dinin kendi içindeki mezheplerin temsili Lübnan toplumsal yapısına orantılı bir biçimde

---

¹⁵⁸ Khalil Toubia, Lejla Djulancic, Malte Gaier, "Government Formation in Lebanon – Key Aspects of Internal Obstacles" (Ülke Raporu, Bonn, Konrad Adenauer Stiftung, 2019, p. 2.

¹⁵⁹ Khalil Toubia, Lejla Djulancic, Malte Gaier, p. 4.

gerçekleştirilmiştir. Buna göre Temsilciler Meclisi'ndeki din ve mezhep bağlılığı doğrultusunda şu şekilde dağılım göstermiştir:

Tablo 2: Din ve Mezhep Grubuna Göre Sandalye Dağılımı¹⁶⁰

Hristiyan Grubu	Müslüman Grubu
34 Maruni	27 Sünni
14 Rum Ortodoks	27 Şii
8 Rum Katolik	8 Dürzi
5 Ermeni Ortodoks	2 Nusayri
1 Ermeni Katolik	
1 Anglikan	
1 Diğer Azınlık	
Toplam: 64	Toplam: 64

Bahsedilen dağılım Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Anayasanın ikinci bölümündeki 22-25. maddeler yasama erkini oluşturmaktadır. Buna göre Temsilciler Meclisi halk tarafından seçilen milletvekillerinin toplamından meydana gelir. Söz konusu milletvekillerinin meclis sandalye dağılımı ise anayasanın 24. maddesi ile şu ilkeler kapsamında gerçekleştirilmesine karar verilmiştir:

- 1) Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında eşit temsil;
- 2) İki dini topluluğun içinde mezhep gruplarının orantılı temsili;
- 3) Coğrafi bölgeler arasında orantılı temsil.¹⁶¹

Belirtilen biçimde meydana gelen Temsilciler Meclisi her yıl iki olağan toplantı gerçekleştirir. Ek olarak Cumhurbaşkanı, Başbakan ile koordineli biçimde Temsilciler Meclisi'ni olağanüstü oturuma çağırabilir. Meclisteki kararlar mevcut üye sayısının çoğunluğu tarafından alınmaktadır. Eğer oylar eşit çıkarsa görüşülen konu reddedilmiş sayılır. Genel itibariyle meclisteki toplantılar açık oturum halinde gerçekleştirilirken hükümet veya beş milletvekilinin talebi üzerine kapalı oturum yapabilir.

¹⁶⁰ Mustafa Lamba, Tuğçe Hisoğlu Koç, s. 10.

¹⁶¹ Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *Constituteproject*.

Milletvekillerinin kısmi siyasi dokunulmazlığı bulunmaktadır. Anayasanın 40. maddesi uyarınca milletvekilleri oturumlar sırasında yakalanmadıkça kovuşturma işlemine tabi tutulamaz. Tüm bunlarla birlikte Temsilciler Meclisi'nin yetkileri şu şekilde sıralanmıştır:

- 1) Başbakan ve bakanları vatana ihanet suçundan ve görevlerini ihlal etmek gerekçesiyle görevden alma;
- 2) Hükümetin bütçesini onaylama;
- 3) Başbakan liderliğinde oluşturulan kabineyi onaylama;
- 4) Kabinayı denetleme;
- 5) Cumhurbaşkanı seçme;
- 6) Uluslararası antlaşmaları onaylama.¹⁶²

3.4. Siyasal Sistemin Anayasal Temelleri

Lübnan Anayasası'nın temel hükümlerinde ve ikinci bölümünde vatandaşların hak ve sorumlulukları tanımlanmıştır. Bu doğrultuda bir dizi temel vatandaşlık hakları ve kamu özgürlüğü, medeni ve siyasi haklardan yararlanma açısından yasa önünde eşitlik, özel mülkiyet dokunulmazlığı, inanç özgürlüğü, eğitim özgürlüğü, sözlü ve yazılı düşünce özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler Tüzüğü'ne ve Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'ne bağlılık vurgulanarak bu içeriklerden doğan hakları kabul etmiştir. Lübnan, 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin geliştirilmesine katkıda bulunmuş ve 1 Eylül 1972'de kabul ettiği Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme ve 12 Kasım 1971'de Arap İnsan Hakları Şartı da dahil olmak üzere bu konuda birçok uluslararası sözleşme ve protokole katılmıştır. Lübnan anlaşmalar uyarınca, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Çocuk Hakları Sözleşmesi, komitelere periyodik raporlar sunmakla yükümlüdür. Söz konusu uluslararası sözleşmelerin ve bildirimlerin kabul edilmesi demokratik bir toplum tabanının oluşturulması açısından önem teşkil etmiştir. Bu

---

¹⁶² Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *Constitute*project.

kapsamda demokratik siyasal toplumun gereği olan, eşitlik ve özgürlük ilkelerinin Lübnan'ın genelinde uygulanması amaçlanmıştır.

Demokratik siyasal toplum yaratmayı hedefleyen Lübnan Anayasası'nın bu doğrultuda içerdiği bir diğer önemli ilke serbest piyasa ekonomisini garanti altına almış olmasıdır. Bu kapsamda serbest piyasa ekonomisinin özel girişimlerin desteklenmesi ve özel mülkiyetin korunması ile sağlanması planlanmıştır. Anayasanın oluşturduğu siyasi sistemin özel olarak taşıdığı özellik ise Lübnan Cumhuriyeti'ni oluşturan vatandaşların benimsemiş olduğu çeşitli inanç türlerinin eşitlik ve orantılı temsil ilkesi ile siyasal alana dahil edilmesi olmuştur. Bu açıdan ele aldığımızda Lübnan Anayasası liberal ve demokratik ilkeler çerçevesinde inşa edilse de bir açıdan teokrasinin uzantılarını barındırmıştır. Dar anlamda teokrasiyi bir dini temsil eden liderin önderliğinde siyasal sistemin dizayn edilmesi veya idare edilmesi biçimde¹⁶³ ele almaktan ziyade genel anlamda anayasaları siyasal sistemi dini inançlar ile uyumlu bir hale getiren yönetim biçimi olarak ele aldığımızda bu uzantıyı görebiliriz. Tabii tam anlamıyla bir teokrasinin varlığından söz edemeyiz. Bahsedilen Lübnan Anayasası bağlamında teokrasinin bir uzantısının yer almış olduğudur. Bu husus yukarıda yer verilen anayasa maddelerinde açık bir şekilde görülmüştür. Örneğin, yasama erkinin şekillendirildiği bölümlerde Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında eşitliğin sağlanması şartı getirilmiştir. Bu doğrultuda Temsilciler Meclisi'nde Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında eşitlik; her iki dini grubun mezhepleri arasında orantılı temsil şartı getirilmiştir.

Temel insan hak ve özgürlükleri; kamuya erişimde eşitlik; liberal hakların ve serbest piyasa ekonomisinin desteklenmesi ve son olarak Lübnan siyasal ve sosyal alanında etkili bir faktör olan inanç türlerinin eşitlik ve orantılı temsil ilkeleriyle temsil edilmesinin garanti altına alınması Lübnan Anayasası'nın özellikleri bakımından şemasını oluşturmuştur. Bu gelişmeler incelendiğinde anayasanın ülke siyasal tarihinde yaşanmış olan krizlerin tekrar etmemesi adına bir girişim olduğu gözlemlenmiştir. Keza anayasanın sistematiği başlığı altında yer verilen ulusal antlaşmalar tarihsel olarak kendisinden önceki iç çatışmaları sona erdirmek adına imzalanmıştır. Bahsedilen bu ulusal antlaşmalar aslında Lübnan siyasal sistemini şekillendiren anayasanın etkisine ek

---

¹⁶³ Zeynep Yıldırım, "Teokratik Devlet – Laik Devlet Bağlamında İbn-i Haldun'un Devlet Teorisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 75, 2023, (ss. 304-320), s.309.

olarak diğer faktörler olarak yerini almıştır.¹⁶⁴ Bu doğrultuda Lübnan siyasal sistemini dizayn eden tek etken olarak anayasanın ele alınması yanlış bir tutum olacaktır. Örneğin, Lübnan Anayasası'nda Cumhurbaşkanlığı seçimi için herhangi bir din tanımlaması yapılmamıştır. Fakat söz konusu tanımlama 1943 yılında imzalanan Ulusal Pakt içerisinde yer almıştır. Böylelikle günümüze kadar Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen siyasetçiler sürekli olarak Maruni Hristiyanlar arasından seçilmiştir.¹⁶⁵ Bu doğrultuda görüleceği üzere Lübnan Anayasası evrensel ve liberal hakların yanı sıra ülkedeki krizlere çözüm arayışlarının sonucu olarak toplumdaki inanç türlerinin siyasal alanda temsil edilmesini sağlamıştır.

3.5. Anayasa ve İnsan Hakları

Lübnan Cumhuriyeti, kurumsal ve yasal önlemler olmak üzere insan haklarının korunmasını sağlamağı amaçlayan bir dizi önlem ve girişimde bulunmuştur. Bu kapsamda İç Güvenlik Güçleri Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Bölümü'nü kurmuş ve stratejik planlama ve insan hakları için subaylardan oluşan bir komite oluşturmuştur.¹⁶⁶

Lübnanlı Kadınlar Ulusal Komitesi, Pekin'deki Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın kararları uyarınca 1995 yılında; 1994 yılında Sosyal İşler Bakanlığı ve Ulusal Engelliler Komisyonu altında Çocuk Hakları Yüksek Komitesi kurulmuştur.

İnsan Hakları Komitesi Lübnan parlamentosu bünyesinde kurulmuştur ve yasama ve gözetim çalışmaları yürütmekte, hükümet ve parlamenterler tarafından kendisine atıfta bulunulan yasa tasarılarını ve önerileri incelemekte ve Lübnan'da insan haklarını medeni, siyasi, ekonomik ve kültürel olarak teşvik etmek için bu temelde raporlar ve öneriler sunmaktadır. Komite, Beyrut'taki Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile iş birliği içinde sivil, ekonomik, siyasi ve sosyal insan hakları üzerine çalıştaylar düzenleyerek ve sivil toplumun ilgili resmi departmanlarını ve kesimlerini dahil ederek Ulusal İnsan Hakları Planı'nın hazırlanmasıyla ilgili çalışmalar

---

¹⁶⁴ Mehmet Serkan Taflıoğlu, s. 40.

¹⁶⁵ Gökhan Bozbaş, Badria Al-Rawi, "Seçim Sosyolojisi ve Lübnan'da Seçimler", *Anemon. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 3, 2020, (ss. 989-999), s. 993.

¹⁶⁶ Lebanese Republic The General Directorate of the Internal Security Forces General Staff – Organization and Planning Division, "The Structural Organization of the Internal Security Forces Decree No. 1157" (Kanun Hükmünde Kararname, Beyrut, 1991, p.19.

yürütmüştür. Bu tartışmalar, Lübnan hükümeti ile görüşülmüş ve nihayet Temsilciler Meclisi tarafından onaylanarak 1993 tarihli Viyana Konferansı'nın tavsiyeleri doğrultusunda Lübnan'da İnsan Hakları Ulusal Planı'nın hazırlanmasına temel oluşturacak olan tüm bu haklarla ilgili arka plan çalışmaları ile sonuçlanmıştır. Lübnan hükümeti, uluslararası standartlara uygun ulusal bir insan hakları kurumu oluşturmayı planlamıştır.¹⁶⁷

İnsan hakları mekanizmalarıyla iş birliği çerçevesinde Lübnan, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bölge Ofisi'ne ev sahipliği yapmaktadır. Lübnan, tüm özel raportörlere ve insan hakları yetki sahiplerine açık bir davette bulunmamış olsa da ziyaret etmek isteyen her türlü özel raportörle iş birliğine açık ve hazır bulunmaktadır. Yakın zamanda, insan ticareti mağdurlarının, özellikle de kadın ve çocukların insan hakları yönleri Özel Raportörü, Şubat 2005'te Lübnan'ı ziyaret eden Bayan Huda Sigma ve İnsan Hakları Konseyi'nin 11 Ağustos 2006 tarihinde düzenlenen ikinci özel oturumunda "Lübnan'da meydana gelen ağır insan hakları durumu" konulu kararına dayanarak Lübnan Soruşturma Komisyonu da dahil olmak üzere bir dizi raportör almıştır.¹⁶⁸

3.6. Toplumsal ve Siyasal Yapının Temel Bileşenleri

3.6.1. Genel Olarak

Siyasal iktidar merkezli toplumsal yapının kurulmasıyla birlikte bu yapının tüm alanlarında otorite kavramı doğmuştur.¹⁶⁹ Bu noktada bireylerin kendi arasında ve siyasal iktidarın egemenlik alanında oluşan yapı içerisinde olmak üzere iki farklı otorite ortaya çıkmıştır. Tanımlanan alanların tamamında etki gösteren siyasal otorite ise söz konusu mevcudiyetini siyasal toplumsallaşma ile göstermiştir. Bu doğrultuda toplumsallaşmayı toplumu oluşturan bireylerin ve onların oluşturduğu kurumların

---

¹⁶⁷ United Nations General Assembly, "National Report Submitted in Accordance with Paragraph 5 of the Annex to Human Rights Council Resolution 16/21 Lebanese Republic" (Ulusal Rapor), New York, 2015, p. 2.

¹⁶⁸ United Nations Economic and Social Council, "Integration of the Human Rights of Women and a Gender Perspective" (Ulusal Rapor), New York, 2006, p.2.

¹⁶⁹ Ali Esgin, "Otoritenin Sosyolojisi: Otoriteye İtaatin ya da Otorite Bağımlılığının Sosyolojik Anlamları", *Sosyologca*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2013, (ss. 90-112), s. 100.

birbirlerini etkilemesi biçiminde ele aldığımızda siyasal toplumsallaşmanın anlamı da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen etkileşimin siyasal alanda gerçekleşmesi siyasal toplumsallaşma olarak ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Böylesine bir toplumsal siyasal yapı içerisinde siyasal otoritenin toplum üzerine etkisinin ve siyasal sistem üzerine toplumsal fikrin açığa çıkması birtakım araçlar ile gerçekleşmiştir. Günümüzde söz konusu araçlar başta siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve medya olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Toplumsal siyasi yapı içerisinde etkileşim konusu olan hususlar ise toplumsal refah ve azınlık olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Alt başlıklarda açıklanan toplumsal siyasal yapının Lübnan'daki araçları ve etkileşim konuları üzerinde durulmuştur.

3.6.2. Siyasal Kültür

Bir önceki başlıkta açıklanan toplumsal siyasi yapı içerisindeki etkileşimin sosyolojik ve siyasal bir sonucu olarak siyasi kültür oluşmuştur. Kavram, modern devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte varlık kazansa da 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyaset bilimcileri tarafından kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷¹ Buna göre siyasi kültür, siyasal iktidar merkezli toplumsal yapı içerisinde bireylerin tutum, değer, inanç ve davranışların bütünü temsil etmiştir. Ayrıca, siyasi kültür yöneten-yönetilen arasında çift yönlü bir etkileşim oluşturmuştur. Bu doğrultuda yönetilen arasında devlete yönelik değer ve inançlarda mutlakiyet ilkesi hâkim olduğu durumlarda yönetim biçimi otoriter veya totaliter nitelikte şekillenmiştir.¹⁷² Buna karşılık ele alınan ülkenin coğrafi, tarihi ve kültürel yapısına bağlı olarak söz konusu sistemde değişiklik meydana gelmiştir. Bu noktada siyasi kültür, yönetilenin siyasal katılımını, politikalara karşı tepkisini, siyasi fikirlere ve hareketlere yönelik tutumunu etkilemiştir. Benzer biçimde yönetilenin toplumsal siyasal yapı içerisinde evrensel temel hak ve özgürlüklere yönelik

---

¹⁷⁰ M. Ünal Erzen, B. Eroğlu Yalın, “Siyasal Kültürün Temel Paradigmaları Üzerine: Kültürden, Siyasal Toplumsallaşma, Örgütlenme ve Katılma Süreçlerine Yansıyanlar”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41, 2011, (ss. 49-61), s. 53.

¹⁷¹ Zafer Durdu, “Siyasal Kültür, Modern Devlet ve Demokrasinin Demokratikleştirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 61, 2018, (ss. 574-582), s.575.

¹⁷² Selman Yarcı, Abdullah Taşkesen, “İki Farklı Demokrasi Pratiği: Totaliter Demokrasi ve Liquid (Akışkan) Demokrasi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 37, 2016, (ss. 555-565), s. 559.

beklentiye girmesi yine siyasal kültür ile doğrudan ilişkili olmuştur.¹⁷³ Uluslararası konjonktürde liberal anlayışın yaygınlık kazanmasıyla birlikte ülkelerin siyasal kültürlerine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda ülkelerin toplumsal siyasi yapısının analiz edilmesinde siyasal kültür önemli bir etken olmuştur. Ele alınan ülkenin siyasal kültürüne yönelik çalışmalarda ilk olarak kavramın bileşenleri analiz edilmiştir. Buna göre siyasal kültürün bileşenleri şu şekilde sıralanmıştır:

- 1) Siyasal Katılım;
- 2) Siyasal Tutum;
- 3) Siyasal Sosyalizasyon.¹⁷⁴

Bu doğrultuda aşağıda Lübnan'ın siyasal kültürünün bileşenleri üzerine bir tanımlama getirilmiştir. Belirtilen 3 maddelik bileşenlerin Lübnan'daki bağımsız değişkenlerinden en önemlisi dini gruplar ve azınlık grupları olmuştur. Bu durumun en belirgin örneği yaklaşık 15 yıl süren iç savaşta ve sonrası oluşturulan Lübnan Anayasası'nda görülmüştür. Lübnan'da dini grupların ve azınlık gruplarının bir bütünlük göstermesinden dolayı siyasal kültürün bileşenlerini incelerken dini gruplar üzerinden bir açıklama yapılmıştır. Ülkenin kimlik oluşumunda ve karakterizasyonunda etkin rol oynayan din Lübnan'ın farklı bölgelerinde mezhep temelli çeşitli grupların oluşmasına olanak sağlamıştır. Söz konusu değişkenler ise İslami ve Hristiyan inançları içerisinde alt dallara ayrılan mezhepler olmuştur. Buna göre Lübnan'ın siyasal kültürünün oluşmasında etkin rol oynayan dini mezhepler iki alt başlıkta incelenmiştir.

3.6.3. Mezhepler

3.6.3.1. Müslüman Mezhepleri

Lübnan'ın siyasal ve toplumsal yapısının temel faktörlerinden biri İslam inancı ve onun alt dalları olan mezhepler olmuştur. Ülkedeki Müslüman topluluğun tarihi İslam Devleti'nin halifelerinden Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in dönemlerine kadar

---

¹⁷³ Fikret Çelik, Fevzi Yahşi, "Modern Demokratik Toplum Tasavvurunun Oluşmasında, "Siyasal Kültür" ve "Demokrasi Kültürü" Olgularının Yeri", *International Journal of Academic Values Studies*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2016, (ss. 46-58), s. 52.

¹⁷⁴ Mustafa Talas, *Küreselleşme, Siyasal Gruplar, Siyasal Kültür- Siyasal İletişim ve Türkiye*, İksad Yayınevi, 2019, s. 32-36.

uzanmaktadır. Bahsedilen dönemdeki İslami yayılmayı mezhep temelli ele aldığımızda Sünni mezhebinin varlık gösterdiği görülmüştür.¹⁷⁵

İslamiyet'teki bir diğer önemli ana mezhep olan Şiiğin Lübnan'daki tarihi ise 10. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bahsedilen dönemdeki Hamdaniler Hanedanlığı'nın ve Fatimi Devleti'nin varlıkları Şiiğin Lübnan'da yaygınlık kazanmasına olanak sağlamıştır.¹⁷⁶ Bu doğrultuda fethedilen topraklardaki İslamiyet'in yayılışını mezhep temelli incelediğimizde sürecin uzun ve karmaşık olduğu görülmüştür. İslam dünyasındaki iki büyük mezhep olan Sünnilik ve Şiiğin yanı sıra Dürzilik ve Alevilik de Lübnan siyasal yapı içerisinde yer almıştır. Ülkenin toplumsal ve siyasal yapısının zeminini oluşturan mezheplerin Lübnan'daki mevcudiyetleri sırası ile aşağıda ele alınmıştır.

2020 verilerine göre Lübnan Müslüman nüfusunun %31,9'unu oluşturan Sünniler başkent Beyrut, Trablusşam ve Sidon'da yoğunlaşmıştır.¹⁷⁷ Dış politikaya yönelik olarak Arap Birliği fikrini savunan Sünniler iç politikada çeşitli gruplar arasında ılımlı bir yaklaşım benimsemiştir.¹⁷⁸ Fakat 2005 yılında Sünni siyasetçi Refik Hariri'yi hedef alan suikast, mezhep grupları ile ılımlı bir politika yürütülmesine karşılık mezhepçilik eğilimi arttırmıştır. Bu çerçevede Şii mezhebin bir temsilcisi olan Hizbullah'a ve dış aktör olarak Suriye'ye karşı sert politik tutum sergilenmiştir.¹⁷⁹ Toplumsal alanda Sünni mezhebin varlığı incelendiğinde ise Lübnan Müftüsü Abdullatif Deryan ve Dar'ul Fetva Kurumu bu grubun günümüzdeki otoritelerini oluşturduğu görülmüştür.¹⁸⁰

---

¹⁷⁵ Rüveyda Andırırbu, "Bütünleşemeyen Lübnan'da Temel Siyasi Aktör Olarak Dini Gruplar", *Bellek. Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, (ss.190-212), 2020, s.193.

¹⁷⁶ Gökhan Erdem, "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt: 49, (ss. 21-55), 2018, s. 30.

¹⁷⁷The World Factbook Lebanon, CIA, 18 Haziran 2023 tarihinde <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/lebanon/> adresinden erişildi.

¹⁷⁸ Rüveyda Andırırbu, s. 194.

¹⁷⁹ Baran Kuşçuoğlu, "Lübnan: Sedir Devrimi'nden Arap Baharı'na", *Yasama Dergisi*, Sayı: 23, (ss.101-117), 2013, s.106-107.

¹⁸⁰Lübnan Müftüsü Deryan'dan cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi "birlikte yaşam" vurgusu, *Aydınlık*, 18 Haziran 2023 tarihinde <https://www.aydinlik.com.tr/haber/lubnan-muftusu-deryandan-cumhurbaskanligi-secimi-oncesi-birlikte-yasam-vurgusu-341382> adresinden erişildi.

İslam dünyasındaki ikinci büyük mezhep olarak kabul edilen Şiilik, 2022 verilerine göre Lübnan'daki Müslüman nüfusun %32,2'si tarafından benimsenmiştir.¹⁸¹ Lübnan'da kökenleri Fatimi Devleti'ne kadar uzanan Şiilik güneydeki Cebel-i Amil ve özellikle Bekaa Harmel çevresinde yaşayan insanlar arasında yaygınlık kazanmıştır.¹⁸² Siyasal alandaki temsil yetleri çoğunluk olarak Hizbullah tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat Hizbullah'ın iç ve dış politikada sert bir politik tutum sergileyerek bu alanlarda silahlı mücadeleyi ön plana taşıması temsiliyetteki çoğunluk özelliğini sarsmıştır. Söz konusu mücadele yöntemine örnek olarak, Taif Anlaşması ile iç savaşın sona erdirilmesine rağmen 1990'larda Güney Lübnan Ordusu'na ve İsrail'e karşı silahlı mücadelesini devam ettirmesi gösterilebilir.¹⁸³ Bir başka örnek olarak Hizbullah 12 Temmuz 2006'da İsraili askerlerin kaçırılması eylemini gerçekleştirmiş ve 32 günlük bir silahlı mücadeleye girişmiştir.¹⁸⁴

2022 verilerine göre Lübnan Müslüman nüfusunun %4,5'ini oluşturan Dürziler genellikle ülkenin dağlık bölgelerine yerleşmiştir.¹⁸⁵ Günümüzde Lübnan siyasetinde Canbolat (Jumblatt) ailesi tarafından temsil edilmektedir.¹⁸⁶ Bu doğrultuda sosyalist ılımlı bir politik tutum belirleyen Dürziler aynı zamanda ülkede azınlık gurubun bir temsilcisidir.

Şii referanslı bir Müslüman mezhebi olan Alevilik, Lübnan'daki Şii inancın azınlığını oluşturmaktadır.¹⁸⁷ Ülkedeki Aleviler genellikle Trablusşam'da yerleşim göstermiştir.¹⁸⁸ Toplumsal alandaki varlıkları incelendiğinde dini otoriteleri Lübnan Alevi İslam Meclisi olarak belirlenmiştir.

---

¹⁸¹The World Factbook Lebanon, CIA.

¹⁸²Gökhan Erdem, s. 31.

¹⁸³Suat Ayhan, "Lübnan Hizbullahı'nın Sünni Arap Dünyasındaki Algılanış Şekli ve Suriye İç Savaşına Dair Çelişkileri", *Akademik İzdüşüm Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, (ss. 48-74), 2023, s.52.

¹⁸⁴Ahmet Bağlıoğlu, s.32.

¹⁸⁵*The World Factbook Lebanon*, CIA.

¹⁸⁶Rüveyda Andırırbu, s. 200.

¹⁸⁷Metin Akgün, "Lübnan Cumhuriyeti", *Akademik Coğrafya*, 18 Haziran 2023 tarihinde <https://www.akademikcoğrafya.com/lubnan> adresinden erişildi.

¹⁸⁸Musa Özügürlü, "Lübnan'ı anlamak 2: Lübnan siyasetinde kim kimdir?", *Gazete Duvar*, 18 Haziran 2023 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/11/lubnani-anlamak-2> adresinden erişildi.

3.6.3.2. Hristiyan Mezhepleri

Lübnan’da Hristiyanlık dini tarihsel olarak bölgede var olan en eski inançlardan biri olmuştur. Kökenleri 1. yüzyılda ilk Hristiyanlardan St. Peter ve St. Paul’un öğrencilerinin ülkeye yerleşmesine kadar uzanan Hristiyanlığın ülkede oldukça uzun tarihi bulunmaktadır.¹⁸⁹ 2022 yılı verilerine göre ülke nüfusunun %32,4’ünü oluşturan Hristiyanlık başta Maruni ve Katolikleri olmak üzere çeşitli mezheplere ayrılmıştır.¹⁹⁰ Bunun yanı sıra din ve etnik kökenin bütünlük göstererek bir inanç biçimine dönüşmesi Lübnan’daki Hristiyanlar arasında görülmüştür. Bu çerçevede Arap ve Ermeni olmak üzere Hristiyanlığın farklı etnik gruplar tarafından temsil edilmiştir.

Lübnan topraklarında uzun bir geçmişe sahip olmalarıyla birlikte ülke siyasal hayatında oldukça etkili olmuşlardır. 13 Nisan 1975- 13 Ekim 1990 tarihleri arasında süren Lübnan İç Savaşı’nda önemli bir kesim olan Hristiyan topluluğu savaş sonrası kabul edilen anlaşmalar çerçevesinde siyasal alandaki temsili garanti altına alınmıştır. Bu doğrultuda 1943’te Ulusal Pakt’ın kabul edilmesiyle birlikte cumhurbaşkanlığı görevine her zaman bir Maruni Hristiyan’ın seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar 1926 tarihli Lübnan Anayasası’nın 49. maddesiyle ülkenin temel yasası ilan edilmiştir.¹⁹¹ Bu doğrultuda Lübnan’daki Hristiyanlık inancı köklü geçmişi ile siyasi ve toplumsal hayatta önemli bir yer edinmiştir. Ülkenin sosyal ve siyasal yapısında önemli bir yer teşkil eden Hristiyanlığın Lübnan’daki mezhepsel ayrımı alt paragraflarda tanımlanmıştır.

Maruniler, 5. yüzyılda Marun isimli Suriyeli bir keşiş tarafından kurulan ve 18. yüzyıldan itibaren Roma Katolik Kilisesi’ne bağlı olan bir Arap-Doğu Müslüman mezhebi olarak Lübnan toplumsal yapısında yer almıştır.¹⁹² Bu topluluğun Lübnan’da yaygınlık kazanması Fransız manda yönetimi döneminde gerçekleşmiştir. Biraz önce bahsedilen 1943 anlaşması sonrası ülkenin cumhurbaşkanı ve genelkurmay başkanı

---

¹⁸⁹ Lebanon, The Catholic Church, *Encyclopedia*, 18 Haziran 2023 tarihinde <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/lebanon-catholic-church> adresinden erişildi.

¹⁹⁰ *The World Factbook* Lebanon, CIA.

¹⁹¹ Lebanon’s Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *Constituteproject*.

¹⁹² İsmail Taşpınar, “Maruniler”, *İslam Ansiklopedisi*, 23 Haziran 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/maruniler> adresinden erişildi.

bahsi geçen mezhebin üyeleri arasından seçilmiştir. Topluluğun ruhani liderliğini Maruni Patriği Beşara Butrus er-Rai üstlenmekle birlikte Maruniler, Lübnan iç ve dış siyasetinde etki yetisine sahip olmuştur.¹⁹³

Roma İmparatorluğu döneminde ülkede Helenistik kültürün etkisi altında yayılan Yunan Ortodoksluğu Lübnan Hristiyan nüfusunun azınlığını oluşturmuştur. Genellikle ülkenin sahil kesiminde ve doğu-kuzey bölgelerinde yerleşim gösteren.¹⁹⁴ Yunan Ortodoksları, Antakya Patrikliği tarafından yönetilmiştir. Bu topluluk benzeri mezheplerde olduğu gibi anayasal güvenceler ile Lübnan siyasal hayatında temsil edilmektedir.

Lübnan Ermeni nüfusunun en büyük Hristiyan mezhebi olan Ermeni Ortodoksluğu ülkedeki azınlık gruplarından biri olarak yer almıştır. Genellikle Beyrut şehrinde yerleşen grubun ruhani liderliğini Ermeni Apostolik Kilisesi üstlenmiştir.¹⁹⁵ Ülkedeki Ermenilerin bir diğer mezhebi olan Katolik Hristiyanlığının liderliğini ise Ermeni Katolik Kilisesi üstlenmiştir. Dini inançlarını ile etnik kültürlerini bütünleştiren Ermeniler Lübnan toplumsal yapısında etkili olmuştur. Bu çerçevede 11 Mayıs 2000 tarihinde Lübnan parlamentosunda 1915 tarihli Ermeni Soykırımı'nın tanındığına yönelik karar alınmıştır.¹⁹⁶

Protestanlık mezhebine bağlı bir kilise olan Evanjelik Kilisesi Lübnan'da 19. yüzyılda kurulmuştur. Evanjelikler ülkede özellikle eğitim ve sosyal hizmet alanlarında faaliyet göstererek diğer Hristiyan gruplar ile yakın ilişkiler geliştirmiştir.¹⁹⁷ Toplumsal

---

¹⁹³ Mahmut Geldi, "Lübnan Maruni Patriği: Yönetimin, devleti halkına nasıl düşman ettiğini anlayamıyoruz", *Anadolu Ajansı*, 28 Haziran 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-maruni-patrigi-yonetimin-devleti-halkina-nasil-dusman-ettigini-anlayamiyoruz/2175613> adresinden erişildi.

¹⁹⁴ John C. Rolland, *Lebanon: Current Issues and Background*, Nova Science Publishers, New York 2003, p.77.

¹⁹⁵ Lübnan Cumhurbaşkanı Ermeni Apostolik Kilisesi Merkezi Eçmiadzin'i ziyaret etti, *Ermeni Haber*, 28 Haziran 2023 tarihinde <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2018/02/22/L%C3%BCbnan-Ermeni-Kilisesi-E%C3%A7miadzin/123997> adresinden erişildi.

¹⁹⁶ 29 ülke ve kurumdan 'Ermeni soykırımı kararı', *Gazete Duvar*, 28 Haziran 2023 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2016/09/02/29-ulke-ve-kurumdan-ermeni-soykirimi-karari> adresinden erişildi.

¹⁹⁷ Papa, Lübnan'daki Hristiyan topluluklarının liderleriyle bir araya geldi, *Independent Türkçe*, 28 Haziran 2023 tarihinde <https://www.indytrk.com/node/382491/d%C3%BCnya/papa-l%C3%BCbnan%E2%80%99daki-h%C4%B1ristiyan-topluluklar%C4%B1n%C4%B1n-liderleriyle-bir-araya-geldi> adresinden erişildi.

alandaki faaliyetleri kapsamında siyasal yapı içerisinde oldukça önemli bir azınlık grubu oluşturan Evanjelikler siyasal hayatta diğer gruplara nispeten düşük oranda temsil edilmiştir.¹⁹⁸

3.6.4. Siyasi Partiler

3.6.4.1. Genel Olarak

Siyasal yapının temel unsuru olan siyasi partiler toplumsal siyasal yapının bir parçası çoğunluk veya azınlık gruplarının fikirlerini ve politik tutumlarını temsil eden örgütlenmeler olarak modern demokrasilerde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede 19. yüzyılda Avrupa’da yaygınlaşan örgütlenmeler yurttaşların siyasal katılımını sağlamada birincil aktör olmuştur. Söz konusu işlevler şu başlıklarda gerçekleşmiştir:

- 1) Seçmenlerin politikalar hakkında bilgilendirilmesi;
- 2) Belirli grubun fikir ve tutumlarının temsil edilmesi;
- 3) Belirlenen konsept dahilinde iktidar mücadelesi verilmesi.

Sıralanan işlevler doğrultusunda ele alınan ülkedeki yasa tasarılarının hazırlanmasında aidiyet gurubunun beklentilerini karşılamak siyasi partilerin ana misyonu olmuştur. Lübnan’daki toplumsal siyasal yapı yukarıda açıkladığı biçimde dini ve etnik grupların birleşiminden meydana gelmiştir. Bu doğrultuda demokratik sistemin önemli bir parçası olan siyasi partilerin de aidiyet özelliği bu yapının iki parçasından oluşmuştur. Ek olarak dini ve etnik grupların bütünleşmesi ile bir temsilin ortaya çıktığı Lübnan’da siyasal ve ekonomik ideolojiler de bu sisteme dahil edilmiştir. Dolayısıyla Lübnan’daki siyasi partilerin şu üç bileşenden meydana geldiğini söyleyebiliriz:

- 1) Din ve mezhep;
- 2) Etnik grup;
- 3) Siyasal ve ekonomik ideoloji.

Çizilen model dahilinde ele alınan ülkedeki siyasi partiler İslami ve Hristiyan olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

---

¹⁹⁸ Oytun Orhan, “Lübnan Seçim Sonuçları Ne Anlam İfade Ediyor?”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 7-8, (ss. 52-63), 2009, s. 54.

3.6.4.2. İslam Temelli Siyasi Partiler

İslami siyasi partiler 20. yüzyıl ile birlikte İslam dünyasında popülerlik kazanmıştır. Siyasal İslam ideolojisinin bir uzantısı olan İslami siyasi partiler dini referans olarak ele alınan toplumsal yapıda bir iyileştirmeyi veya dönüşümü vizyon olarak belirlemiştir.¹⁹⁹ İslam inancına sahip seçmenlerin taleplerini karşılamak ve siyasi iktidar mücadelesinde yer alarak Müslümanların haklarını korumak bahsedilen partilerin amaçları olmuştur. Bu siyasi hareketin bir uzantısı Lübnan'da ortaya çıkmıştır.

İslami referansa sahip siyasi partiler Lübnan siyasi hayatında önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu partiler İslami referans ile oluşturulmakla birlikte Sünni, Şii veya Dürzi olmak üzere mezhep temelli ayrılmıştır. Bahsedilen ayrım ek olarak siyasi ve ekonomik ideolojilere yaklaşımlar da oluşumları çeşitlendirmiştir. Bu kapsamda Sünni gruplarda Gelecek Hareketi görülürken Şii gruplarda Hizbullah görülmüştür. Benzer biçimde Dürzi grubu içerisinde sol harekete sahip İlerici Sosyalist Partisi kurulmuştur.

Gelecek Hareketi

Gelecek Hareketi temellerinin Sünni siyasetçi Refik Hariri tarafından atılan liberal ideolojiye sahip bir siyasi parti olarak Lübnan siyasi hayatında önemli yer edinmiştir. 2005 yılında Hariri'nin suikast ile öldürülmesinden sonra oğlu Saad Hariri tarafından liderlik edilen parti dini inançlar arasında uzlaşmayı sağlamak ve ülkede istikrarlı bir siyasi ortamın oluşturulmasını vizyon olarak belirlemiştir. Toplumun seküler bir özellik kazanması için politika yürüten Gelecek Hareketi bu kapsamda modern sivil toplum kuruluşlarının halk nezdinde kabul edilebilir görülmesine önem vermiştir. Belirtilen konseptte Gelecek Hareketi'nin temel paradigmasını şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Ülkedeki işsizlik sorununa çözüm bulmak amacıyla girişimcilerin desteklenmesi;
- 2) Eğitim ile ilgili projeler geliştirerek ekonomik kalkınmaya ivme kazandırmak;
- 3) Güvenlik reformları yolu ile terörizme karşı mücadele etmek;

---

¹⁹⁹ Hasan el-Benna, *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, Özgü Yayınları, İstanbul, 2016, s. 32.

- 4) Sosyal adalet konusunu gündeme alarak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak.²⁰⁰

Lübnan siyasal hayatında oldukça önemli bir yer teşkil etmiştir. Partinin kurucularından olan Refik Hariri 1992-1998 yılları arasında iki kez başbakanlık görevini üstlenmiştir. Oğlu Saad Hariri 2009-2011 yılları ile 2016-2020 yılları arasında iki kez başbakanlık görevini üstlenmiştir. 2018 seçimlerinde 128 sandalyeli mecliste 30 sandalye kazanarak parlamentodaki ikinci büyük parti olmuştur.²⁰¹ Gelecek Hareketi, Refik Hariri'nin öldürülmesinden sonra ülkede yaşanan Sedir Devrimi ile birlikte Suriye karşıtı ve 8 Mart İttifakı'na muhalif olan 14 Mart İttifakı'nın oluşturulmasına baş rol oynamıştır. 2005'te kurulan bu ittifakın amaçlarında Suriye'nin Lübnan üzerinde oluşturduğu nüfuzu kırmanın yanı sıra ekonomik kalkınanın sağlanması ve yurttaş haklarının iyileştirilmesi gibi temel liberal beklentiler yer almıştır.²⁰²

Hizbullah

1980'lerde İsrail'in Lübnan'daki mevcudiyetine son vermek amacıyla siyasi bir parti yapısında kurulan Hizbullah işlevi dolayısıyla ikincil anlamda direniş hareketi olarak tanımlanmıştır.²⁰³ Uluslararası boyuttaki işlevi dolayısıyla direniş hareketi olarak tanımlanan Hizbullah iç politikada Şii Müslüman seçmenlerin taleplerine karşılamak amacıyla gütmüştür. 1980'lerde Güney Lübnan'da İsrail'e karşı verilen silahlı mücadelenin başarılı bir şekilde sürdürülmesi ülke çapında Hizbullah'ın popülaritesini arttırmıştır.²⁰⁴ Bu doğrultuda partinin misyonu şu şekilde tespit edilmiştir:

- 1) Lübnan'ın egemenliğini sağlamak;
- 2) Filistin davasını desteklemek;
- 3) Şii Müslümanların siyasi ve sosyal haklarını korumak.

---

²⁰⁰Saad el-Hariri, *Encyclopedia Britannica*, 1 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Saad-al-Hariri#ref1052928> adresinden erişildi.

²⁰¹ *Lebanon 2018 Parliamentary Elections*, National Democratic Institute, (Araştırma Raporu), Washington, 2019, p.23.

²⁰² Fahri Danış, *2006 Savaşı'ndan Günümüze Lübnan'daki Siyasi Tablo*, (Araştırma Raporu), İNSAMER, İstanbul, 2016, s. 3-4.

²⁰³ Politics in Lebanon, *Living Lebanon*, 1 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.living-lebanon.com/about-lebanon/politics-in-lebanon/624-political-parties> adresinden erişildi.

²⁰⁴ Taha Köse, *Lübnan'da İstikrar Arayışları*, (Araştırma Raporu), SETA, Ankara, 2016, s. 15.

Ulusal ve uluslararası alanda yukarıda belirtildiği biçimde çerçevesi çizilen Hizbullah'ın hedeflere ulaşması noktasında pratikte silahlı mücadeleyi benimsemesi birçok Batılı ülkenin partiyi terör örgütü olarak tanımasına yol açmıştır. Partinin mevcut lideri 1992 yılından günümüze Hasan Nasrallah olmuştur. 2018 seçimlerinde ittifak grubu ile birlikte parlamentoda çoğunluğu elde eden Hizbullah mecliste 13 sandalye hakkı kazanmıştır.²⁰⁵

İlerici Sosyalist Partisi

1949 yılında Kemal Canbolat (Kamal Jumblatt) liderliğinde kurulan İlerici Sosyalist Partisi Lübnan'daki Dürzi siyasi akımını temsil eden ve sosyalist düşünceyi benimsemiş önemli bir siyasal aktör olarak tanımlanmıştır. 1970'ler ve 1980'lerde Güney Lübnan'daki İsrail'e karşı verilen mücadelede başarı elde etmeleriyle popülerlik kazanmıştır. Partinin misyonu şu şekilde belirlenmiştir:

- 1) Lübnan'ın egemenliğini ve bağımsızlığını korumak;
- 2) Toplumsal adaleti sağlamak;
- 3) Lübnan halkının haklarını korumak ve demokratik bir toplum inşa etmek;
- 4) Âdem-i merkezîyetçiliğin güçlendirilmesi.²⁰⁶

Seküler bir özellik taşıyan İlerici Sosyalist Parti'si günümüzde Kemal Canbolat'ın oğlu Velid Canbolat (Walid Jumblatt) liderliğinde etkisini güçlendirmektedir. 2018 seçimlerine Beyrut Gücü İttifakı ile giren İlerici Sosyalist Partisi parlamentoda temsil hakkı kazanmış ve 9 sandalye kazanmıştır.²⁰⁷

3.6.4.3. Hristiyan Temelli Siyasi Partiler

Ülke nüfusunun önemli bir parçasını oluşturan Hristiyan kesimi aynı zamanda siyasal hayatın merkezinde yer almıştır. Örneğin, ulusal anlaşma gereği cumhurbaşkanının Temsilciler Meclisi'nin aday gösterdiği bir Maruni Hristiyan olması

---

²⁰⁵ *Lebanon 2018 Parliamentary Elections*, National Democratic Institute, 2018, p. 24-25.

²⁰⁶ Progressive Socialist Party, *Encyclopedia*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/progressive-socialist-party> adresinden erişildi.

²⁰⁷ Election for Lebanese National Assembly, *Election Guide*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.electionguide.org/elections/id/3057/> adresinden erişildi.

kararlaştırılmıştır. Böylesine önemli bir toplumsal grubun politikada temsil edilmesi ve sosyal haklarının korunması amacıyla siyasi partilerin kurulması kaçınılmaz olmuştur. Ülkedeki bu yapıların kökenleri 19. yüzyıldaki Osmanlı idaresi altında yaşayan Hristiyan tebaanın kendi kimliklerini korumak amacıyla yürüttüğü faaliyetlere dayanmıştır.²⁰⁸ Modern anlamda ilk olarak 1936 yılında Pierre Gemayel liderliğinde kurulan Falanj Partisi ile Hristiyan nüfus politik alanda temsil edilmiştir. Günümüzde ise Lübnan Gleri Partisi, zgr Yurtseverler Hareketi, Marada Partisi bahsedilen hususta önem teşkil etmiştir.

Lübnan Gleri Partisi

1985 yılında Samir Geagea liderliğinde kurulan parti 1980'lerde İsrail'e karşı Güney Lübnan'da başarılı bir şekilde mücadele veren Doğu Ordusu ile temellendirilmiştir. Dönemin milis grubu olan Doğu Ordusu'nun lideri Samir Geagea mücadele sonrasında Lübnan siyasi hayatında Maruni Hristiyanların temsil edilmesi ve mücadele dönemindeki bağımsızlık ruhunun korunması amacıyla Lübnan Gleri Partisi'ni kurmuştur. Bu doğrultuda partinin amaçları şu şekilde sıralanmıştır:

- 1) Maruni Hristiyanların siyasi ve sosyal haklarını korumak;
- 2) Toplumsal adaleti sağlamak;
- 3) Bağımsızlığı korumak.²⁰⁹

Lübnan İç Savaşı'ndan sonra Hristiyan nüfusunun politik alanda temsilinde oldukça etkili olmuştur. İlimli bir politikayı benimseyen Lübnan Gleri Partisi bu kapsamda ülke içindeki siyasi kutuplaşmanın sona ermesi için uzlaşmayı ve iş birliğini desteklemiştir. Son olarak 2018 seçimlerinde Cumhurbaşkanlığı Seçimi Yasası ile seçimlere ittifak grubu ile katılan Lübnan Gleri Partisi bu doğrultuda Hristiyan azınlık gruplarının siyasi hayatta temsil edilmesini amaçlamıştır. Ayrıca İslam temelli bir siyasi parti olan Hizbullah'a karşı radikal tutumlarından dolayı muhalif olmaktadır.²¹⁰

---

²⁰⁸ Mustafa Lamba, Tuğçe Hisoğlu Koç, s. 4.

²⁰⁹ Tom Perry, "Factbox: What is the Lebanese Forces party?", *Reuters*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.reuters.com/world/middle-east/what-is-lebanese-forces-party-2021-10-21/> adresinden erişildi.

²¹⁰ Adnan Nasır, "Lebanese Forces Party Confronts Post-Election Challenges", *Carnegie Endowment for International Peace*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://carnegieendowment.org/sada/87756> adresinden erişildi.

Ketaib Partisi

Lübnan Falanjalistleri, 1936 yılında ülke üzerindeki Fransız mandası döneminde, bağımsızlık taleplerinin yükselmesi ile karakterize edilen siyasi bir ortamda kurulmuştur. Manda yönetimi döneminde bağımsızlık fikri ile hareket eden kitleler içerisinde yer alan Pierre Gemayel, George Naccache ve Charles Helou partinin önemli isimleri olarak öne çıkmıştır. Lübnan milliyetçiliği temelinde siyasal hayatta yer edinen Falanj Partisi yabancı egemenliğin reddedilmesi hususunda Fransız mandasına karşı mücadele etmiştir. Ayrıca Fransız mandasına karşı verilen mücadelenin bir benzeri Pan-Arap yayılcılığına karşı da verilmiştir. Lübnan İç Savaşı döneminde Filistin karşıtı radikal tutum sergileyen parti Maruni Hristiyanların en etkili siyasal yapılanması olmuştur. Milliyetçilik, liberalizm ve halkçılık ilkeleri üzerine inşa edilen partinin amaçları genel olarak şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Lübnan'ın demokratikleştirilmesi;
- 2) Azınlık haklarının korunması;
- 3) Bağımsızlığın korunması.
- 4) Hristiyanların siyasi ve sosyal haklarını savunmak.²¹¹

14 Mart 2005'te Suriye'ye ve 8 Mart İttifakı'na muhalif olarak kurulan 14 Mart İttifakı'nda yer almıştır. 2018 seçimlerinde 128 koltuğun 6'sını kazanarak geçmiş seçimlere nispeten bir düşüş içerisine girmiştir.²¹² Tüm bunlarla birlikte Lübnan'daki Hristiyan toplumun önemli bir siyasal yapılanması olarak varlığını korumuştur.

Marada Hareketi

Marada Partisi, Hristiyan-milliyetçi bir siyasi parti olarak Lübnan siyasal hayatında önemli bir yer edinmiştir. 1991 yılında Süleyman Franciye tarafından kurulan partinin temel amacı Hristiyan toplumunun birliğini sağlamak olarak açıklanmıştır. Bu doğrultuda partinin amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Ülkedeki Hristiyanların haklarını korumak;
- 2) Ülkenin egemenliğini ve özgürlüğünü desteklemek.

---

²¹¹ Phillip Smyth, "A New Kataeb", *Middle East Political and Economic Institute*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://mepei.com/a-new-kataeb/> adresinden erişildi.

²¹²Election for Lebanese National Assembly, *Election Guide*.

Ülkedeki Hristiyan gruplar arasında siyasi uzlaşımın sağlanması için politika yürüten Marada Partisi bu kapsamda siyasi ve sosyal huzursuzluklara son vermeyi hedeflemiştir.²¹³ 2018 seçimlerinde parlamentoda yalnızca üç sandalye hakkı elde etmiştir.²¹⁴ Ülke siyasal hayatında etkili olan siyasal partilerin din ve mezhep üzerinden bir temsil geliştirmiştir. Marada Partisi de bu siyasal kültürün bir parçası olarak Hristiyan nüfusun çıkarlarını siyasi arenaya taşımıştır. Fakat diğer partilere nispeten etki oranının daha az olduğu söylenebilir. Söz konusu durumun iyileştirilmesi amacıyla parti programında diğer siyasal kuruluşlar ile iş birliği geliştirme yer almıştır. Örneğin son olarak 2023 yılında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Marada Partisi, başta Hizbullah olmak üzere onun müttefikleri tarafından desteklenmiştir.²¹⁵

Özgür Yurtsever Hareketi

1991 yılında Lübnan'daki Suriye'nin varlığını sona erdirmeyi amaçlayan General Mişel Avn liderliğinde kurulan direniş hareketi ile temellendirilen Özgür Yurtsever Hareketi (ÖYH) 2005 yılında Emile Lahoud öncülüğünde resmen kurulmuştur. Hristiyan referanslı bir siyasal parti olan ÖYH izlediği politikalar kapsamında farklı kesimlerin ilgisini çekebilmiştir. Parti şu amaçlar doğrultusunda politikasını belirlemiştir:

- 1) Ülkede demokratik ilkelerin geliştirilmesi;
- 2) Toplumsal adaleti sağlamak;
- 3) Lübnan devletinin bağımsızlığını ve egemenliğini korumak;
- 4) Siyasal düzenin sekülerliğini sağlamak.²¹⁶

Hristiyan referanslı bir parti olan ÖYH'nin ülkedeki çeşitli toplumsal tabanın varlığını ve haklarını dikkate alarak siyaset arenasında yer alması bu alandaki başarısını sonuçlandırmıştır. Bu kapsamda 2006 yılında imzalanan Mar Mikail Antlaşması ülke

---

²¹³ Al-Marada Movement in Lebanon, *Alwaght News & Analysis*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <http://alwaght.net/en/News/11270/Al-Marada-Movement-in-Lebanon> adresinden erişildi.

²¹⁴ Election for Lebanese National Assembly, *Election Guide*.

²¹⁵ Lübnan'da Siyasi Kriz Sürüyor: Cumhurbaşkanı 12. Oturumda da Seçilemedi, *Euro News*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2023/06/14/lubnanda-siyasi-kriz-suruyor-cumhurbaskani-12-oturumda-da-secilemedi> adresinden erişildi.

²¹⁶ The Charter of the Free Patriotic Movement Party, *Voltairenet*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.voltairenet.org/article163915.html> adresinden erişildi.

Şii-Hristiyan ittifakını doğurmuştur.²¹⁷ 2016 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerini partinin lideri Mişel Avn'ın kazanması bu politik başarının bir göstergesi olmuştur.

3.7. Sivil Toplum Kuruluşları

Kökenleri Antik Yunan döneminde Aristoteles ve Platon'un çalışmalarına dayanan sivil toplum kavramının doğrudan bir sonucu olan sivil toplum kuruluşları modern anlamda 19. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkmıştır. Ortaya çıktığı toplumlardaki çeşitli sorunları ele alan veya belirli kesimleri temsil eden örgütler olarak tanımlanmıştır. Kâr amacı gütmeyen bu örgütlerin kuruluş amaçları genel itibariyle şu konuları içermiştir:²¹⁸

- 1) Siyasi ve toplumsal sorunlar;
- 2) Sağlık ve eğitim sorunları.

Kuruluş amaçları dahilinde kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarının yöntemleri farklı olmakla birlikte vizyonları toplumsal refahı arttırmak olarak belirlenmiştir. Bahsedilen yöntemlerin farklı olması kuruluş gayesi dolayısıyla faaliyet yürüttüğü alanların çeşitlilik göstermesinden kaynaklanmıştır. Bu çeşitliliği siyasi ve ekonomik olmak üzere iki alanda örneklendirebiliriz. Siyasi olarak insan haklarına saygı gösterilmesi, temel hak ve özgürlüklerin korunması gibi yurttaş ile siyasal iktidarın merkeze alındığı faaliyet türünde reformlar yoluyla toplumsal refahın artırılması hedeflenmiştir.

Yukarıda açıklandığı üzere temel hak ve özgürlüklerin korunması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve diğer alanlardaki sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri demokrasi kültürünün yerleşmesi için oldukça etkili olmuştur. Toplumsal sorunların çözümüne yönelik girişimlerde bulunulması, siyasi ve sosyal grupların haklarının sivil alanda temsil edilmesi bahsedilen demokrasi kültürünün temel bileşenlerini oluşturmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının sivil alanda toplumsal refah beklentisinin yanı sıra siyasal alanda birtakım beklentileri olmuştur. Bu gelişmeler

---

²¹⁷ İdris Odukuci, "Lübnan'da Hristiyan Parti ile Hizbullah'ın 15 Yıllık İttifakı Tartışılıyor", *Anadolu Ajansı*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnanda-hristiyan-parti-ile-hizbullahin-15-yillik-ittifaki-tartisiliyor/2463598> adresinden erişildi.

²¹⁸ M. Halis Özer, "Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 26, (ss. 86-97), 2008, s. 92-93.

Lübnan'da özellikle sendikalar ve gençlik hareketlerinde güç kazanmıştır. Lübnan'da 1909 tarihli Osmanlı Dernekler Yasası ile şekillenen sivil toplum kuruluşlarının sayısı 2023 verilerine göre 11.676 olarak belirlenmiştir.²¹⁹

Sosyal adaletin sağlanması, insan haklarının korunması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve siyasi mezhepçiliğin ekarte edilmesi Lübnan'daki sivil toplum kuruluşlarının temel işlevlerini oluşturmuştur. Bu doğrultuda siyasi olarak ulusal uzlaşının sağlanması ve bir ulus kimliğinin kazanılması amaç edinilmiştir. Sivil olarak ise beklenen gelişmeler doğrultusunda toplumsal refahın sağlanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının neredeyse tamamı küçük örgütlenmelerden meydana gelmiştir.²²⁰

Aşağıdaki tabloda faaliyet konularıyla birlikte bazı sivil toplum kuruluşları listelenmiştir:

Tablo 3: Lübnan'daki Bazı Sivil Toplum Kuruluşları²²¹

ADI	KURULUŞ TARİHİ	SEKTÖRLERİ
Girişimci Geliştirme Vakfı	1999	Tarım, Eğitim ve Kapasite Geliştirme
Arap Reformu Girişimi	2005	Demokrasi ve Yurttaş Hakları, Çevre, Cinsiyet Sorunları
Park İnovasyonu	2019	İş ve Ekonomi Politikası, Eğitim, Bilim Teknolojisi, Sosyal ve Kültürel Gelişim
Yarının Lübnan'ı	2020	Kadınların Durumu ve Sorunları, Çocuklar ve Gençler, İletişim ve Medya
Hakkın Şafağı	2022	Demokrasi ve Yurttaş Hakları

²¹⁹ Lebanon, *ICNL*, 7 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.icnl.org/resources/civic-freedom-monitor/lebanon> adresinden erişildi.

²²⁰ Diala Lteif, Lama G. Zouein, *Mapping Civil Society Organizations in Lebanon* (Araştırma Raporu), European Union, Brüksel, 2015, p. 73.

²²¹ Civil Society Directory, *Daleel Madani*, 7 Temmuz 2023 tarihinde <https://daleel-madani.org/civil-society-directory/wahat> adresinden erişildi.

Genel olarak sivil toplum kuruluşları 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile biçimlendirilmiştir. Bu suretle uygulamada insan ve yurttaş hakları ile toplumsal cinsiyet sorunlarına yönelik projeler hayata geçirilmiştir. Lübnan'da bu durum anayasanın temel hükümlerinde belirtilmiştir.²²²

Buna karşın ABD Demokrasi, İnsan Hakları ve Emekleri Bürosu'nun İnsan Hakları Uygulamalarına İlişkin 2021 Ülke Raporlarındaki Lübnan incelemesinde şu sorunlar vurgulanmıştır:

- 1) Yargıya ve medyaya siyasi müdahale;
- 2) Mültecilerin yaşam ve özgürlüklerine tehdit;
- 3) Üst düzey yolsuzluklar;
- 4) Yetişkinler arasında rızaya dayalı eşcinsel ilişkinin suç olarak tanımlanması.²²³

Bir yıl sonra yayımlanan raporda ise yukarıdaki sorunlara ek olarak şu sorunlar listelenmiştir:

- 1) Yasadışı insan öldürme;
- 2) Keyfi gözaltı ve tutuklama;
- 3) İfade özgürlüğüne yönelik ciddi kısıtlama.²²⁴

Yukarıda sıralanan sorunların rapordaki örnekleriyle detaylandırmak gerekir ise 30 Ağustos 2022 tarihinde Suriye uyruklu Başer Abdel Suud'un gözaltı sürecinde ölmesi uluslararası alanda Lübnan'ın insan hakları ihlalinde bulunduğuna yönelik kanaatin oluşmasında etkili olmuştur. Yine 2022 yılında polislerin eşcinsel olduğundan şüphelendiği vatandaşları kamu gücünü kullanarak rızasız muayene uygulaması bu tutumu kuvvetlendirmiştir. Ayrıca yargılama öncesi gözaltı sürelerinin uzun tutulmasına ilişkin olarak 2020 yılında Beyrut'ta gerçekleşen patlamaya yönelik 17 kişinin gözaltına

²²² Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *Constituteproject*.

²²³ 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Lebanon (Araştırma Raporu), U.S. Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, Washington, 2022, p.2.

2021 Country Reports on Human Rights Practices: Lebanon, p. 2.

alınması ve yıl sonuna kadar gözaltında tutulması yine insan haklarının ihlaliyle ilişkilendirilmiştir.

3.8. Siyasal Katılımda Kadınların Rolü

Lübnan'daki siyasi yaşama kadınların katılımı 1952 yılında kararlaştırılmıştır. Bu haliyle ülke siyasi sisteminin mezhepçi doğasının yanı sıra kadınların siyasal katılımında Arap ülkeleri arasında öncü olmuştur. Fakat buna rağmen Lübnan Parlamentosu'nda, demografik büyüklüklerinin bir kısmını alıntılamanı siyasal temsil içerisinde kadınların yüzdesi düşük kalmıştır.²²⁵ Söz konusu durumu düzeltme adına seçim yasasında kadın kotasının oluşturulması ve bu suretle taban sayının belirlenmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Fakat bu çalışmalar henüz olumlu bir neticeye ulaşamamıştır. Lübnan kadınının siyasal katılımını sağlamak adına uluslararası bir çalışma platformu oluşturulmuştur. BM kapsamında 2018 parlamento seçimlerinden günümüze kadar kadınların siyasal katılımını arttırmayı amaçlayan ortak eylem planı yürütülmüştür. Bahsedilen ortak eylem planı çerçevesinde şu 6 husus ele alınmıştır:

- 1) Tematik alanların yeniden biçimlendirilmesi;
- 2) Farkındalık oluşturmak ve seçmen eğitimini sağlamak;
- 3) Seçim listelerindeki adaylara teknik destek sağlamak;
- 4) Kadınların eşit temsili sağlamak adına medya ile ilişkiler geliştirmek;
- 5) Toplumsal cinsiyete dayalı şiddete siyasal alanda yanıt vermek;
- 6) Seçim yönetim organlarında toplumsal cinsiyeti merkeze almak.²²⁶

2018'de yayımlanan Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi'ne göre Lübnan 149 ülke arasından 147. sırada yer almıştır.²²⁷ Bu doğrultuda kadınların siyasal katılım oranları incelendiğinde Lübnan bölge devletleri arasında en düşük katılım oranına sahip olmuştur. Her ne kadar Taif Anlaşması ve anayasa ile Lübnan siyasal ve toplumsal yapısı

---

²²⁵ Caroline Akoum, "Lübnan'da 115 kadın adaydan 8'i meclise girdi", *Şarkul Avsat*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://turkish.aawsat.com/home/article/3654556/1%C3%BCbnan%E2%80%99da-115-kad%C4%B1n-adaydan-8%E2%80%99i-meclise-girdi> adresinden erişildi.

²²⁶ Women's Political Participation, *UN Women*, 8 Temmuz 2023 tarihinde https://lebanon.unwomen.org/en/what-we-do/womens-political-participation_lebanon adresinden erişildi.

²²⁷ Gabriella Nassif, *Women's Political Participation In Lebanon and the Limits of Aid-Driven Empowerment*, (Araştırma Raporu), Centre for Social Sciences Research & Action, Beyrut, 2020, p.2.

eşitlik temelinde inşa edilse de görüldüğü üzere siyasal yaşamdaki başta din olmak üzere birtakım faktörler sonucu cinsiyet eşitliği ilkesinin siyasal katılımı başarısız olduğu söylenebilir. Örneğin, 1943-2022 yılları arasında kurulan 88 hükümet yalnızca 9’unda kadınlar yer almıştır.²²⁸ Bu sonuca ulaşılmasında kuşkusuz biraz önce bahsedilen faktörler arasında Lübnan seçim sistemindeki çoğulcu ve çok sandalyeli bölge sistemi etkili olmuştur. Mevcut sistem içerisinde başarı elde edilmesi noktasında yatay ittifakların gerçekleştirilmesi zaruri görülmüştür. Bir diğer faktör olarak ülkedeki siyasal kültürün ve geleneğin etkisiyle kadınların siyasal katılım oranının düşük olması bir sorun olarak algılanmaması olmuştur. Buna göre Lübnan Demokratik Seçim Derneği tarafından yayımlanan Lübnan’daki Seçim Sorunlarına İlişkin Kamuoyu anketi sonuçları kadınların siyasal hayatta düşük oranda temsil edilmesinin Lübnanlılar için önemsiz bir konu olduğunu göstermiştir.²²⁹

3.9. Lübnan Medyası

Lübnan’daki medya toplumsal siyasal yapının ana alanlarını doğrudan etkilemiştir. Bu doğrultuda başta siyasal hayat olmak üzere çeşitli alanlarda etkin rol üstlenmiştir. Özellikle siyasal hayattaki pratiği dolayısıyla toplumsal yapıda doğrudan etkili olmuştur. Anayasanın 13. maddesi medyanın özgür niteliğini açıkça tanımlamıştır.²³⁰ Söz konusu anayasa maddesine ek olarak Lübnan parlamentosu Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi kabul etmiş ve medyanın özgürlüğü ulusal ve uluslararası hukuk ile güvence altına alınmıştır. Lübnan medyası esas olarak 18 Mayıs 1994 tarihli Görsel-İşitsel Medya Kanunu ve 14 Eylül 1962 tarihli Basın Kanunu ile biçimlendirilmiştir.²³¹ Lübnan, medyanın özel statüye sahip niteliğiyle faaliyet yürüttüğü ilk Arap ülkesi olmasıyla öncül rol üstlenmesine rağmen bu alanda

---

²²⁸ Listening to Women in Politics: New report by UN Women and UN ESCWA tells the stories of 7 trailblazing Lebanese women in politics who have broken ‘glass ceilings’, *UN Women*, 8 Temmuz 2023 tarihinde, <https://lebanon.unwomen.org/en/stories/press-release/2022/12/listening-to-women-in-politics-new-report-by-un-women-and-un-escwa-tells-the-stories-of-7-trailblazing-lebanese-women-in-politics-who-have-broken-glass-ceilings> adresinden erişildi.

²²⁹ I. Emed, *Women’s Political Participation in Lebanon: Perspectives from Mount-Lebanon*, (Araştırma Raporu), Barselona, 2017, p. 9.

²³⁰ Lebanon’s Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *Constitute*project.

²³¹ Francesco Sciacchitano, *Assessment of Media Legislation In Lebanon*, (Araştırma Raporu), Medmadia, Beyrut, 2015, p.13.

siyasal güdünün mevcudiyetiyle bir çelişki içerisinde girmiştir.²³² Medya alanında özel mülkiyetin yüksek oranda olduğu ülkede bazı medya grupları siyasal partiler ile doğrudan bağlantılı olmuştur. Al-Manar Tv ile Hizbullah arasındaki ilişki bu tanımlamanın bir örneğini teşkil etmiştir.²³³ Bunun yanı sıra 2019 yılında görülen ekonomik kriz sonrası ülkedeki medya grupları mali sorunlar yaşamıştır. Bu kapsamda başta As-Safir, An-Nahar, Al-Arabbiya ve Al-Jazeera olmak üzere medya grupları küçülmeye gitmiştir. Medya alanındaki mali sorunun düzeltilmesi adına hükümet 2016 yılında 10 milyon dolarlık bir fon oluşturulması için çalışmalar yürütmüş fakat parlamentodan onay alınamamıştır.²³⁴ Bu doğrultuda ülkedeki siyasi çatışmada bir araç olarak kullanılmıştır. 1994 yılında yayımlanan medya düzenlemesi ile faal olan görsel-işitsel medya bu alandaki birincil grubu oluşturmuştur. Medyanın genelinde olduğu gibi görsel-işitsel alanda siyasal güdünün etkileri görülmüştür. Bu kapsamda hükümete muhalif birçok radyo ve televizyon kuruluşuna yönelik yasal süreç başlatılmıştır.²³⁵ Ayrıca, 110 lisanslı medya grubunun oluşturduğu yayınlar mali yetersizliğin yol açtığı belirli gruplara olan ekonomik bağımlılık ve siyasal baskının mevcudiyeti dolayısıyla halka hesap verebilirlik ilkesinden yoksun kalmıştır.²³⁶

3.10. Azınlıklar Sorunu

Lübnan'daki azınlık kavramının karşılığı olarak etnik ve dini gruplar yer almıştır. Çalışmada yukarıda yer verilen bu grupların mevcudiyeti Lübnan siyasal ve toplumsal hayatında temsil sorunu başta olmak üzere bir takım azınlık sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda azınlık sorunlarının giderilmesine ilişkin olarak siyasi ve kurumsal gücün farklı dini mezhepler arasında dağıtıldığı bir fikir birliği biçiminde

---

²³² Lebanon Media Guide, *BBC News*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-14648683> adresinden erişildi.

²³³ Lebanon, *RSF*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://rsf.org/en/country/lebanon> adresinden erişildi.

²³⁴ Lorenzo Trombetta, Caterina Pinto, Roberto Renino, "Lebanon", *Media Landscapes*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://medialandscapes.org/country/lebanon> adresinden erişildi.

²³⁵ Dario Sabaghi, "In Lebanon, journalists come under legal intimidation as press freedom declines", *Al-Monitor*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.al-monitor.com/originals/2023/04/lebanon-journalists-come-under-legal-intimidation-press-freedom-declines> adresinden erişildi.

²³⁶ Nabil Dajani, "The Myth of Media Freedom in Lebanon", *Aram Media & Society*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.arabmediasociety.com/the-myth-of-media-freedom-in-lebanon/> adresinden erişildi.

oluşturulması 1943 tarihli Ulusal Pakt olarak bilinen yazılı olmayan ve biraz tartışmalı bir anlaşmaya dayandırılmıştır. Tartışmalı olmasının sebebi ise temel sorun olarak görülen Lübnan toplumunu oluşturan fraksiyonların eşitlik ilkesiyle temsil edilmesi hususunda yaşanmıştır. Buna göre anlaşma kapsamında grupların ülkedeki varlığı ile orantılı bir biçimde temsil edilmesi kararlaştırılmıştır.²³⁷ Keza azınlık sorunlarının Ulusal Pakt ile çözülemediği ileriki tarihte patlak veren iç savaşın yaşanmasıyla kesinleşmiştir. Belirtilen haliyle 1943 yılında Lübnan'ın baskın dini toplulukları (çoğunlukla Hristiyanlar ve Sünni Müslümanlar) tarafından geliştirilen proje Lübnan'ın dini inançlarını tek bir ulusal kimlik altında birleştirmeyi amaçlamış olsa da başarılı bir sonuç elde edilememiştir.

Zengin dini çeşitliliği ile tanınan Lübnan'da dini azınlıkların geleceği tehlikeli bir biçimde çalkantılı süreçler yaşamıştır. Ülkedeki etnik ve din temelli mezhep çeşitliliğinin var olması toplumdaki farkındalığı arttırarak sorunların ortaya çıkmasını beslemiştir. Buna göre başta Arap, Dürzi, Maruni, Süryani, Ermeni, Kürt ve Filistinliler olmak üzere 18 etnik ve dini grubun birlikteliğiyle varlık kazanan Lübnan'da 13 Nisan 1975- 13 Ekim 1990 tarihleri arasında yaşanan iç savaş bahsedilen sorunların net ifadesi olmuştur. 1975'te 15 yıl süren iç savaşın patlak vermesiyle Lübnan'daki fraksiyonlar arası uzlaşmanın kırılma doğası ve farklı azınlık gruplarının artan öfkesi ortaya çıkmıştır. Bahsedilen sorunların çözümü adına , daha önce de bahsedildiği gibi 1989'da Suudi Arabistan'ın Taif kentinde Ulusal Mutabakat Belgesi onaylanmıştır. Fakat Taif Anlaşması, ülkedeki azınlık sorunlarının temelinde olan din faktörünü egale etmek amacıyla gelecekte laik bir Lübnan'ı belirlemiş olsa da laik bir devlete ulaşmak için gereken koşulları veya zaman çizelgesini belirleyememiştir. Dahası, bunun yerine Lübnan'ın siyasi mezhepçiliğini kurumsallaştırmıştır. Bu doğrultuda güç dengesi Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında eşit olarak bölünmüştür.

Tarihsel olarak ele alındığında ülkedeki azınlık sorunlarının temelinde farklı grupların kendi kimliklerini koruma istenci yer almıştır. Taif Anlaşması sonrası Lübnan'da söz konusu sorunların giderilmesi ve eşit temsilin sağlanması adına çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda ulusal anlaşmalar ve yasalarda Lübnan'daki

---

²³⁷ National Pact (Lebanon), *Encyclopedia*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/national-pact-lebanon> adresinden erişildi.

tüm grupların ülke siyasal ve toplumsal hayatında temsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, siyasal ve toplumsal uzlaşmanın desteklenmesi adına siyasal partiler ve sivil toplum kuruluşlarına rol yüklenmiştir. Bununla birlikte 15 Mart 2011’de Suriye İç Savaşı’nın başlaması Lübnan’daki azınlık sorununu tekrar alevlendirmiştir. Taif Anlaşması’nın yarattığı görece barışa rağmen ülkedeki çeşitli azınlık grupları siyasi seçkinler tarafından sıklıkla sömürülen savaş tehdidi ile karşı karşıya kalmış ve iç çekişme tehdidiyle o zamandan beri neredeyse sürekli teyakkuz halinde olmuştur. Mezhepsel gerilimler özellikle Suriye’deki çatışmanın başlamasından ve son birkaç yılda artan dinler arası çekişmelerden bu yana tırmanmıştır.²³⁸ Lübnan Hükümeti azınlık sorununa ilişkin 2010 ve 2015 yılları arasında BM ile ortak iş birliği geliştirerek demokratik ve çok partili bir sistemde tüm vatandaşların eşitlik ilkesi temelinde temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını; ifade ve inanç özgürlüğünün iyileştirilmesini hedeflemiştir.²³⁹ Bölgesel gelişmeler bağlamında Lübnan’daki etnik ve dini çeşitlilik önemli zorluklar doğurmuştur. İç etken olarak ülkenin siyasal tarihi; dış etken olarak ise özellikle mezhepsel şiddetin hem Irak’ı hem de Suriye’yi harap ederek bölge genelinde fay hatları oluşturma tehdidinde bulunması daha geniş bir bağlamda dini gerilimleri tırmanma potansiyeline işaret etmektedir. Suriye’deki iç savaş özellikle ülkenin istikrarını etkilemiş ve azınlıkların geleceği hakkında soru işaretleri yaratmıştır.²⁴⁰

Yakın tarihinin şokuna rağmen, Lübnan şimdiye kadar iç savaşta yaygın olan şiddete geri dönmekten kaçınmayı başarmıştır. Bununla birlikte, Lübnan’ın mezhepçi siyasal yapısının büyük bir kısmının hayatta kalması da dahil olmak üzere bugüne kadar önemli zorluklar ve çelişkiler devam etmektedir. Sonuç olarak, din Lübnan hükümetinde ve daha geniş bir toplulukta merkezi bir rol oynamaya devam ediyor. Hükümet, Dürzi ve Yahudi dinlerine ek olarak, ülkedeki 12 Hristiyan mezhebi ve 4 Müslüman mezhebi de dahil olmak üzere 18 farklı dini grubu resmen tanısa da bu grupların hepsi mezhepsel

---

²³⁸ 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Lebanon, p.2.

²³⁹ Committee on the Elimination of Racial Discrimination considers the report of Lebanon, OHCHR, 9 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2016/08/committee-elimination-racial-discrimination-considers-report-lebanon> adresinden erişildi.

²⁴⁰ Ayşe Selcan Özdemirci, “Suriye İç Savaşı’nın Lübnan’a Etkileri (2011-2016)”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, (ss. 76-105), 2016, s. 87.

sistemde yeterince temsil edilmiyor.²⁴¹ Dahası, baskın dini gruplar ile dini demografiye dayanan mezhepsel bir temsili sistem arasındaki gerilimler, diğerlerinin yanı sıra vatandaşlık hakları veya resmi nüfus sayımı gibi konularda genellikle çıkmaza yol açmaktadır. Milletvekilleri dini bağlılıklarına göre seçildikleri için ortak bir ulusal çıkar peşinde koşmak yerine dini toplulukları için bir misyon çerçevesinde hareket etmektedir.²⁴² Bu siyasal ve toplumsal yapı içerisinde temsil edilmeyenler ise katı bir temsili sistemin boşluğuna düşmüştür. Daha açık bir tanımlamayla Hristiyan, Sünni ve Şii topluluklarının yanı sıra birçok küçük dini grup ülkenin mezhepsel güç paylaşım sisteminde yeterince temsil edilmemiştir. Ülkedeki tanınmış 18 inanç içerisindeki azınlık grupları Hristiyan azınlıkları 9, Müslüman azınlıkları 2 olmak üzere sıralanmıştır.²⁴³ Bunun yanı sıra Lübnan'ın dini çeşitliliği tanınmış 18 inancın çok ötesine uzanmıştır. Ülke, uzun yıllar boyunca tanınmayan ve bir dizi küçük dini gruba ev sahipliği yapmıştır. Bunlar Bahailer, Hindular, Budistler, Yehova'nın Şahitleri ve çeşitli Evanjelik Protestan grupları içermiştir. Bir dinin Lübnan'da resmi olarak tescil edilebilmesi için öncelikle bir inanç ve ahlaki ilkeler beyanı sunarak resmi olarak tanınması gerekli görülmüştür. Bu doğrultuda tanınmayan bir dini topluluğun takipçileri haklarına eşit erişim sağlamak için tanınmış 18 dini gruptan birine kaydolabilme seçeneğini elde etmiştir. Ayrıca ülkede tanınmayan azınlık gruplarına mensup olanların dini inançlarını ve uygulamalarını özgürce takip etmelerini engelleyecek yasal süreçlere yer verilmemiştir. Aksine Lübnan Anayasası'nın 9. maddesi tanınmış statüsü aranmaksızın her inanç için mutlak vicdan özgürlüğünü garanti altına almıştır. Ek olarak anayasanın 7. maddesi tüm vatandaşların yasa önünde eşit olduğunu ve medeni/siyasi haklardan eşit bir şekilde yararlanacağını garanti altına almıştır.²⁴⁴

Yukarıda bahsi geçen anayasa maddelerinde yer alan tüm güvencelere rağmen Lübnan yasaları tanınmış dinler, özellikle de baskın dinler lehine tasarlanmıştır. Uygulamada Lübnan'da tanınmayan bir dini gruba ait olmak üyelerinin yaşamın bazı

---

²⁴¹Lebanon-Religious Sects”, *Global Security*, 9 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.globalsecurity.org/military/world/lebanon/religious-sects.html> adresinden erişildi.

²⁴² Lina Khatib, Jon Wallace, “Lebanon’s politics and politicians”, *Chatham House*, 9 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.chathamhouse.org/2021/08/lebanons-politics> adresinden erişildi.

²⁴³Lebanon Religious Records, *Family Search*, 9 Temmuz 2023 tarihinde https://www.familysearch.org/en/wiki/Lebanon_Religious_Records adresinden erişildi.

²⁴⁴ Lebanon’s Constitution of 1926 with Amendments through 2004, *ConstituteProject*.

alanlarında görünmez olduğu anlamına gelmiştir. Örneğin ülkenin mezhepsel siyasi sistemine uygun olarak tanınmayan dini grupların üyelerinin hükümet pozisyonlarında görev almalarına veya daha yüksek kamu görevlerinde bulunmalarına imkân tanınmamıştır. Keza çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilen Taif Anlaşması ve sonrasındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Maruni Hristiyan şartının aranması bunun bir göstergesi olmuştur.

SONUÇ

Devlet olgusunun ortaya çıkışı ve gelişimi Siyaset bilimi ve Genel Kamu Hukuku disiplinlerinin merkezinde yer alan önemli konulardandır. Bu konuda farklı bilimsel yaklaşımlar eski dönemlerden başlayarak tartışmaya açılmış olup günümüzde de devam etmektedir. Farklı disiplinlerin bu konuda geliştirdiği kuramlar devlet olgusunun tek boyutlu olmadığı sonucunu doğururken, zaman ilerledikçe bu farklılığı daha ileri boyutlara taşımıştır. Burada vurgulanması gereken önemli husus devletlerin ortaya çıkışı ve gelişmesinin farklı şekillerde tezahür etmesidir. Bunun yanı sıra bahsi geçen farklılığı doğuran bir başka faktör de değişik bilim dallarının söz konusu sorunsalı çeşitli yönleriyle ele almasından ileri gelmektedir.

Siyasi ve tarihi açıdan devlet olgusuna ilişkin gelişim sürecinin en önemli kırılma noktalarından birisi modernleşmeyle bağlantılıdır. Modern devletin doğuşu ve ulus devletin meydana gelmesi bu anlamda kayda değer bir olaydır. Toplumların ve ülkelerin devletleşme veya devlet inşası süreçlerinin çeşitliliğinin bir realite olduğunu dikkate alırsak, Lübnan devletinin doğuşu ve tarihi gelişim sürecinin de kendine özgü koşullara sahip olduğu söylenebilir. Modern Lübnan devletinin geç tarihte meydana gelişinin de bu veya diğer koşullarla ilişkili olduğu, vurgulanması gereken hususlardandır. Bu koşullar Lübnan devletinin siyasi ve toplumsal yapısının karakteristik özelliklerini belirlerken, bu devlete Orta Doğu coğrafyasının diğer ülkelerinden farklı bir siyasi ve içtimai görünüm kazandırmıştır. Bu anlamda Lübnan devletinin dikkat çeken en belirgin özelliği dini mezheplerin baskın olduğu cumhuriyet rejimini benimsemiş olmasıdır. Halkının bir kısmı Müslüman mezheplerine, diğer kısmı Hıristiyan mezheplerine mensup olan Lübnan'da, İslam dünyasının diğer ülkelerinden farklı olarak Hıristiyanların aktif şekilde siyasal katılıma iştirak etmesi yukarıda bahsi geçen karakteristik özelliklerin başında gelmektedir.

Çok mezhepli bir yapıya sahip olması, Lübnan'ın içinde bulunduğu jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Bu konumu, Lübnan ülkesinin tarih boyunca çeşitli uygarlıkların kesişme (veya buluşma) alanı içinde yer almasına neden olmuştur. Bu bağlamda, uygarlıkların toplumsal yapı üzerindeki kuvvetli etkisini de beraberinde getirmiştir. Bu yüzden Lübnan, küçük ve az nüfuslu bir ülke olmasına karşın, Arap ülkeleri içinde en zengin mezhepsel çeşitliliğe sahiptir. Bu çeşitliği belirleyen Arap Hıristiyanlar (Maruniler, Romalılar (Ortodoks ve Katolik), Süryani (Ortodoks ve

Katolik), Evanjelikler ve Kıptiler'in yanı sıra Arap olmayan Hristiyanlar (Ermeniler (Ortodoks, Katolik, Protestan), Süryani, Keldani ve Latin kimlikleri arasındaki ayrışmalar ülke tarihinde büyük sorunlara yol açmıştır. Bu sorunların aşılması için söz konusu mezhepsel çoğulculuk yasal güvence altına almıştır; bu güvencenin sağlanması, devletin varoluşu ve bekası bakımından vazgeçilmez bir zarurettir. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin idaresine giren Lübnan'ın siyasi gelişim sürecini etkileyen en önemli olay Birinci Dünya Savaşı olmuştur. Bu dönemde Lübnan ülkesi 1918'de İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilirken, savaş sonrası kurulan Büyük Lübnan Devleti Fransa mandasına tabi edilmiştir. Her ne kadar 1926'da cumhuriyet ilan edilse, Lübnan 1941'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülkede yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle bu bağımsızlık 1943'te tanınabilmiştir. Görüldüğü gibi, Lübnan devletinin ortaya çıkışı kendine özgü, aynı zamanda ilginç sayılabilen şartlarla karakterize edilmektedir.

Osmanlı ve Fransız yönetimi altında toplumsal yapının mezhep temelinde şekillenmesi, Lübnan Cumhuriyetin siyasi yapısını özgünlük kazandırmıştır. Bu bağlamda anayasal sistemin kuruluşu ve gelişmesinde mezhepçiliğin egale edilmesi kaçınılmaz olmuştur; Lübnan vatandaşlarının mezhep ve etnik köken ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşit oldukları anayasal güvence altına alınırken, medeni ve siyasi haklardan eşit şekilde yararlanacağı hükme bağlanmış, vatandaşların inanç özgürlüğü mutlak kabul edilmiştir. Zaten tarihsel olarak Lübnan'da yaşanan iç karışıklıkların temel sebebi çeşitli din ve mezhep gruplarının temsil sorunundan ileri gelmiştir. Parlamenter demokratik yönetim şeklini benimsemiş olan Lübnan'ın anayasal yapısı devlet erkinin örgütlenmesi ve dağılımı sürecinde mezhep realitesinden yola çıkarak istikrar ve düzeni sağlayacak bir yapı tesis etmek zorunda kalmıştır. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar ve Temsilciler Meclisi'ndeki güç dağılımında bu faktör dikkate alınmıştır. Parlamentoda Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında eşitlik, iki dini topluluğun içinde mezhep gruplarının, ayrıca, coğrafi bölgeler arasında orantılı dağılımıyla temsilde adalet ilkesinin gerçekleşmesine çalışılmıştır. Mezhepsel çeşitlilik anayasanın önemli bileşenini teşkil eden insan hak ve özgürlüklerinin belirlenmesinde de dikkate alınmıştır. Ulusal mevzuatın yanı sıra uluslararası sözleşme ve antlaşmalarından ileri gelen yükümlülükleri hukuk sisteminin bir parçası haline getirilerek demokratik bir toplum tabanının oluşturulmasıyla eşitlik ve özgürlük ilkelerinin Lübnan'ın genelinde uygulanması amaçlanmıştır.

Mezhepsel çeşitlilik realitesi Lübnan siyasal sisteminin önemli aktörleri olarak siyasi partilerin kuruluşu ve faaliyetleri de etkilemiştir. Bu yüzden Lübnan'daki siyasi partilerin ana misyonlarından birisi, ülkedeki yasa tasarılarının hazırlanmasında aidiyet gurubunun beklentilerini karşılamak olmuştur. Dini ve etnik grupların kendi aralarında bütünleşmesi ve toplum genelinde ayrışması siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetinde 1) din ve mezhep 2) etnik grup 3) siyasal ve ekonomik ideoloji ana bileşenler olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, ülkedeki partileri İslam temelli partiler ve Hristiyan temelli siyasi partiler olarak tasnif edilmesini doğurmuştur.

Lübnan'da toplumsal yapının diğer aktörü sivil toplum örgütleridir. Bu örgütlerin sivil alanda toplumsal refah beklentisinin yanı sıra siyasal alanda da birtakım beklentilerinin olduğu gözlemlenmektedir. Bu anlamda sivil toplum kuruluşlarının temel işlemleri arasında sosyal adaletin sağlanması, insan haklarının korunması ve çalışan koşullarının iyileştirilmesinin yanı sıra siyasi mezhepçiliğin ekarte edilmesine yönelik çalışmaları da dikkat çekmektedir; bu anlamda. Siyasi olarak ulusal uzlaşımın sağlanması ve bir ulus kimliğinin kazanılması da amaç edinilmiştir. Kuşkusuz bu seviyeye gelmede, önceki dönemlerde yaşanan iç karışıklıklar, savaş ve mezhepsel gerilimler etkili olmuştur.

Lübnan'ın sosyal ve siyasi hayatında dikkat çeken bir başka husus, kadınların siyasi faaliyetlere ne düzeyde iştirak etmeleridir. Kadınların siyasi hayata katılımının önu 1952'de açılması, ayrıca siyasal katılım bakımından Lübnan'ın diğer Arap ülkeleri arasında öncü olması kadınların siyasi temsil düzeyinde kayda değer bir fark oluşturduğu söylenemez. Bu yüzden kadınların siyasi katılım düzeyinin yükseltilmesi yönünde bir takım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Buna rağmen henüz olumlu bir sonuç alındığı söylenemez.

Lübnan'da toplumsal ve siyasi yapının temel alanlarını etkileme gücüne sahip önemli aktörlerden biri de medyadır. Medyanın özgürce faaliyet göstermesini sağlayabilecek nitelikteki ulusal ve uluslararası hukuk normlarının uygulamada olmasına, ayrıca özel statüye sahip faaliyet göstermesi bakımından Arap ülkeleri arasında öncü konuma sahip olmasına rağmen, bu alanda siyasal güdünün mevcudiyeti söz konusudur. Bunun yanı sıra ülkede yaşanan mali sorunlar medya sektörünü de olumsuz yönde etkileyerek bağımsız faaliyet göstermesine engel olmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere Lübnan'da toplumsal ve siyasi hayatı yakından etkileyen en önemli faktör dini ve mezhepsel çeşitliliktir. Başta Arap, Dürzi, Maruni, Süryani, Ermeni, Kürt ve Filistinliler olmak üzere on sekiz etnik ve dini grubun birlikteliği ile varlık kazanan Lübnan'da on beş yıl süreç iç savaşın ardından sükûnet tesis edilse de bu yapı günümüzde de kırılğanlığını korumaktadır. Bu ayrışma ve kırılğanlık yurttaşlık ilkesi üzerine inşa edilen ulus kimliğini ciddi şekilde etkilerken, hala bir tehdit odağı olarak kalmaktadır. Bu kırılğan yapı sadece içteki toplumsal yapı ve mezhep çeşitliliğinden kaynaklanmamaktadır. Bölgede mezhep eksenli gerilimler de Lübnan toplumu üzerinde psikolojik etkilere yol açmaktadır. Bunun en bariz örneğini Suriye İç Savaşı teşkil etmektedir. Bu savaşın başlamasının ardından Lübnan'daki azınlık sorununu tekrar alevlendirmiştir. Ülkedeki etnik ve dini çeşitliliğin doğurduğu zorluklar devam etse de bu gerilimler şiddete veya iç savaşa dönüşmemiştir. Bu gerilimin derinleşmemesinin başlıca sebeplerinden biri iç savaşın getirdiği tahribat ve yıkımların toplumsal hafızada yer edinmesidir.

KAYNAKÇA

- 2021 *Country Reports on Human Rights Practices: Lebanon* (Araştırma Raporu), U.S. Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, Washington, 2022.
- 29 ülke ve kurumdan ‘Ermeni soykırımı kararı’, *Gazete Duvar*, 28 Haziran 2023 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2016/09/02/29-ulke-ve-kurumdan-ermeni-soykirimi-karari> adresinden erişildi.
- Acar İrfan C., *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- Administrative Divisions of Lebanon, Lebanese Arabic Institute, 22.05.2023 tarihinde <https://www.lebanesearabicinstitute.com/administrative-divisions-lebanon/> adresinden erişilmiştir
- Ahmet M. H. *Medkhalun ila Tahlili-s Siyasaki-l Amme*, El-Merkezu-l İlmi Li-d Dirasati-s Siyasiyye, 2000.
- Akarlı Engin Deniz, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*, University of California Press, Berkeley:1993, ark.cdlib.org/ark:/13030/ft6199p06t adresinden çevrimiçi erişilmiştir.
- Akgün Metin, “Lübnan Cumhuriyeti”, *Akademik Coğrafya*, 18 Haziran 2023 tarihinde <https://www.akademikcoğrafya.com/lubnan> adresinden erişildi.
- Akoum Caroline, “Lübnan’da 115 kadın adaydan 8’i meclise girdi”, *Şarkul Avsat*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://turkish.aawsat.com/home/article/3654556/l%C3%BCbnan%E2%80%99da-115-kad%C4%B1n-adaydan-8%E2%80%99i-meclise-girdi> adresinden erişildi.
- Aktan Coşkun Can, “Eski Devlet Anlayışına Karşı Yeni Devlet Anlayışı”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3/2, 2011, (ss. 189-206).
- Al-Marada Movement in Lebanon, *Alwaght News & Analysis*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <http://alwaght.net/en/News/11270/Al-Marada-Movement-in-Lebanon> adresinden erişildi.
- Aleskerov Alesker, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007.

- Almond Gabriel, James Coleman, eds. *The Politics of the Developing Areas*, Princeton, New Jersey, Princeton University. Press. New Jersey, 1960.
- Altun Altun, “Küreselleşme Çağında Milliyetçilik ve Ulus-Devlet”, *International Journal of Academic Value Studies*, 2/3, 2016, (ss. 145-160).
- Andırırbu Rüveyda, “Bütünleşemeyen Lübnan’da Temel Siyasi Aktör Olarak Dini Gruplar”, *Bellek. Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, (ss.190-212), 2020.
- Apter David, *Some Conceptual Approaches to the Study of Modernization*, Prentice – Hall ,Inc, Newjersey, 1968.
- Araslan M. Nazan, Ertuğrul Eryücel, “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/2, 2011 (ss. 1-20).
- Aristoteles, *Politika*, (Çev. Mete Tuncay), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- Arslan D. Ali, “Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/2, 2003, (ss.115-135).
- Asker Ali, “Devlet”, *İçinde: 21. Yüzyılda Prens*, (Editör: Ümit Özdağ), Kripto Yayınları, Ankara 2013, (ss. 97-121).
- Ay Hakan, Öznur Uçar, “Devletin Gelişim Süreci”, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 16/2, 2015 (ss. 195-206), s.197.
- Aybay Rona, *Genel Kamu Hukuku. 18-120. Yüzyıllarda Devlet. Kurumlar ve Uygulamalar*, 3. Bası, Der Yayınları, İstanbul, 2017.
- Aydın Rifat, “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6/1, 2018, (ss. 229-256).
- Ayhan Suat, “Lübnan Hizbullahı’nın Sünni Arap Dünyasındaki Algılanış Şekli ve Suriye İç Savaşına Dair Çelişkileri”, *Akademik İzdüşüm Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, (ss. 48-74), 2023.
- Azmi İ., *Silsiletü Tevabii-l Fikri-l Ğarbi*, Daru-l Mearif, Mısır, 1963
- Bağlıoğlu Ahmet, “Lübnan’ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, 2019, (ss. 13-36).
- Bertrand B., B.Pierre, *İlm-i ictimaiül devle*, (Terc.: Joseph Abdallah ve George Ebu Salih), Menşuratu Merkezi-l İnmai-l Kavmi, Beyrut, 2012.
- Bezci Bünyamin, “Demokrasi ve Başkanlık Sistemi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3/2, 2005, (ss. 77-91).

- Bilge Mustafa L., “Lübnan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27. Cilt, s. 243.
- Bozbaş Gökhan, Badria Al-Rawi, “Seçim Sosyolojisi ve Lübnan’da Seçimler”, *Anemon. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 3, (ss. 989-999), 2020.
- Bucaktepe Adil, “Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 42, 2014, (ss. 45-56).
- Buğra Ekinci Ekrem, “Lübnan’ın Esas Teşkilat Tarihçesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı:03, 1998, (ss.17-35).
- Büyükkara Mehmet Ali, “Mezhepsel Uzlaşma ve Barış: Modern ve Postmodern Yaklaşımlar”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 35, 2013, (ss.109-138).
- Cad C. N., *el-Vasit fi-l Kanuni-d Dusturi* , Daru-n Nahda-l Arabiyye li-n Neşri ve-t Tevzi, Kahire, 1998.
- Cemil Muhammed, *Lübnan beynel- Meşriki ve el-Mağribi*, 1969.
- Civil Society Directory, *Daleel Madani*, 7 Temmuz 2023 tarihinde <https://daleel-madani.org/civil-society-directory/wahat-> adresinden erişildi.
- Committee on the Elimination of Racial Discrimination considers the report of Lebanon, *OHCHR*, 9 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2016/08/committee-elimination-racial-discrimination-considers-report-lebanon> adresinden erişildi.
- Çağlar Nazmiye, “Avantaj ve Dezavantajlarıyla Parlamenter Hükümet Sistemi”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/4, 2017, (ss.111-117).
- Çelik Fikret, Fevzi Yahşi, “Modern Demokratik Toplum Tasavvurunun Oluşmasında, “Siyasal Kültür” ve “Demokrasi Kültürü” Olgularının Yeri”, *International Journal of Academic Values Studies*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2016, (ss. 46-58).
- Çelik Mehmet, “Lübnan’daki Seçim Sistemi ve Partiler”, *Anasay*, Cilt: 3, Sayı: 10, 2019, (ss. 61-77).
- Çelik Ümit, “İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan”, *History Studies*, Cilt: 4, Sayı: 1, (ss.125-155), 2012, (s.29-130).
- Çelik Ümit, “İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan”, *History Studies*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2012, (ss.125-155).

- Çoban Oran Filiz, Cemre Pekcan, “Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde “Dünya Barışı”: Immanuel Kant ve Zhao Tingyang Felsefesi Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 14, Sayı: 55, 2017, (ss. 3-18), s. 9.
- Dahra Mesud, *Tarikh Lubnan Aalijtmaei*, Bayrut, der Alfarabi, Tabeat ‘uwlaa, 1973.
- Dajani Nabil, “The Myth of Media Freedom in Lebanon”, *Aram Media & Society*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.arabmediasociety.com/the-myth-of-media-freedom-in-lebanon/> adresinden erişildi.
- Demir Konur Alp, “Hristiyanlık Dininin Devlet Yönetimi Üzerine Etkileri”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 23, 2019, (ss.137-151).
- Dikmen Alsancak Neslihan, “Üçüncü Dünya Güvenlik ve Postkolonyal Güvenlik Yaklaşımları Arasındaki Farklılıklar: Devlet, Kültür ve Modernite”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 16/63, 2019, (ss. 13-31).
- Durdu Zafer, “Siyasal Kültür, Modern Devlet ve Demokrasinin Demokratikleştirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 61, 2018, (ss. 574-582).
- el-Benna Hasan, *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, Özgü Yayınları, İstanbul, 2016, s. 32.
- el-Hariri Saad, *Encyclopedia Britannica*, 1 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Saad-al-Hariri#ref1052928> adresinden erişildi.
- Election for Lebanese National Assembly, *Election Guide*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.electionguide.org/elections/id/3057/> adresinden erişildi.
- Election for Lebanese National Assembly, *Election Guide*.
- Elhatip Enver, *el- Mecmua- el Düsturiyye alqism althaani, dustur Lubnan, aljuz’ althaani*, Matabie Qadmus el-Hadithati, Bayrut, 1988.
- Engin Avcı, “Jochen Hippler- Ulus İnşası: Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept mi?”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7/28, 2011, (ss.135-141), s. 135.
- Erdem Gökhan, “Lübnan’da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL’den Hizbullah’a”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt: 49, (ss. 21-55), 2018.
- Erzen M. Ünal, B. Eroğlu Yalın, “Siyasal Kültürün Temel Paradigmaları Üzerine: Kültürden, Siyasal Toplumsallaşma, Örgütlenme ve Katılma Süreçlerine Yansyanlar”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41, (ss. 49-61), 2011.
- Esgin Ali, “Otoritenin Sosyolojisi: Otoriteye İtaatın ya da Otorite Bağımlılığının Sosyolojik Anlamları”, *Sosyologca*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2013, (ss. 90-112).

- Esmâ B. T., *en-Nizamu-s Siyasi fi-l Cezair ve Devruhu fi Tef'ili Kiyemi-l Muvatana ve-l İntima Lede-ş Şebab*, Camiatu Mohammed Khaydar, 2009.
- Eşki Hülya, “Bugünü Anlamak İçin Max Weber’i Yeniden Okumak”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/11, 2010, (ss. 187-198).
- Fahri Daniş, *2006 Savaşı’ndan Günümüze Lübnan’daki Siyasi Tablo*, (Araştırma Raporu), İNSAMER, İstanbul, 2016.
- Fatih Ş., *Tasnifu-l Enzimetri-s Siyasiyye Ala Esasi Mebdei-l Fasli Beyne-s Sulutat*, Batna Un. PhDr. Thesis, 2008.
- Francesco Sciacchitano, *Assessment of Media Legislation In Lebanon*, (Araştırma Raporu), Medmadia, Beyrut, 2015.
- Fukuyama Francis, *The End of History and the Last Man*, Avon Books, New York, 1992.
- Geldi Mahmut, “Lübnan Maruni Patriği: Yönetimin, devleti halkına nasıl düşman ettiğini anlayamıyoruz”, *Anadolu Ajansı*, 28 Haziran 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-maruni-patrigi-yonetimin-devleti-halkina-nasil-dusman-ettigini-anlayamiyoruz/2175613> adresinden erişildi.
- Gencer Ayşen Hiç, Özlen Hiç Birol, “A. Smith ve Klasik Okul, K. Marx ve Marksist Sosyalizm, J. M. Keynes ve Keynesgil Devrim ve Daha Sonraki Gelişmeler”, *International Conference on Eurasian Economies*, Skopje, 2014, (ss. 934-942).
- George B., *el-Antrolojiyyetu-s Siyasiyye*, (Terc.: Ali el-Mısri) el-Muessese-l Camiyye Liddirasati ve-n Neşri ve-t Tevzi’, Beyrut, Lübnan, 1983.
- Gökdağ Kamuran, “İslam Siyaset Düşüncesinde Siyasal Otoritenin Teorik ile Pratik Uyuşmazlığı Sorunu Uzlaştırma Teorisi ve İbn Haldun”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*, Bursa, 2013, (ss.567-576).
- Gönenç Levent, “Anayasal Değişim”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı:4, 2013, (ss. 1063-1086).
- Gözenç Selami, *Güneybatı Asya” Orta Doğu” ülkeler coğrafyası*, Çantay Kitabevi, Ankara, 1999, (ss.01-246).
- Gözler Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 10. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa 2018.
- Güdümlü Serpil, “Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan”, 38. *ICANAS Bildiriler - Uluslararası İlişkiler*, (ss. 777- 787).
- Huntington Samuel P., *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev.: Elif Bektaş), Panama Yayınları, Ankara, 2021.

- Harman Ömer Faruk, “İsrail”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/israil-beni-israil> (Erişim Tarihi: 31.05.2023).
- Hasan M. B., *el-Kanunu-d Dusturi (En-Nazariyyetu-l Amme)*, 1. Baskı, 1997.
- Haşim Özpolat, “Tanrının Siyasetinden Siyasetin Tanrısına Egemenlik Kuramının Dönüşümü”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23/2, 2017 (ss. 143-166).
- Hati Velid, *Lübnan Fii Attariki*, (Tercamatu: ‘Anis Farihuh), Bayrut, der Althaqafati, 1959.
- Hay Colin, Michael Lester, & David Marsh. *The State: Theories and Issues*. Arab Center for Research and Policy Studies, 2019.
- Hobbes Thomas, *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Huri Bişaratül, *Hakayik Lübnan haqayiq Lubnaniyatun, aljuz’ aalul*, Bayrut, mansurat ‘awraq Lubnaniyat, 1960.
- I. Emed, *Women’s Political Participation in Lebanon: Perspectives from Mount-Lebanon*, (Araştırma Raporu), Barselona, 2017.
- İbn Haldun, *Mukaddime 1-2*, (Çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.
- İbrahim A., *Tarihu-l Fikri-s Siyasi*, Dar Babel Yayınevi, Rabat, 1999.
- İsmail A. S., *en-Nazariyyatu ve-l Mezahibu ve-n Nuzumu-s Siyasiyye Dirasetun fi-l Ulumi-s Siyasiyye*”, El-Marifetu-l Camiyye, 2005.
- Kahtan A. S. H., *el-Esas Fi-l Ulumi-s Siyasiyye*, Dar Majdalawiy Li-n Neşri ve-t Tevzi’, 2004.
- Kapani Münci, *Politika Bilimine Giriş*, 19. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.
- Kaya Mevlüt Alper, “Egemenlik Kavramı ve Siyasi Düşünürler”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5/1, 2022, (ss.213-235).
- Kazım Yahya Zabunoğlu, *Kamu Hukukuna Giriş*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
- Khatib Lina, Jon Wallace, “Lebanon’s politics and politicians”, *Chatham House*, 9 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.chathamhouse.org/2021/08/lebanons-politics> adresinden erişildi.
- Kiliç Yusuf, Elvan Eser, “Mezopotamya Kent Devletlerinin Kuruluş Nazariyeleri ve Etkin Bir Faktör Olarak Din”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6/2, 2019, (ss.519-545).

- Kiraz Sami, “Uluslararası İlişkilerde Egemenliğin Değişen Yüzü”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5/1, 2012, (ss.93-102).
- Kor Zahide Tuba, *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*, İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi, İstanbul, 2009.
- Korkmaz Zeynep Büşra, “Başkanlık Hükümet Sistemi ve Mutlak Monarşinin Karşılaştırılması”, *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 10/30, 2022, (ss. 36-45).
- Köse Taha, *Lübnan'da İstikrar Arayışları*, (Araştırma Raporu), SETA, Ankara, 2016, s. 15.
- Kuşçuoğlu Baran, “Lübnan: Sedir Devrimi'nden Arap Baharı'na”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 23, (ss.101-117), 2013.
- Lamba Mustafa, Tuğçe Hisoğlu Koç, Lübnan'ın Yönetsel Yapısı”, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2022, (ss. 1-14).
- Lamba Mustafa, Tuğçe Hisoğlu, Koç, “Lübnan'ın Yönetsel Yapısı”, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 1 2022, (01-14).
- Lebanese Republic The General Directorate of the Internal Security Forces General Staff – Organization and Planning Division, “The Structural Organization of the Internal
- Lebanon 2018 Parliamentary Elections*, National Democratic Institute, (Araştırma Raporu), Washington, 2019.
- Lebanon Media Guide, *BBC News*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-14648683> adresinden erişildi.
- Lebanon Religious Records, *Family Search*, 9 Temmuz 2023 tarihinde https://www.familysearch.org/en/wiki/Lebanon_Religious_Records adresinden erişildi.
- Lebanon-Religious Sects”, *Global Security*, 9 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.globalsecurity.org/military/world/lebanon/religious-sects.html> adresinden erişildi.
- Lebanon, *ICNL*, 7 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.icnl.org/resources/civic-freedom-monitor/lebanon> adresinden erişildi.
- Lebanon, *RSF*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://rsf.org/en/country/lebanon> adresinden erişildi.

- Lebanon, The Catholic Church, *Encyclopedia*, 18 Haziran 2023 tarihinde <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/lebanon-catholic-church> adresinden erişildi.
- Lebanon: Constitutional Law and the Political Rights of Religious Communities, *Library of Congress*, (Araştırma Raporu), Beyrut, 2010.
- Lebanon's Constitution of 1926 with Amendments through 2004, Article 1, s.03, https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004.pdf?lang=en
- Lee Stephen J., *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, (Çev. Ertürk Demirel), Dost Kitabevi, Ankara, 2017.
- Listening to Women in Politics: New report by UN Women and UN ESCWA tells the stories of 7 trailblazing Lebanese women in politics who have broken 'glass ceilings', *UN Women*, 8 Temmuz 2023 tarihinde, <https://lebanon.unwomen.org/en/stories/press-release/2022/12/listening-to-women-in-politics-new-report-by-un-women-and-un-escwa-tells-the-stories-of-7-trailblazing-lebanese-women-in-politics-who-have-broken-glass-ceilings> adresinden erişildi.
- Locke Jhon, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev. Fahri Bakırcı), Ebabil Yayınları, Ankara, 2012.
- Lorenzo Trombetta, Caterina Pinto, Roberto Renino, "Lebanon", *Media Landscapes*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://medialandscapes.org/country/lebanon> adresinden erişildi.
- Lteif Diala, Lama G. Zouein, *Mapping Civil Society Organizations in Lebanon* (Araştırma Raporu), European Union, Brüksel, 2015.
- Lübnan Cumhurbaşkanı Ermeni Apostolik Kilisesi Merkezi Eçmiadzin'i ziyaret etti, *Ermeni Haber*, 28 Haziran 2023 tarihinde <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2018/02/22/L%C3%BCbnan-Ermeni-Kilisesi-E%C3%A7miadzin/123997> adresinden erişildi.
- Lübnan Müftüsü Deryan'dan cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi "birlikte yaşam" vurgusu, *Aydınlık*, 18 Haziran 2023 tarihinde <https://www.aydinlik.com.tr/haber/lubnan-muftusu-deryandan-cumhurbaskanligi-secimi-oncesi-birlikte-yasam-vurgusu-341382> adresinden erişildi.
- Lübnan Ülke Raporu*, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası, 2019, (ss.01-25).
- Lübnan'da Siyasi Kriz Sürüyor: Cumhurbaşkanı 12. Oturumda da Seçilemedi, *Euro News*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2023/06/14/lubnanda-siyasi-kriz-suruyor-cumhurbaskani-12-oturumda-da-secilemedi> adresinden erişildi.

- Maan Z., *el-Mevsu'atu-l Felsefiyyetu-l Arabiyye*, Beyrut, 1986.
- Machiavelli Niccolo, *Prens*, (Çev. Nazım Güvenç), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Malinowski Bronislaw, *The Scientific Theory of Culture*, Routledge, 1944.
- Marx K., F. Engels, *Komünist Manifesto*, (Çev. Nail Satlıgan ve Tektaş Ağaoğlu), Yordam Kitap, İstanbul, 2014.
- Marx K., *Yabancılaşma*, (Çev. Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara, 2007.
- Moskvichov L., *The End of Ideology, Illusions and Reality Progress*, Publishers Moscow, 1974.
- Moubayed S., "Lebanon Douses a Terrorist Fire", *Asia Times*. 08.07.2007. 9 Haziran 2023 tarihinde http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/II05Ak01.html adresinden erişildi
- Muhamed B., *Mustakbelu-n Nizami-s Siyasiyyi-l Cezairi*, Cezair Un., 2009.
- Muhammed B.M., *es-Siyasetu-l Mukarenetu*, Menşuratu Camiati, Bingazi, 1996.
- Muhammed C. Z., *en-Nuzumu-s Siyasiyye ve-l Kanunu-d Dusturi Mea Şerhin Tahliyyin li-n Nizami-d Dusturiyyi-l Urduni*, Daru-s Sakafe, 2003.
- Muhammed M., *el-Kanunu-d Dusturi ve-n Nizamu-s Siyasi fi Lubnan*", Menşuratu-l Halebiyyi-l Hukukiyye, 2002.
- Muhammet A. S., *el-Kanunu-d Dusturi Nazariyyetu-d Devle (el-Hukume) Dirasatun Tahliyyetun Mukarene*", El-Kitabu-l Camii, Halvan, 2010.
- Muhammet İ., *el-İslamu ve Usulu-l Hükm*, Merkezu-l Ebhasi-l Arabiyye, Beyrut, 1979.
- Muhammet K.L., *"en-Nuzumu-s Siyasiyyetu, ed-Devletu ve-l Hukumetu"*, Dar an-Nahda-l Arabiyye, Beyrut, 1969.
- Nasır Adnan, "Lebanese Forces Party Confronts Post-Election Challenges", *Carnige Endowment for International Peace*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://carnegieendowment.org/sada/87756> adresinden erişildi.
- Nassif Gabriella, *Women's Political Participation In Lebanon and the Limits of Aid-Driven Empowerment*, (Araştırma Raporu), Centre for Social Sciences Research & Action, Beyrut, 2020.
- National Pact (Lebanon), *Encyclopedia*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/national-pact-lebanon> adresinden erişildi.

- Numan A. H., *el-Vasit Fi-n Nuzumi-s Siyasiyye ve-l Kanuni-d Dusturi*, Daru-s Sakafe Li-n Neşr, 2011.
- Odukucı İdris, “Lübnan’da Hristiyan Parti ile Hizbullah’ın 15 Yıllık İttifakı Tartışılıyor”, *Anadolu Ajansı*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnanda-hristiyan-parti-ile-hizbullahin-15-yillik-ittifaki-tartisiliyor/2463598> adresinden erişildi.
- Okandan Recai, “Devletin Tarihi Menşeyini Kuvvet ve Mücadelede Bulan Muhtelif Görüşler”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 9/3-4, 1944, (ss.495-515).
- Oppenheimer F., *Devlet*, (Çev. Alaeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.
- Orhan Oytun, “Lübnan Seçim Sonuçları Ne Anlam İfade Ediyor?”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 7-8, (ss. 52-63), 2009, s. 54.
- Ortaylı İlber, “19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar”, *Osmanlı Araştırmaları. IV.* (Neşir heyeti: Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry), İstanbul, 1984, (ss. 89-123).
- Özcan Lütfi, Abdulkadir Aksoy, “Tanzimat Dönemi Taşra Politikalarının Cebel-i Lübnan Örneğinde Analizi”, *Bilgi*, Sayı: 1, Yıl: 2013, (ss. 95-116).
- Özdemirci Ayşe Selcan, “Suriye İç Savaşı’nın Lübnan’a Etkileri (2011-2016)”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, (ss. 76-105), 2016.
- Özer M. Halis, “Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 26, (ss. 86-97), 2008.
- Özer Mehmet Akif, Meryem Kartal, “Devletin Kökenine Yönelik İrade ve Olgu Kuramlarına Dair Değerlendirmeler”, *Stratejik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/1, 2023, (ss.163-184).
- Özer Mehmet Akif, Shokrukh Iskandarov, “Kuvvetler Ayrılığı Bağlamında Hükümet Sistemleri: Türkiye Örneği”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8/2, 2022, (ss.300-332).
- Özüğurlu Musa, “Lübnan’ı anlamak 2: Lübnan siyasetinde kim kimdir?”, *Gazete Duvar*, 18 Haziran 2023 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/11/lubnani-anlamak-2> adresinden erişildi.
- Papa, Lübnan’daki Hristiyan topluluklarının liderleriyle bir araya geldi, *Independent Türkçe*, 28 Haziran 2023 tarihinde

<https://www.indyturk.com/node/382491/d%C3%BCnya/papa-l%C3%BCbnan%E2%80%99daki-h%C4%B1ristiyan-topluluklar%C4%B1n%C4%B1n-liderleriyle-bir-araya-geldi> adresinden erişildi.

Perry Tom, “Factbox: What is the Lebanese Forces party?”, *Reuters*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.reuters.com/world/middle-east/what-is-lebanese-forces-party-2021-10-21/> adresinden erişildi.

Platon, *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Politics in Lebanon, *Living Lebanon*, 1 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.living-lebanon.com/about-lebanon/politics-in-lebanon/624-political-parties> adresinden erişildi.

Progressive Socialist Party, *Encyclopedia*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/progressive-socialist-party> adresinden erişildi.

Robertson Ronald, *Globalization Social Theory and Global Culture Sage Publication*, London-New Delhi 1996.

Rolland John C., *Lebanon: Current Issues and Backround*, Nova Science Publishers, New York 2003.

Ross A., *Theory and Method in the Social Sciences*, The University Press, Minnesota 1954.

Ross K.L., *The Pronunciation of Ancient Egyptian. The Proceedings of the Friesian School*, Fourth Series, 2015.

Rousseau J., *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Sabaghi Dario, “In Lebanon, journalists come under legal intimidation as press freedom declines”, *Al-Monitör*, 8 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.al-monitor.com/originals/2023/04/lebanon-journalists-come-under-legal-intimidation-press-freedom-declines> adresinden erişildi.

Saint Augustine, *The City of God*, (Terc. Marcus Dods), Roman Roads Media, Moscow, 2015.

Sayfidi Hasan, *el-Cughrafya el-Lubnaniat*, el’İskandariat, 1985.

Sevli Sabır Güler, “Platon’dan Hristiyanlık Felsefesine, Machiavelli’den Hobbes’a: İnsan Doğası Üzerinden İktidarı Meşrulaştırmak”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/43, 2022, (ss.130-159).

- Seyfuddin A.İ., *en-Nazariyyetu-s Siyasiyyetu Min Manzurin İslami*, Kahire, 1998.
- Smyth Phillip, “A New Kataeb”, *Middle East Political and Economic İnstitute*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://mepei.com/a-new-kataeb/> adresinden erişildi.
- Sönmezoğlu Faruk, “Bağlantısız Üçüncü Dünyadan Çevre Ülkelerine”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41, 2009, (ss. 1-8).
- Sullivan J.W.N., *The Limitations of Science*, Mentorbooks, New York, 1949.
- Süleyman Şefik, *Tarik Lübnan kama kana*, Bayrut, Dar Alhadarat Aljadidati, eam 2005.
- Şuayip Ali Abdülmümin, *Tarih Lubnan - min aalihatalili ‘iilaa aljal’ 1918-1946*, Bayrut, 1990.
- Taflıoğlu Mehmet Serkan, “Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 28, 2016, (ss. 31-42).
- Talas Mustafa, *Küreselleşme, Siyasal Gruplar, Siyasal Kültür- Siyasal İletişim ve Türkiye*, İksad Yayınevi, 2019.
- Taşkın Yüksel, *Country Profil: Lebanon*, November 2019, 9 Haziran 2023 tarihinde <http://grease.eui.eu/wp-content/uploads/sites/8/2019/11/Lebanon-profile.pdf> adresinden erişildi
- Taşpınar İsmail, “Maruniler”, *İslam Ansiklopedisi*, 23 Haziran 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/maruniler> adresinden erişildi.
- The Charter of the Free Patriotic Movement Party, *Voltairenet*, 5 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.voltairenet.org/article163915.html> adresinden erişildi.
- The Lebanese Constitution* (promulgated may 23, 1926): with its amendments, 1995.
- The Oxford Guide to People & Places of the Bible*, B. M., Metzger, M. D. Coogan, (Eds.). Oxford University Press on Demand, 2004.
- The World Factbook Lebanon, CIA, 18 Haziran 2023 tarihinde <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/lebanon/> adresinden erişildi.
- The World Factbook Lebanon*, CIA.
- Toubia Khalil, Lejla Djulancic, Malte Gaier, “Government Formation in Lebanon – Key Aspects of Internal Obstacles” (Ülke Raporu, Bonn, Konrad Adenauer Stiftung, 2019.
- United Nations Economic and Social Council, “Integration of the Human Rights of Women and a Gender Perspective” (Ulusal Rapor), New York, 2006.

- United Nations General Assembly, “National Report Submitted in Accordance with Paragraph 5 of the Annex to Human Rights Council Resolution 16/21 Lebanese Republic” (Ulusal Rapor), New York, 2015.
- Ülgen Pınar, “Ortaçağ Avrupa’ında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış”, *Mukaddime*, 1/1, 2010, (ss. 1-18).
- Vincent Andrew, *Theories of the State*, (Trans.Abu Malik Shahiwa ve Mahmoud Khalaf), Dar Al-Jalil, Beyrut, 1997.
- Wach Joachim, “Din Sosyolojisi”, (Çev. Zeki Arslantürk ve Zeynep Beyza Bulut), *Toplum Bilimleri Dergisi*, 5/10, 2011, (ss. 197-218).
- Weber M., *The Theory of Social and Economic Organization*, (Trans, and ed. T. Persons), The Free Press, New York, 1964.
- Women’s Political Participation, *UN Women*, 8 Temmuz 2023 tarihinde https://lebanon.unwomen.org/en/what-we-do/womens-political-participation_lebanon adresinden erişildi.
- Yarcı Selman, Abdullah Taşkesen, “İki Farklı Demokrasi Pratiği: Totaliter Demokrasi ve Liquid (Akışkan) Demokrasi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 37, 2016, (ss. 555-565).
- Yayla Yıldızhan, “Çağdaş İslam Ülkeleri Anayasaları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3. Cilt, (164-194).
- Yıldırım Zeynep, “Teokratik Devlet – Laik Devlet Bağlamında İbn-i Haldun’un Devlet Teorisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 75, 2023, (ss. 304-320).
- Yılmaz Nihat, “Antik Yunan Dönemi Karşılaştırmalı Siyaset Biliminde Siyasal Sistem Sınıflandırmalarına Genel Bir Bakış”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15/1, 2014, (ss.123-138).
- Yusuf C., *et-Tatavvuru-l Muessesati Li-n Nizami-s Siyasi-l Cezairi*, Mecelletu-l Bahis Li-d Dirasati-l Akademiyye, 2015.
- Yusufoğlu Yalçın, “Ulus Nedir?”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Sayı: 13, 2010, (ss. 75-85).
- Yükselbaba Ülker, “Emile Durkheim’e Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun ve Cezanın Evrimi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 75/1, 2017, (ss. 191-226).
- Zabunoğlu H. Gökçe, “Günümüzde Ulus-Devlet”, *ERÜHFD*, 13/1, 2018, (ss.553-559).

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Ulusal Antlaşmalar	59
Tablo 2: Din ve Mezhep Grubuna Göre Sandalye Dağılımı.....	67
Tablo 3: Lübnan'daki Bazı Sivil Toplum Kuruluşları.....	86

ÖZGEÇMİŞ

Fatimah Mohammed Saeed Azeez ASHQ 2014 yılında Dicle Lisesinden mezun oldu. 2018 yılında Kerkük Üniversitesi Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Bölüm içerisinde en iyi 10 kişi arasından 3. seçildi. Eğitimini tamamlamak üzere Türkiye'ye geldi. 2020 yılında Karabük Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı.